

FREDRIKSTAD KOMMUNE

Fredrikstad kommune består, etter 1.1.1994, av kommunedelene Rolvsøy, Onsøy, Kråkerøy og Borge ved siden av Fredrikstad by. Fredrikstad storkommune grenser til Råde i nord, Sarpsborg i nord og øst og Hvaler i sør.

Fredrikstad er i dag Norges sjette største bykommune med et folketall på 65 000 på et areal på 285 km². Byen ble grunnlagt ved Glommas munning av Fredrik II i 1567. Markerte festningsverk fra 1600-tallet gjorde Fredrikstad til landets sterkeste festning med 200 kanoner og 2000 manns besetning. Her lå hovedport for hær og flåte og Tordenskiolds operasjonsbase. Østfold regiment har fortsatt base i **Gamlebyen** (Statens kartverk 1994).

Glomma ga adkomst til mange ulike industrier og en allsidig handelsvirksomhet. Byen har også rike tilbud innen kultur- og idrettsaktiviteter. Miljøverndepartementet har valgt Fredrikstad til en av fem norske miljøbyer.

I Fredrikstad finnes flere nasjonale kulturverdier. **Gamlebyen** er Nordens best bevarte festningsby med renessansekvartaler, brolegginger lagt som tvangsarbeid, vollgraver og vindelbro. Et storstilt restaureringsarbeid ble ferdig i 1994. Dette inneholdt blant annet fjerning av mange store trær, både friske og døende. I kulturlandskapssammenheng med botaniske verdier som et formål, ble det således formodentlig ødelagt betydelige botaniske/biologiske verdier da restaureringsplanen ikke inkluderte hensyn til karplanteforekomster. Vollene ble slått årlig, og trærne ga stabil skygge. Mange av de verdifulle karplantene vi i dag hegner om, har sine nisjer i regelmessig hevdet slåttemark med stabile omgivelser. Det kan fortsatt finnes interessante karplanter i dette historiske miljø, men mye gikk trolig tapt under restaureringen. I alle fall gikk kunnskapen tapt om hva vollene inneholdt før restaureringen tok til da dette ble oversett eller bevisst forbigått.

Av andre store kulturminner er **Kongsten fort**, anlagt av Cicignon i 1685. På grunn av forvitret mørtel i murveggen, er jorda stedvis kalkrik. Rester etter eldre vollgravsystemer finnes også her. Mange relativt sjeldne karplanter finnes fortsatt omkring **Kongsten** som legesteinfrø, apotekerkattost, dvergforglemmegei, kalmusrot, hundetunge og bulmeurt. Buorm er også ofte observert i damrestene omkring fortet.

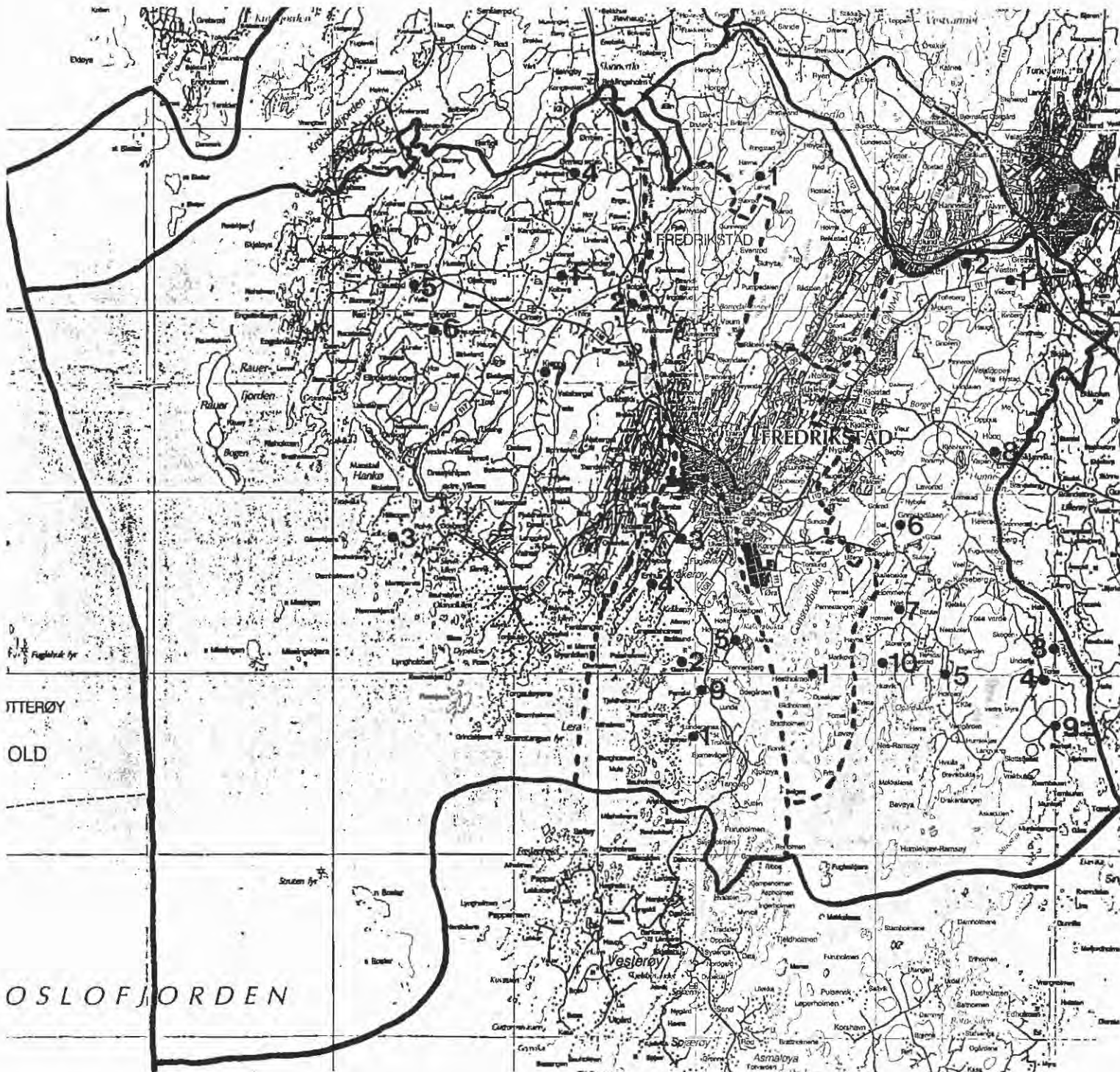
Borgen **Isegran** fra 1200-tallet ligger på en øy i **Glomma**. Den er delvis restaurert. Det er også rekonstruert et møllehjul utenfor **Isegran**, lett synlig både for båtfolket i **Glomma** og for promenerende langs elva. Det fins flere store gress-sletter på **Isegran**, men en kjenner lite til hvilke biologiske verdier som er knyttet til disse. Det kan finnes interessante karplanter her, men neppe mange da arealene utsettes for

parkmessig skjøtsel.

Mange elvebredder og utfyllinger er bygd opp av seilskutenes ballastjord (Ouren 1979). Dette gjelder både i Fredrikstad by og langs **Glomma** mot Sarpsborg. Mye interessant botanikk er kommet til Fredrikstad på dette vis. Mange av disse menneskespredte artene (antropokorer) klarer seg dårlig hos oss, men det finnes en del områder med reproduserende ballastplanter (Iversen 1983). Av de mest interessante arealer for antropokor botanikk i dag, er **Røds bruk** på **Glombo** på **Kråkerøy** og **Øra** avfallsplass. På **Øra** kommer nye fremmede frø stadig til da emballasje og avfall fra rengjøring av lagertanker fra skipslaster og fra industrien på **Øra** deponeres her ute. Disse forekomster er forbundet med kulturhistorie, men ikke med et tradisjonelt, verdifullt kulturlandskap som er et viktig utgangspunkt for nærmere oppmerksomhet her. En kunne imidlertid ønske seg at restarealer med verdifull ballastbotanikk fikk omtanke og vern i miljøbyen Fredrikstad.

Fredrikstad storkommune har fortsatt en del fuktige enger, skogkanter og frodige søkk, gjerne langs strender hvor den vakre og velduftende orkideen nattfiol finnes. Før sammenslåingen ble den valgt til **Onsøys** kommuneblomst, men er i dag blitt storkommunens spesielle blomst (Iversen 1989a).

Hver kommunedel har sin egen kulturhistorie og landskapsmessige trekk. Hver del har også sine naturfredninger. I denne oversikten behandles hver kommunedel for seg.

Fredrikstad kommune inklusive kommunedelene Borge, Fredrikstad, Kråkerøy, Onsøy og Rolvsøy med avmerkete områder gitt nærmere omtale. (Målestokk, rutenett 5 km.)

FREDRIKSTAD, KOMMUNEDEL BORGE

<u>LOKALITET</u>	<u>NR.</u>	<u>VERDI</u>	<u>INNGREP</u>	<u>KATEGORI</u>
Gretnesbekken	1	lav	gjengr./utbygg.	beite langs bekk
Vesten	2	middels/lav	gjødsl./gjengr.	beite/fornm.
Underlien	3	lav	gjødsling	beite
Torsø herregård	4	høy	gjødsling	helhetlig klt.lsk
Ødegårdskilen	5	middels		strandengbeite
Dal	6	middels	gjødsl./gjengr.	beite/hagemark
Nes herregård	7	middels/høy	gjødsling	beite/åkerholmer
Hunnfeltet	8	høy/middels		fornm./hagem.
Østre Myra	9	middels/høy		skogsbeite
Storenga	10	middels/lav	gjødsling	strandbeite

Borge kommunedel grenser til gamle Fredrikstad kommune i vest, til Sarpsborg i nord og øst og til Hvaler i sør. Borge er 76 km², og med en kystlinje på 73 km.

I kommunedelen finnes rikelige løsmasseavsetninger og mange leirsletter mellom grunnfjellsgranitten. De fleste flate arealer er oppdyrket slik at strandsonen er redusert til en smal linje langs sjøen. Særlig i sør, og på øyene utenfor, finnes det i Borge furukledde åsrygger i en nord-sør-gående sprekkretning som er så typisk for mange kystlandskap i Østfold.

Borge er rik på fornminner og husmannsplasser som gir et utgangspunkt for verdifulle kulturlandskap. De fleste plassene har i dag intensiv jordbruksdrift eller er fraflyttet og nedlagt. Mange tradisjonsrike kulturlandskap er også svært redusert som følge av granplanting, hogst, opphør av slått og beite, gjengroing og annet forfall. Ved husmannsplassen **Munken** fantes en meget verneverdig, næringsfattig kystfuruskog med fragmenter av gammelskog og furumyrskog (Korsmo & Svalastog 1993). Her er registrert blant annet lundhengeaks ifølge Korsmo & Svalastog, en sjelden, og tidligere antatt forsvunnet art i Østfold (Iversen 1990). De verdifulle arealer er imidlertid delvis flatehogd og dermed ødelagt som høyverdig verneområde.

Det er registrert åtte bekkesystemer i Borge (Oldenborgbekken, Laverødbekken, Søndre Grimstad bekk, Ulvikbekken, Hunnebekken, Ødegårdsbekken, Gretnesbekken, Moumbekken) (Kristiansen 1992). Bolghaug (1995) undersøkte 22 dammer og småtjern i kommunedelen hvorav syv ble ansett som meget verneverdige.

Flere naturfredninger finnes i bygda. Ved **Borge prestegårdsskog** finnes to furuer, fredet som naturminne. Deler av **Øra** naturreservat går inn i kommunedelen (Erikstad & Hardeng 1988). I 1992 ble **Thorsøma**, som ligger på vestsiden av Tosekilen ved Thorsø herregård, fredet som våtmarkreservat (Fylkesmannen i Østfold 1994). Vegetasjonen her er beskrevet av Lundberg & Rydgren (1994). De påviste ingen særlig

interessante karplanter på strandenga, men området har betydning som hekke-, trekk-, overvintrings- og beiteareal for fugl.

Det kan være vanskelig å sette grenser for hvilke arealer som gis særskilt omtale og hvilke som faller utenfor i Borge. Kommunedelen har flere sjeldne arter, men som ikke direkte kan sies å være knyttet til verdifulle kulturlandskapsområder. Flere mindre arealer kan også synes aktuelle å slå sammen til større enheter for å øke helheten og sammenhengen i landskapsopplevelsen. For eksempel kunne arealer knyttet til **Borge kirke** fortjene omtale. Den ligger typisk til på en høyde hvor både kulturhistorie og beliggenhet har verdi. Ingen kjent biologisk dokumentasjon foreligger herfra. Like sørvest for kirken finnes en interessant morene fra Onsøytrinnet. Den er typisk utformet og lite berørt og oppfattes som et nøkkelområde for forståelsen av Onsøytrinnets utforming (Erikstad 1991).

Et prosjekt er satt igang av adjunkt Svein Åstrøm ved **Refsal/Roppestad** i Borge, hvor et titalls dammer er under restaurering. Flere av disse ligger i interessante kulturlandskap, og vil kunne bli verdifulle arealer i framtiden.

På de mange, smale strandengene er det gjort tallrike funn av den interessante karplanten saltsoleie. Denne soleien ble oppdaget i Norge på Hvaler i 1916 (Nordhagen 1917). Det har senere vært gjort mange funn langs Østfoldkysten, særlig i Borge (Tambs-Lyche 1937, Hauge & Klavestad 1954). Saltsoleie ble derfor tildelt Borge som bygdas spesielle blomst (Iversen 1989a).

Lokalitet 1 - Gretnesbekken

Områdebeskrivelse:

- Gretnesbekken ligger drøyt 3 km sør for Tune kirke, nær 4 km øst for Rolvsøy kirke, sør for Glomma.
- Det avmerkete areal ligger vest for Gretnes gård, og omfatter deler av bekkesystemet på begge sider av Rv 111.
- Området er omkranset av dyrket mark, med går ned til Glomma i nord. I øst grenser området til leirtak ved Leca Borge A/S. Gretnesbekken renner i et sammenhengende bekke-/ravinelandskap fra Skjeberg og ut i Glomma.
- En upresis innramming er gjort omkring deler av bekkesystemet. Innrammingen inkluderer Roald Amundsens barndomshjem, Gretnesdalen omkring riksveien, og strekker seg sørvest til Veberg, nordvest for Årum-gårdene.
- På vestsiden av bekken, nær Glomma, beiter storfe og hest på begge sider av veien/stien.
- Områdets nordlige del inngår i turistattraksjonen Glommastien, og er naturfaglig beskrevet av Båtvik (1993b).

Biologisk verdi:

- På østsiden av bekken står store oretrær helt ned i bekken. Skogstypen går mot gråorheggeskog, men, som på mange steder i Ytre Østfold, vikarierer svartor for gråor slik at skogen får preg av svartorstrandskog med mye hegg.
- Få interessante karplanter ble registrert her, men i en bukt nær Glomma finnes en av fylkets fineste bestander av kalmusrot. Bestandet står igjen da storfeet som beiter omkring unngår kalmusrotens aromatiske og skarpe smak.
- Som en rest fra fremmede himmelstrøk, finnes fortsatt flere bestander av ballastplanten stripetorskemunn ved elva. Forøvrig er det ikke registrert karplanter utover forventet artsinventar (Båtvik 1993b).
- Den trekledde bredden langs bekken huser mye småfugl og trost, særlig i hekketiden.
- Sør for riksveien er arealene mangelfullt inventert.

Kulturhistorisk verdi:

- I nord ligger Roald Amundsens minne. Her ble polfareren født i 1872.
- En gammel velvbru går over Gretnesbekken og gir fine framkomstmuligheter med sykkel.
- Nær Glomma er det lett å finne gjenlagt dansk kalkflint fra ballast-skutetiden som stikker opp av bakken.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Mange tunge greiner henger ut over bekken og gjør stedet naturskjønt.
- Gjengroingen av beitelandskapet har kommet langt flere steder. Noe granplanting finnes også.
- Det er viktig at beitingen opprettholdes på de arealer som i dag beites.
- Intakte beiteraviner er sjeldent i søndre Østfold.
- Det finnes en skjemmende skrotfylling nær hovedveien i nordøst.
- Gretnesbekken er tettstedsnært og utgjør en del av Glommastien mellom Fredrikstad og Sarpsborg.
- I ny tid synes det som om de omkringliggende arealer berøres av utbyggingsplaner slik at verdien av arealene avtar (Ola Wergeland Krog, pers.medd.). Området vurderes derfor til lav verdi på tross av at her finnes det enkeltforekomster av interessante arter, særlig i den nordlige del.

Lokalitet 2 - VestenOmrådebeskrivelse:

- Vesten-gårdene ligger drøyt 3 km øst for Rolvsøy kirke, på sørsiden av Glomma.
- Det avmerkete areal ligger nord og øst for Vesten Vestre, 500 m nord for Rv 111, nær elva.
- Området er omkranset av vekselvis dyrket mark og bebyggelse på alle kanter.
- Beiteområdet veksler mellom fuktig og tørr mark, med noe fjell i dagen.

- Området beites i dag av hest.

Biologisk verdi:

- Ingen interessante karplanter er kjent her (gulaks, finnskjegg, firkantperikum, blåklokke, engrapp, nyseryllik, torvmyrull, myrfiol, engsoleie, småsyre, tepperot, gullris, myrtistel), men arealet synes mangelfullt inventert.

Kulturhistorisk verdi:

- Arealet er rikt på fornminner. Innenfor avgrensningen ligger tre felt med gravhauger. 300 m SSØ finnes også rike gravfelt.
- Roald Amundsens fødested ligger en drøy km øst for lokaliteten.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Området blir trolig kunstgjødslet.
- Beitet mangler kontinuitet, og gjengroingen er i gang i partier.
- Arealet har landskapsverdi og betydelig kulturhistorisk verdi, men de biologiske verdier er mangelfullt dokumentert.
- Arealet vurderes til middels/lav verdi.

Lokalitet 3 - Underlia

Områdebeskrivelse:

- Underlia gård ligger ca 2,5 km SSØ for Torsnes kirke, like øst for Fv 532.
- Det avgrensede arealet er en beitemark 500 m øst for gården. Området utgjør et nes som stikker ut i Tosekilen.
- I vest grenser arealet mot dyrket mark.
- Storfe benytter området som sommerbeite.

Biologisk verdi:

- Ingen interessante karplanter er kjent her utover forventet artsinventar. Ingen inventering av strandsonen er kjent foretatt.
- Kortbeitet vegetasjon mot vannkanten har potensiale for interessant mudderflora.

Kulturhistorisk verdi:

- Ikke observert i selve arealet.
- Området ligger nær Torsnes kirke, og er ett av få gjenværende beiter med nærhet til kirken.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Områdets tilstand synes bra, men ingen verdifulle biologiske eller kulturhistoriske interesser er kjent.
- Arealet gjødsles trolig med kunstgjødsel.
- Området vurderes til lav verdi.

Lokalitet 4 - Torsø herregård

Områdebeskrivelse:

- Torsø (Thorsø) herregård ligger ca 3 km SSØ for Torsnes kirke, øst for Fv 532.
- Herregården er omkranset av skog og vann, flate kornåkrer, åkerholmer og løvtrær av ulik størrelse og art.
- To alléer finnes i området, en lindeallé langs riksveien og en hestekastanjeallé fra gården ned mot Tosekilen.
- Deler av Tosekilen inngår i Thorsøma våtmarksreservat.
- Området består av flere delområder. Her er valgt å slå sammen delområdene til en todelt beskrivelse.

Delområde 1: Alléene.

Delområde 2: Beitemark nord og sør for Fosserdammen, mellom innkjøringsveien til herregården, og ved Torsøkilen.

DELOMRÅDE 1: ALLÉENE

Områdebeskrivelse:

- Lindealléen finnes langs Fv 532 fra nordre innkjørsel til herregården og nordover mot Underlien gård.
- Hestekastanjealléen går fra gården og ca 500 m mot Tosekilen.

Biologisk verdi:

- Lindealléen består hovedsakelig av lind, men også spisslønn, sommereik, ask og bjørk inngår. Særlig lindetrærne er noe stuvet.
- Kastanjealléen er en gammel allé hvor flere trær er døende. Ved siden av hestekastanje finnes ask, spisslønn og lind her. Mot Torsøkilen er det nyplantet svensk asal som en forlengelse av alléen.
- Begge alléene inneholder interessante, epifyttiske lav. Blant andre er fire barkavhengige *Ramalina*-arter (ragglav) registrert her (Svein Åstrøm, Borge, pers. medd.). Her finnes også mye allélav.
- Det er ikke registrert interessante karplanter mellom trærne.
- Gamle trær gir ofte husrom for sjeldne virvelløse dyr, men forholdene er ikke nærmere undersøkt her.

Kulturhistorisk verdi:

- Bygningene tilhørende gården er i god stand. Gården var en storgård allerede på 1500-tallet, men trolig kan historien trekkes vesentlig lenger tilbake i tiden. Den gamle bygningen på Torsø brant i 1899 (Opseth 1978). Den nye hovedbygningen ble satt opp i mur. Innboet bærer preg av eldre tider med mye i empirestil.
- På 1800-tallet var gården et kultursentrum i familien Møllers eie med et miljø nært knyttet til blant andre forfatteren Bjørnstjerne Bjørnson (Opseth 1978). Forfatteren Katja Anker Møller skal ha deltatt aktivt i parkens utforming i 1890-årene (Svein Åstrøm, pers. medd.).
- Et fornminne finnes på tunet på gården.

- Nord for gården finnes tufter etter et tidligere teglverk, i dag omkranset av gamle eiker og ospetrær. En grop sørøst for restene etter teglverket minner om leiruttak for virksomheten.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Flere av trærne er som nevnt gamle og døende. Overfor det biologiske mangfold er det viktig at disse aldersstegne trær får lov å stå. Det er også ønskelig at om de går overende, bør de kunne få lov å ligge i nærheten av alléen samtidig som et nytt tre av noen størrelse plantes på stedet. Dette gir kontinuitet til vedavhengige organismer samtidig som en opprettholder/vedlikeholder alléene.
- Det er positivt at alléen mot Torsøkilen er forlenget med ca 50 m.
- Alléene vurderes til middels/høy verdi.

DELOMRÅDE 2: BEITEMARK NORD OG SØR FOR FOSSERDAMMEN, MELLOM INNKJØRINGSVEIEN TIL HERREGÅRDEN, OG VED TORSØKILEN

Områdebeskrivelse:

- Flere beitemarker tilhører gården, både mellom de to innkjøringene til herregården, mot Tosekilen, og på andre siden av fylkesveien på hver side av Fosserdammen (Forskjærdammen).
- Beitene benyttes av storfe med unntak av arealet mellom innkjøringsveiene til gården. Dette arealet beites av hest.

Biologisk verdi:

- Ingen interessante karplanter er kjent på beitene eller i kantene utover forventet inventar, men områdene er mangelfullt inventert. Det drives vekselvis beite og oppdyrking på de fleste beiter slik at kontinuiteten uteblir. De biologiske verdiene knyttet til beitene synes således relativt lave. Beitet mot Torsøkilen har i sør en fin svartorbrem.
- Fosserdammen er omgitt av svartor og starrenger. Den synes mangelfullt inventert, men inneholder i alle fall padde, karuss og spissnutefrosk (Bolghaug 1995).
- I Hunnebunnen er den altmer sjeldne og rødlistede karplanten dvergsivaks kjent fra flere steder (Klavestad 1957). Funnene er relativt gamle, men det kan tenkes den fortsatt kan finnes i utkanten av beitearealer mot Tosekilen.
- Fra Hunnebunnen er fra ny tid (1994) oppdaget kransalgene *Tolypella nidifica* og *Lamprothamnium papulosum* som begge regnes for direkte truet i Norge (Langangen 1996).

Kulturhistorisk verdi:

- Ingen observasjoner på selve beitearealene.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Flere av arealene er sterkt kunstgjødslet.
- Beiteområdene synes ikke å ha noen særlig biologisk verdi da de benyttes intensivt med gjødsling/tilsåing vekselvis med oppdyrking. Imidlertid har de betydelig landskapsverdi da beitene i sørvest ligger mellom den svartorinnrammete Fosserdammen, hestebeitet ligger ved innkjøringen til herregården og det oppleves oftest vakkert med beitedyr ned

mot vann og vassdrag slik som ved Torsøkilen.

- Kantsonene kan ha biologiske verdier, men er mangelfullt kjent.
- Fosserdammen er gitt nest høyeste verneverdi (tre på en skala til fire) pga beliggenhet og tilstand. Det ble ikke registrert spesielt interessante arter her (Bolghaug 1995).
- Beitete arealer i tilknytning til en herregård i aktivt bruk, er positivt.
- Med dagens kjennskap til arealene, vurderes arealet til i overkant av middels verdi.

HELHETSVURDERING

- Herregårder er karakteristisk for den søndre delen av Østfold. Fylket har 1/3 av landets herregårder.
- Torsø har stor egenverdi og variasjon. Området inneholder gammel kulturmark, fornminner, bygninger, alléer og veier som tilsammen utgjør en helhet.
- De biologiske verdier er imidlertid mangelfullt kjent, men både de avmerkete arealer og arealer inntil har et interessant potensiale.
- Nærheten til et våtmarksreservat er også positivt.
- De fleste herregårder er ikke i bruk som tradisjonell gård lenger. Mange er blitt mer eller mindre offentlige museer, skoler eller drives av stiftelser med bare et fåtall opprinnelige funksjoner i drift. Torsø herregård er en av de få som hovedsakelig driver gårdsbruk fortsatt.
- Storområdet, som gjerne kan inkludere større arealer enn de avmerkete, vurderes til høy verdi.

Lokalitet 5 - Ødegårdskilen

Områdebeskrivelse:

- Ødegårdskilen ligger ca 3,5 km SSV for Torsnes kirke, vest for Fv 532.
- Området består av beitemark, og strekker seg på hver side av den innerste delen av Ødegårdskilen mellom plassene Bråten og Kileløkka.
- Arealet er omkranset av bebyggelse og dyrket mark med et hytteområde i sørvest.
- Tidligere ble området benyttet til sauebeite, mens i dag fungerer det som beite for hest.

Biologisk verdi:

- Ingen særlig interessante karplanter er kjent her (hvitkløver, rødkløver, hanekam, engsoleie, bekkeblom, knappsviv, takrør), men området synes mangelfullt inventert. Kortbeitete strandenger gir ofte mudderflater med muligheter for funn av spennende botanikk.
- Ute i Ødegårdskilen finnes fine undervannsenger med gode bestander av både småhavgras, skruehavgras og busttjønnaks. Det synes også sannsynlig at kilen kan inneholde interessante arter av kransalger.
- Ødegårdskilen er attraktiv som hekkeplass for vannfugl og

som overvintringsplass for svaner og ender.

Kulturhistorisk verdi:

- Ikke observert.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Området synes i bra stand, og det er neppe kunstgjødslet.
- Med tanke på stedet som verdifull fuglebiotop, er det viktig at beitingen opprettholdes for å holde strandbreddene ned mot kilen åpne. Beiteete strandenger er sjeldne i denne delen av Østfold.
- Området vurderes til middels verdi, men med muligheter for at funn av mer spennende botanikk vil heve verdivurderingen.

Lokalitet 6 - Dal

Områdebeskrivelse:

- Dal ligger drøyt 3 km SSV for Borge kirke, 100 m nord for Rv 107.
- Ca 100 m nordøst for gården ligger en hagemark omkranset av kornåkrer og skog. Hagemarken er rester etter gammel natureng. Arealet kan ses fra riksveien.

Biologisk verdi:

- Rester etter naturlig engflora vokser i kantsonen av beitet.
- Ingen interessante karplanter er registrert på selve arealet (einer, sommerekik, bjørk, blåklokke, tepperot, gjerdevikke, firkantperikum, tiriltunge).
- I skogen i nord finnes blant annet store bestander av skogvikke og skogbingel. Skogbingel er sjelden i Østfold med spredte funn fra ni kystnære lokaliteter (Båtvik 1992a).
- På selve hagemarken finnes en del løvtreoppslag, samt at tistler og mjødukt ekspanderer.

Kulturhistorisk verdi:

- På Dal finnes et fint gårdsmiljø som er godt vedlikeholdt.
- Veien går gjennom gårdstunet.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Området har vært gjødslet med både kunstgjødsel og husdyrgjødsel.
- Beitet har vært brukt over lang tid, men ekspanderende gjengroingsarter tilsier at beitetrykket er for ensidig eller for lite.
- Området er estetisk og representativt for beite på/ved større åkerholmer.
- Sjeldne plantesamfunn, bare 100 m fra arealet, øker den totale verdivurderingen.
- Lokaliteten vurderes til middels verdi.

Lokalitet 7 - Nes herregård

Områdebeskrivelse:

- Nes herregård ligger ca 3 km sørvest for Torsnes kirke.
- Storområdet består av herregårdsbebyggelse omgitt av damsystemer, beitearealer og dyrket mark i et småkupert landskap nær Neskilen i vest.
- Et særlig utvalgt beiteareal ligger 100 m øst for Neskilen, 700 m nord for Havna Østre, vest for bebyggelsen på Nes. Arealet er en spredt, trekledd åkerholme omkranset av dyrket mark på alle kanter.
- Området beites av storfe i dag.

Biologisk verdi:

- Ingen interessante karplanter er registrert, men åkerholmen er mangelfullt inventert. Det gamle parkanlegget og områdene som omgir herregården er mangelfullt inventert, men fortsatt finnes parkrapp i parken ved hoveddammen. Dette er et sjeldent gras hos oss. Den kan trolig ha blitt med frø ved en fornying av plenarealene. Parkrapp har spredd seg også delvis inn i skogen som ikke behandles plenmessig.
- Det finnes minst to dammer på gården i dag samt ytterligere to dammer i tilknytning til herregården. Disse er lite undersøkt, men inneholder i alle fall spissnutefrosk, frosk og padde (Bolghaug 1995).
- Parken, som er mangelfullt vedlikeholdt, har fått et betydelig antall døde trær til glede for hulerugende fugl og vedavhengige, virvelløse dyr samt sopp, moser og lav. Parken er også fuktig, og har trolig et betydelig potensiale overfor forekomster av snegl.
- På åkerholmer omkring gården er det kjent forekomster av den rødlistede soleien muserumpe.

Kulturhistorisk verdi:

- Ikke observert på åkerholmen.
- Nes herregård er en gård med rikelige tradisjoner tilbake til i alle fall 1500-tallet. På Nes ble det satt opp en slottslignende bygning av Vincent Bildt omkring 1650. Deler av denne bygningen finnes ennå, men det meste er fornyet etter en brann i 1827 (Opseth 1978).
- Et parkanlegg ble også etablert omkring hovedhuset, et anlegg det i dag bare er rester igjen av.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Biologisk har arealene relativt små verdier, men med et betydelig potensiale knyttet til parkanlegget som ikke er vedlikeholdt etter tradisjonelle, parkmessige prinsipper.
- De to registrerte dammene omkring bygningene på Nes er gitt mest høyeste verneverdi (verdi tre på en skala til fire) pga landskapsverdi og tilstand (Bolghaug 1995). To andre dammer i nær tilknytning til herregården har fått samme verneverdi (Bolghaug loc.cit.) Særlige biologiske verdier knyttet til sjeldne forekomster ble imidlertid ikke registrert i noen av dammene.
- Kulturhistorisk har storområdet betydelige verdier knyttet

til husmassen og historien omkring denne.

- Det avmerkete beitearealet ligger som et vakkert landskapselement i et ellers lite spennende monokulturlandskap.
- Beitemarka kunstgjødsles.
- Områdene vurderes til middels/høy verdi.

Lokalitet 8 - Hunnfeltet

Områdebeskrivelse:

- Hunnfeltet ligger ca 2,5 km sørøst for Borge kirke, like nord for Rv 110 i Skiviken. Området grenser til dyrket mark og bebyggelse.
- Hunnfeltet regnes som fylkets største og mest kjente gravfelt.
- Området er gitt en upresis innramming som inneholder mange fornminner, en bygdeborg og noe bebyggelse sammen med to særskilt avmerkete dellokaliteter.

Delområde 1: Steinsetting med eng i Skiviken.

Delområde 2: Natureng med gravhauger.

DELOMRÅDE 1: STEINSETTING MED ENG I SKIVIKEN

Områdebeskrivelse:

- Delområdet ligger ca 300 m nord for Hunnebunnen.
- Gravfeltet er i sør, og delvis i øst, avgrenset av bebyggelse. I nord grenser området til skog. Vest for området ligger dyrket mark.

Biologisk verdi:

- Grasbakken i området er trolig holdt nede ved slått. Det finnes ingen kjente artslister tatt opp her, slik at de biologiske verdier er udokumenterte.
- Tradisjonelle kulturmarksarter er kjent herfra.

Kulturhistorisk verdi:

- Feltet er et av Norges største gravfelt med 145 synlige gravminner fordelt på tre felt. Fornminnene stammer fra bronsealder til vikingtid (1000 f.Kr.- 1000 e.Kr.), et spenn i tid på omkring 2000 år.
- Gravhaugene har forskjellige utforming, men inneholder gravrøyser, steinsettinger, steinlegninger, bautasteiner og usynlige, små branngraver under markoverflaten.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Delområdet har store kulturhistoriske verdier, mens de biologiske verdier er mangelfullt kjent.
- Det er viktig med aktiv skjøtsel for at fornminnene skal komme bedre til sin rett samtidig som slått gir gode forhold for slåtte-engarter, et kulturlandskapselement vi har lite igjen av i Østfold.
- Delområdet vurderes til middels/høy verdi pga de mange fornminner.

DELOMRÅDE 2: NATURENG MED GRAVHAUGEROmrådebeskrivelse:

- Området ligger ca 450 m nordvest for delområde 1.
- Arealet grenser mot dyrket mark i nordvest, nord og øst. I sør og sørvest avgrenses området av bebyggelse og Rv 110.

Biologisk verdi:

- Ingen interessante karplanter er kjent herfra (sølvbunke, tunrapp, engkvein, gulaks, blåklokke, grastjerneblom, einstape, lyssiv, tiriltunge), men arealet er mangelfullt inventert.

Kulturhistorisk verdi:

- Her finnes også betydelige fornminner som boplasser og åkerspor fra stein- og bronsealder. Hulveier finnes i søndre del av feltet.
- 500 m nord for arealet ligger Ravneberget med en bygdeborg fra jernalderen. Gravhauger fra bronsealder til vikingtid finnes også her.
- Haugfeltet består av ca 60 hauger av ulik størrelse, alle graver.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Tilstanden er god på fornminnefeltet.
- Biologisk er arealet mangelfullt kjent, men inneholder neppe særlig spennende arter.
- De kulturhistoriske verdiene er opplagt høye, men da de biologiske verdier ikke er dokumentert, vurderes delområdet til middels/høy verdi.

HELHETSVURDERING

- Hunnfeltet er fylkets største og mest kjente gravfelt. Her fins gravhauger, hulveier, og steinringer i rekonstruert hagemark. Feltet inneholder også Ravnefjellet bygdeborg. De to feltene har en rekke veldokumenterte kulturhistoriske verdier samlet på et relativt lite og oversiktelig område. Arealene omkring inneholder også betydelige fornminnefunn.
- Områdene burde vært bedre biologisk inventert, men det synes ikke sannsynlig at det skulle finnes store verdier pga fattig geologi og generell slitasje.
- Langs veien mot Ravneberget fra sør finnes betydelige masseuttak av sand som synes forstyrrende i helhetsbildet.
- Det synes også uheldig med bebyggelsen og riksveien så tett innpå, og delvis oppe i, fornminnefeltene i sør.
- Storområdet vurderes til høy/middels verdi.

Lokalitet 9 - Østre MyraOmrådebeskrivelse:

- Østre Myra ligger ca 4,5 km SSØ for Torsnes kirke.
- På østsiden av veien, 300 m fra Torsøkilen (Tosekilen), ligger en beitemark mellom relativt høye bergknauser.

- Arealet inneholder en beitemark, liten dam, bekk og enkelte tørrknauser.
- Arealet er omkranset av mye skog, mest furuskog, men også en granplanting i øst.
- Storfe beiter flatmarka sør og øst i arealet.

Biologisk verdi:

- Beitemarka har ingen kjente, spesielle karplanter, men det finnes flere arter med kulturlandskapsverdi. Her er kjent tørrbakke-elementene dvergforglemmegei, bakkeforglemmegei og knollerteknapp. Her er også kjent rikelig med skog- og engfiol ved siden av marianøkleblom og blåveis. Arealet er imidlertid overfladisk inventert.
- Dammen ved husa på Østre Myra er intakt. Det er ikke kjent inventeringer herfra.
- En bekk, med et visst potensiale overfor biomangfold, renner relativt vannrik om våren, men tørker oftest ut i løpet av sommeren.
- Området synes interessant med hensyn til insektfaunaen.
- I brattberget i nordvest har ravn hekket i lang tid (Larsen & Aarvak 1991), kanskje i mer enn 40 år. Ravn er generelt en uvanlig hekkeart i Østfold, og særlig i denne delen av fylket.

Kulturhistorisk verdi:

- Hustufter, trolig etter en husmannsplass, finnes på Øvre Myra, samt et lite rødt hus.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Arealet ligger vakkert til mellom høye berg nær Torsøkilen. Flere kulturlandskapselementer finnes her som aktivt benyttet beite, dam, bekk, fine kantsoner og potensiale overfor et interessant biomangfold.
- Beitemarka har enkelte kvaliteter knyttet til artssammensetning, selv om denne er mangelfullt kjent. Interessante biologiske verdier er knyttet til forekomst av hekkende ravn, og at beitemarka er omgitt av relativt høye berg med enkelte grove trær nær arealet.
- Kantsonene omkring beitet er fine og med en interessant botanikk med unntak av granplantingen i nordøst.
- Som en kuriositet ble det på denne beitemarka funnet et stort hvalskjelett under dreneringsarbeider i 1920-årene (Svein Åstrøm, pers. medd.).
- De to husene på Østre Myra er delvis restaurert og er i god forfatning. De benyttes i dag hovedsakelig til landsted.
- Området synes lite kunstgjødslet.
- Arealet vurderes til middels/høy verdi.

Lokalitet 10 - Storenga

Områdebeskrivelse:

- Storenga ligger ca 4 km sørvest for Torsnes kirke, 1,5 km sørvest for Fv 531.
- Det avgrensede arealet er et beite som ligger mellom plassen Storenga og Småhustangen nær Marikovsundet. Beitet grenser mot

dyrket mark i nord og sør. I øst grenser området til sjøen, og i vest finnes en kystskog som går ned til Marikovsundet.

- Arealet beites av storfe.

Biologisk verdi:

- Ingen interessante karplanter er kjent her, men arealet er mangelfullt inventert.

Kulturhistorisk verdi:

- Et steingjerde finnes innenfor området.

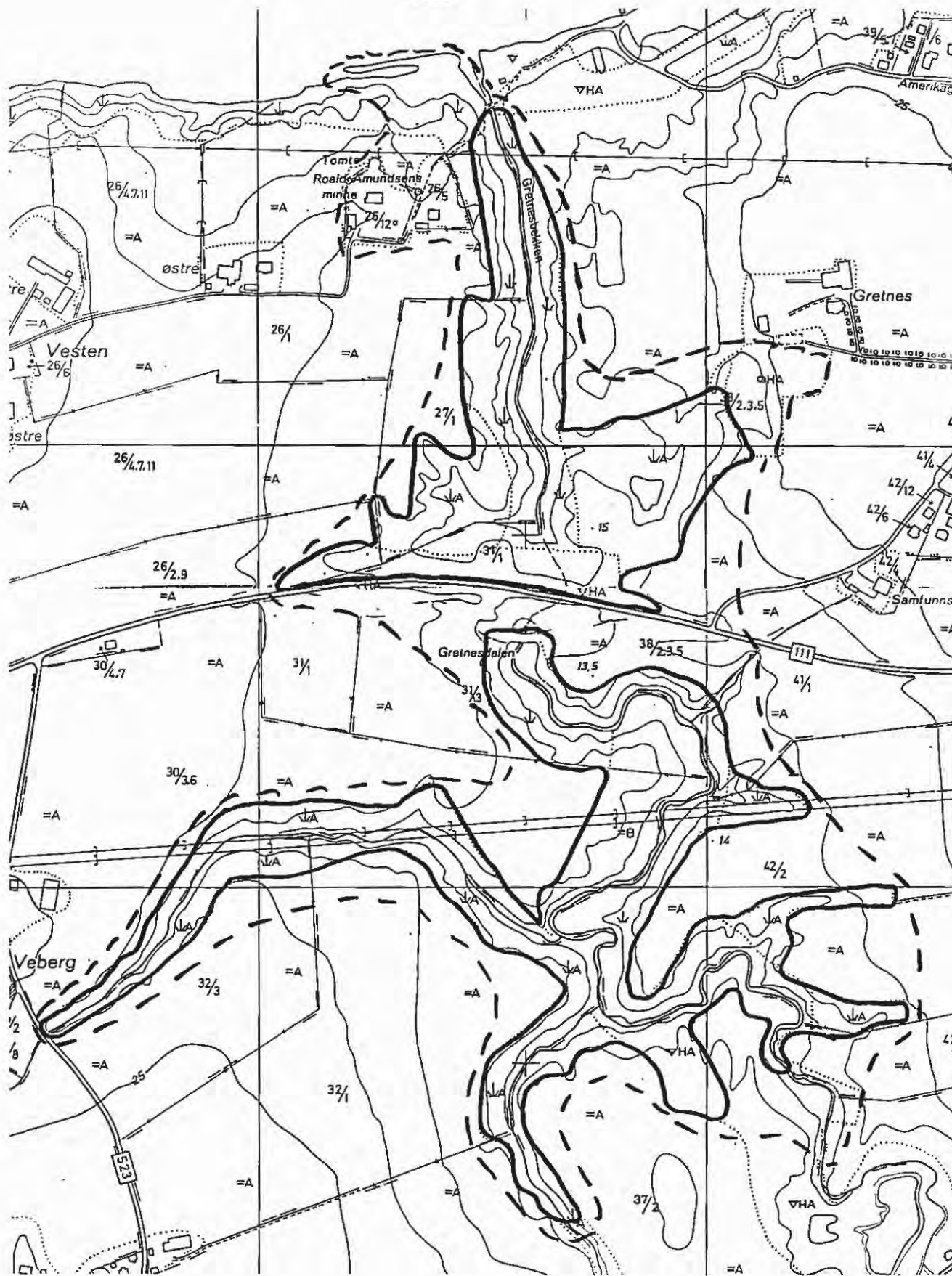
Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Beitet er trolig kunstgjødslet.

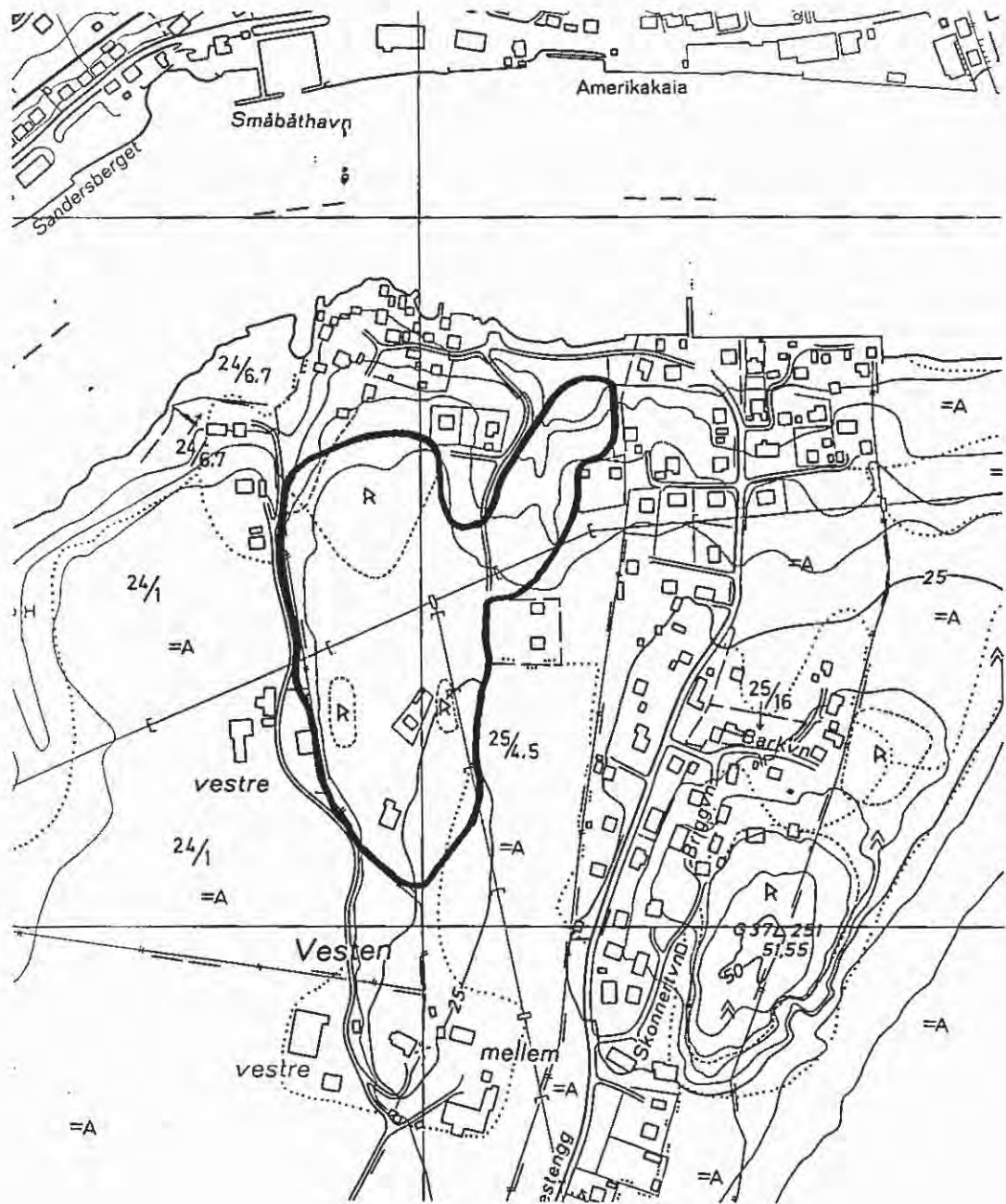
- Arealet ligger som et vakkert, variert og kystnært landskapselement beliggende mellom dyrket mark og skog.

- De biologiske verdiene er mangelfullt kjent, men området har potensiale for kystnære, krevende kulturmarksplanter.

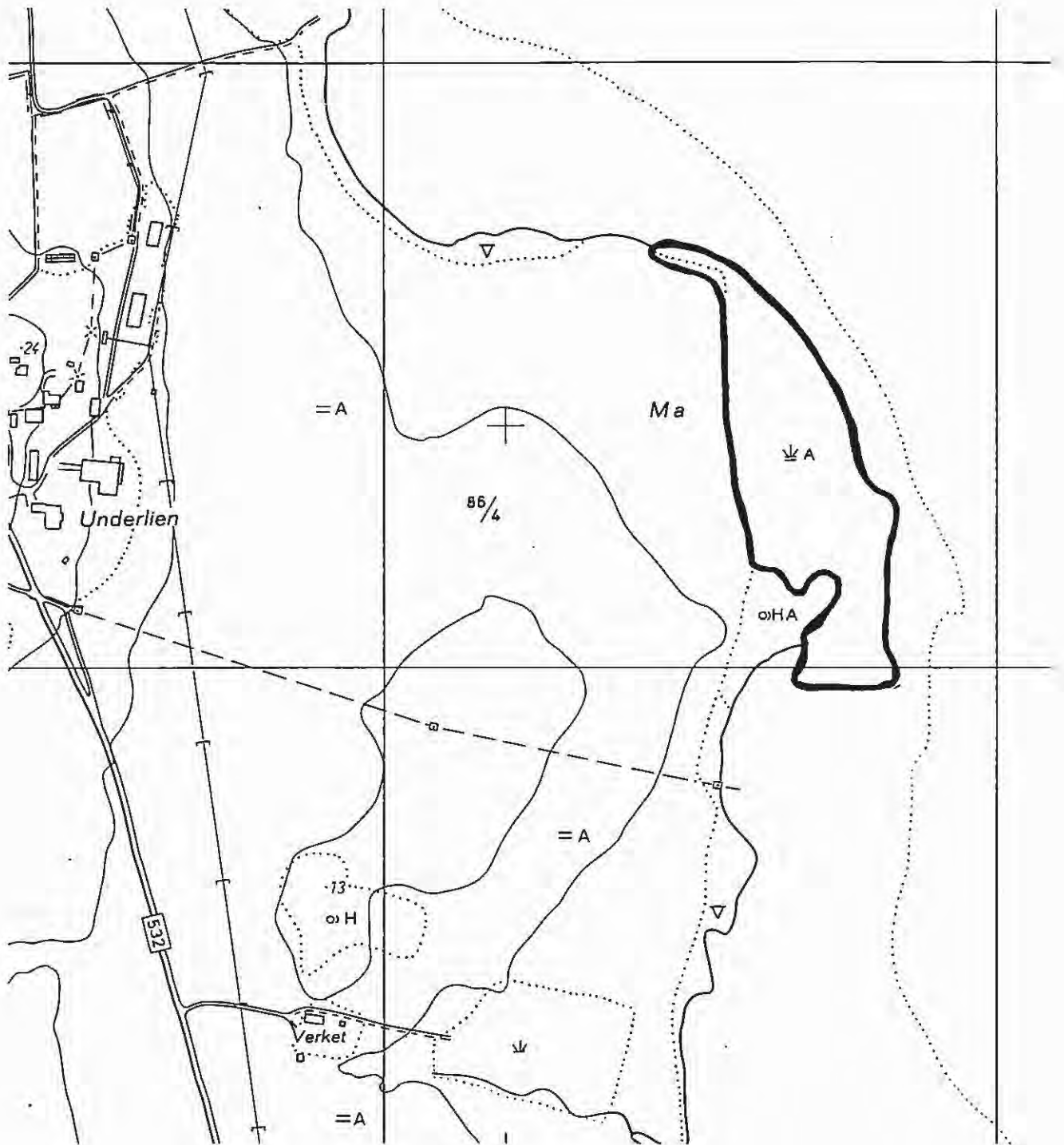
- Arealet vurderes i dag til middels/lav verdi.

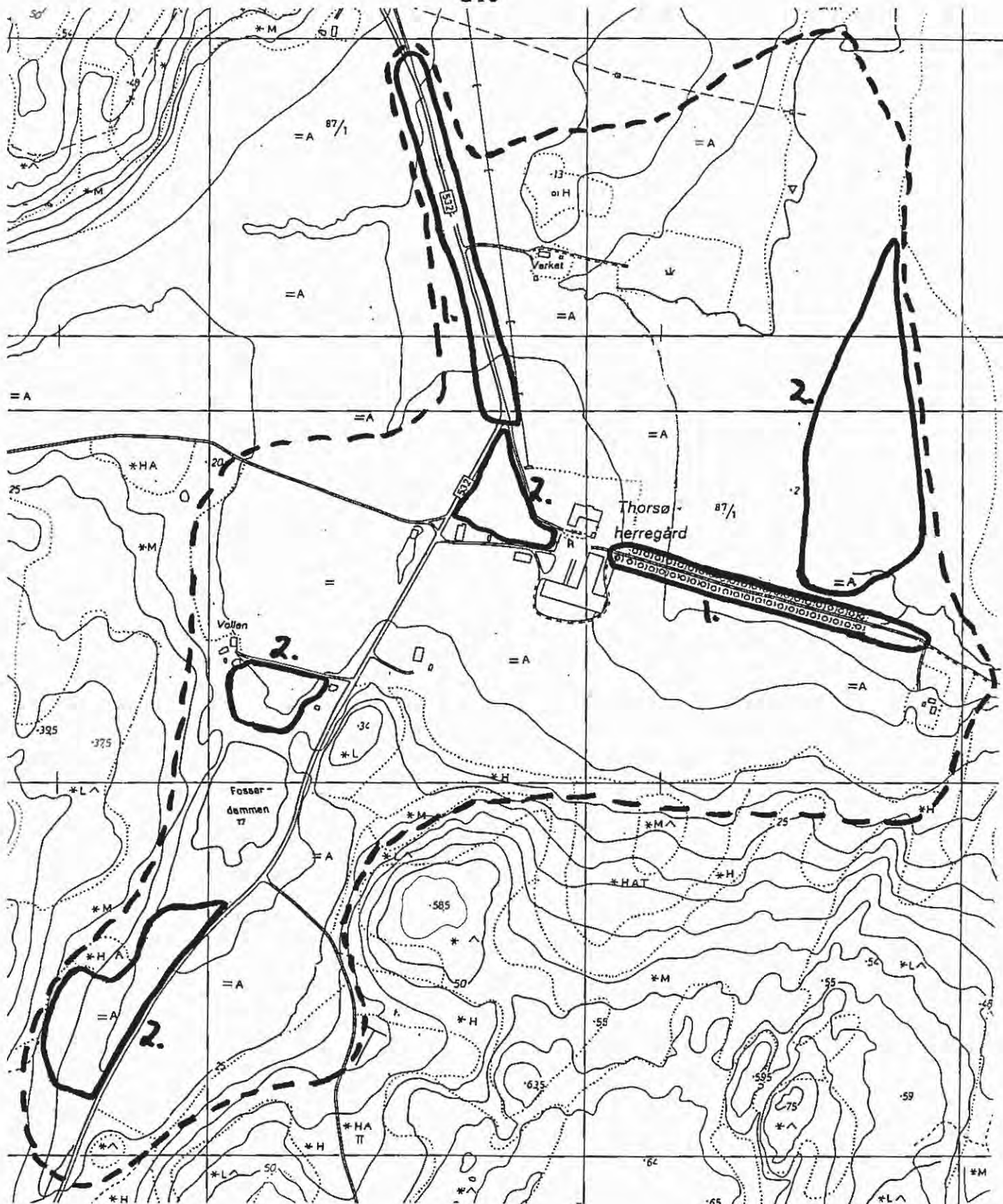
FREDRIKSTAD, Borge Lok. 1: GRETNESBEKKEN (nedfot. 20%)

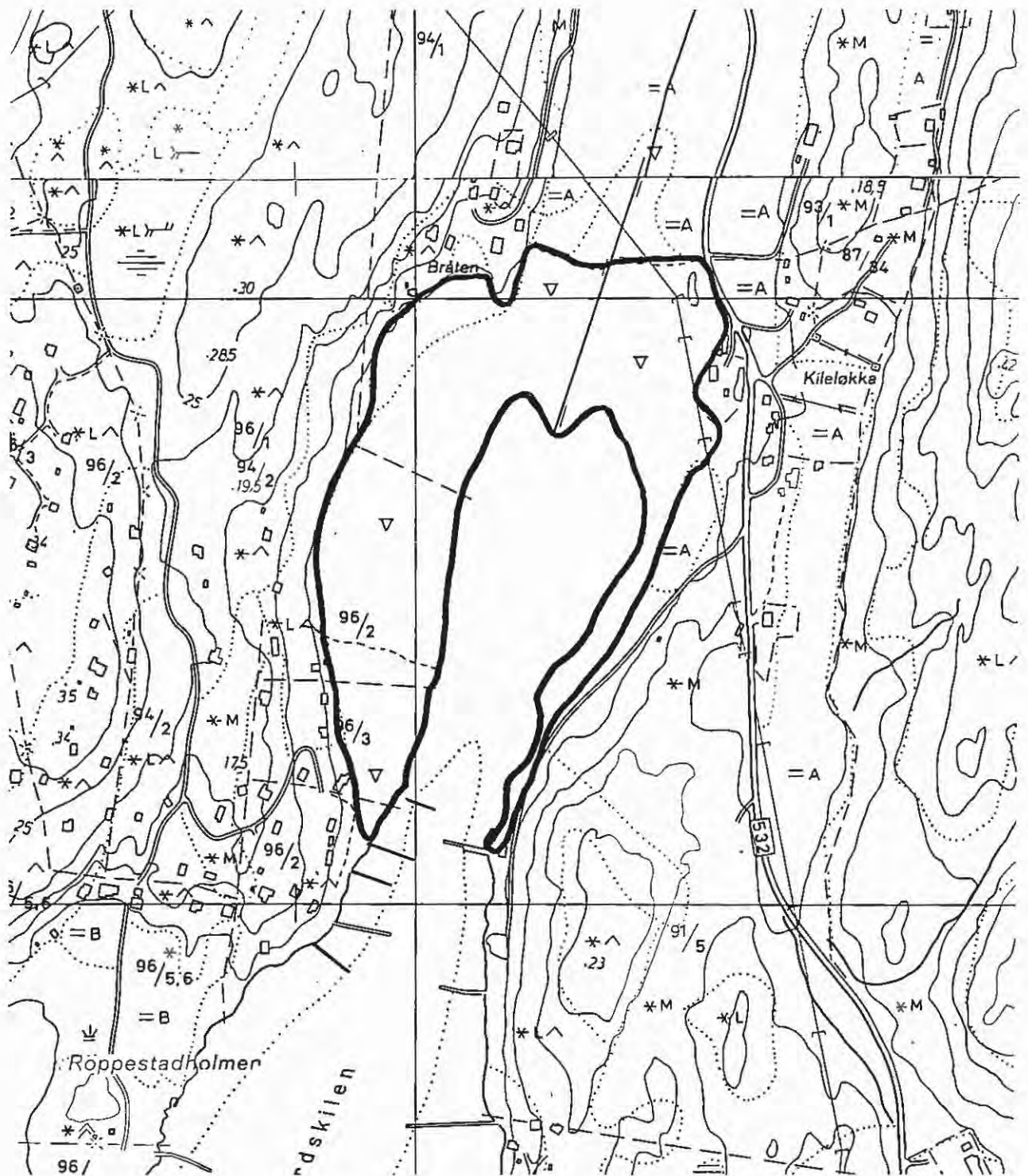
FREDRIKSTAD, Borge Lok. 2: VESTEN

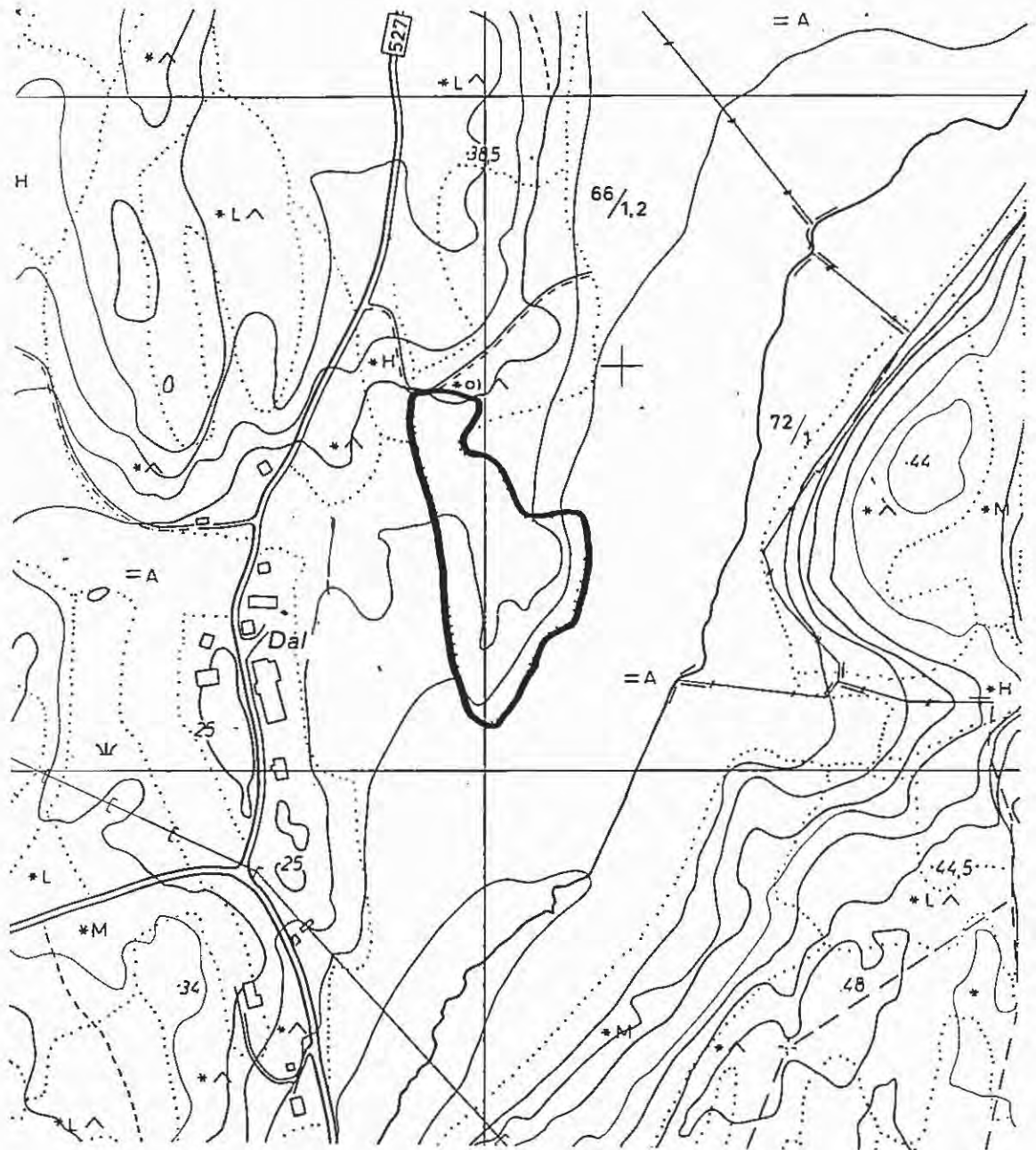
FREDRIKSTAD, Borge Lok. 3: UNDERLIEN

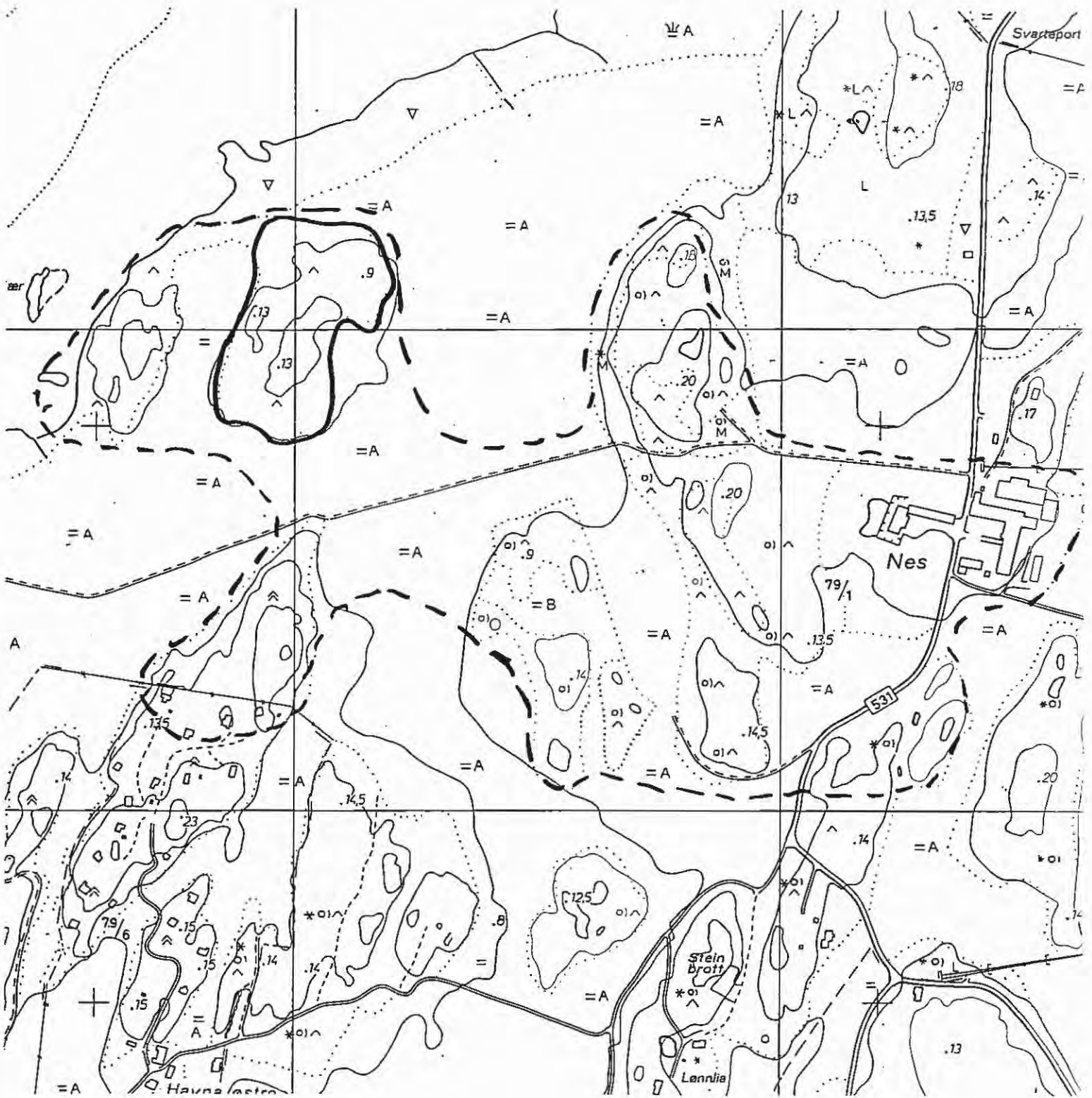
FREDRIKSTAD, Borge Lok. 4: TORSØ HERREGÅRD (nedfot. 30%)

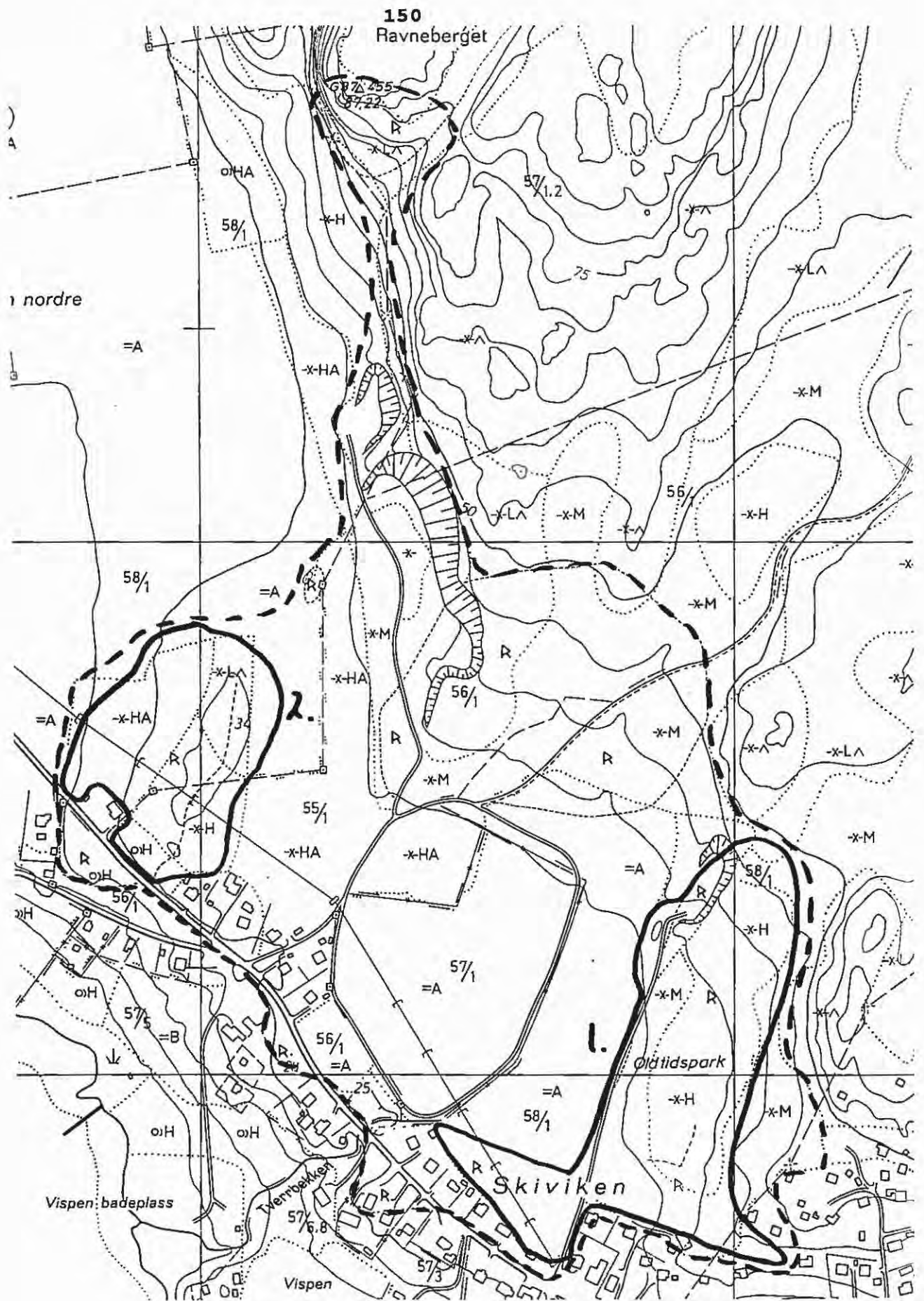
FREDRIKSTAD, Borge Lok. 5: ØDEGÅRDSKILEN

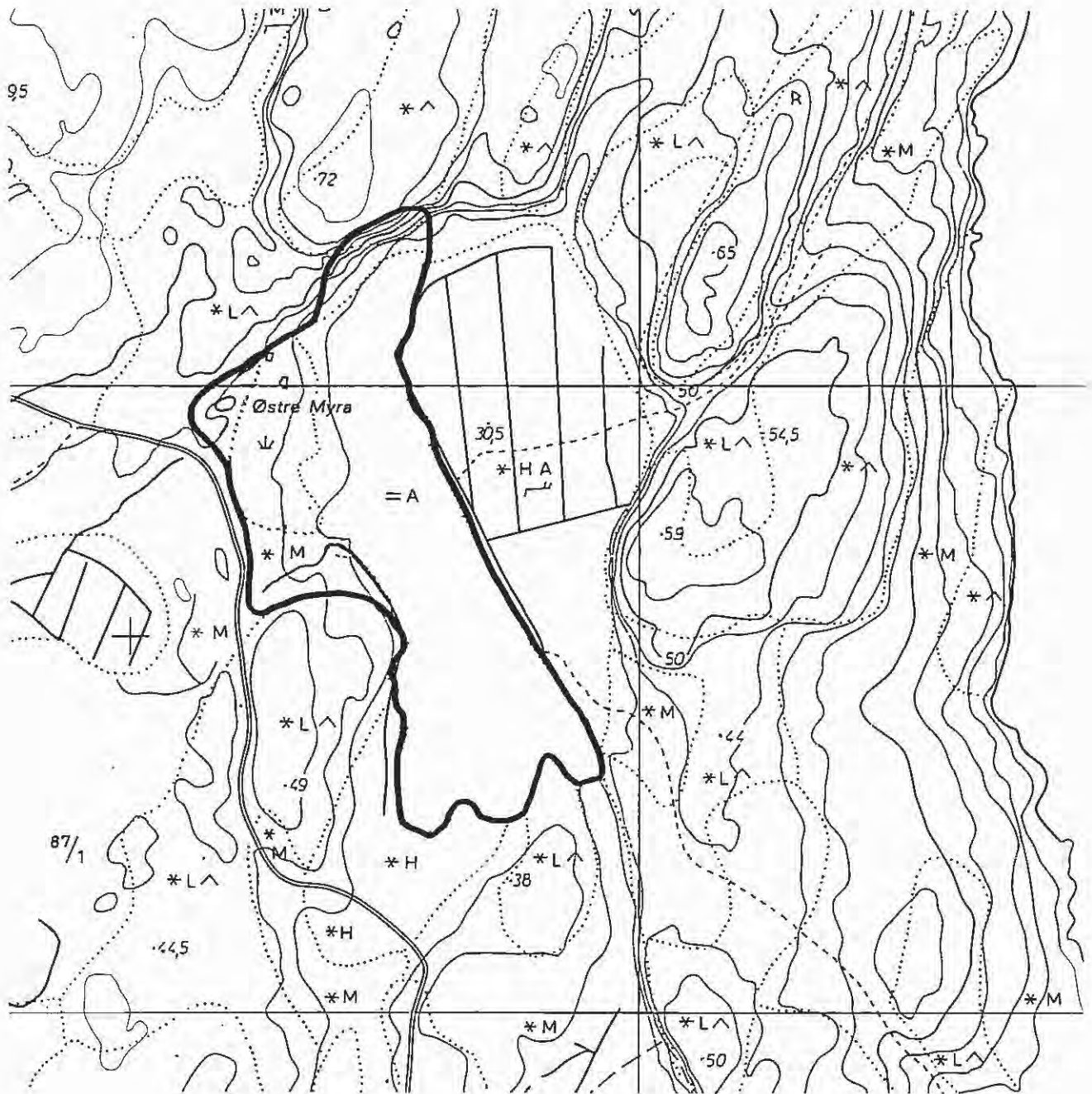
FREDRIKSTAD, Borge Lok. 6: DAL

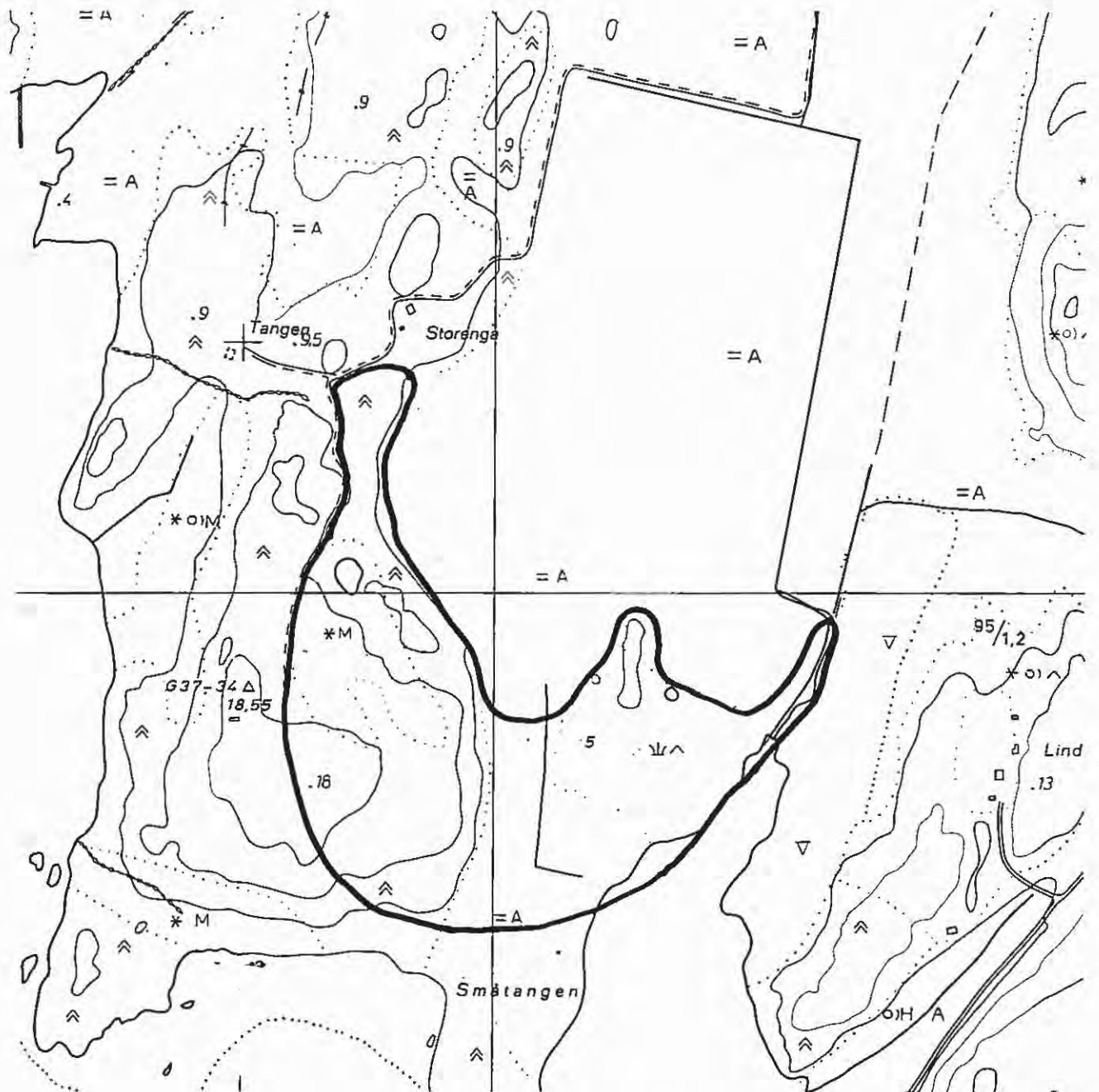
FREDRIKSTAD, Borge Lok. 7: NES HERREGÅRD (nedfot. 10%)

FREDRIKSTAD, Borge Lok. 8: HUNNFELTET

FREDRIKSTAD, Borge Lok. 9: ØSTRE MYRA

FREDRIKSTAD, Borge Lok. 10: STORENGA

FREDRIKSTAD, KOMMUNEDEL FREDRIKSTAD

<u>LOKALITET</u>	<u>NR.</u>	<u>VERDI</u>	<u>INNGREP</u>	<u>KATEGORI</u>
------------------	------------	--------------	----------------	-----------------

Hesteholmen	1	høy		beite på øy
-------------	---	-----	--	-------------

Gamle Fredrikstad kommune grenser til Borge i øst, Hvaler og Kråkerøy i sør, Rolvsøy i nord og Onsøy i vest. Kommunedelen inneholder bykjernen samt en del skogsmark i nord mot Rolvsøy. Denne marka er svært verdifull som nærområde for byens befolkning. Disse verdier er forsøkt ivaretatt via friluftsplenen for Fredrikstad/Rolvsøymarka (Stenseth 1985).

Fredrikstad kommunedel har et areal på 42 km², og den korteste kystlinja av kommunene i Østfold før storkommunens tilblivelse med 26 km (Lundberg & Rydgren 1994). Imidlertid inngår en rekke øyer utenfor Fredrikstad.

I gamle Fredrikstad kommune er det registrert to bekkesystemer (Veumbekken, Oldenborgbekken), hvor begge bekkene har svært dårlig vannkvalitet, problemer med erosjon og stedvis forsøpling (Kristiansen 1992). Bolghaug (1995) undersøkte 12 dammer i kommunedelen, hvorav tre ble ansett som særlig verneverdige.

I kommunedel Fredrikstad finnes naturreservatene **Stordamsmyra** (delvis i Rolvsøy) som er en jordvannsmyr, fredet 22.12.1978, med enkelte sjeldne karplanter som smalmarihand (Båtvik 1992a) og **Øra** (delvis i Borge), som er et stort brakkvannsområde, fredet 28.9.1979, med et rikt plante- og dyreliv (Erikstad & Hardeng 1988). Det finnes en omfattende dokumentasjon av biologiske verdier knyttet til **Øra**-området (Risa 1975, Hardeng 1977b, 1985, Pettersen 1983, Vøllestad 1987, Båtvik 1994f). **Øra** naturreservat ble i tillegg utnevnt til Ramsarområde 24.7.1985. Et Ramsarområde er et område med internasjonal verneverdi som vernes etter avtalen om vern av viktige våtmarker på jorda undertegnet i byen Ramsar i Iran i 1971 (Størkersen 1996). **Øra**området har stadig endret seg både ved en naturlig sedimenteringsprosess ved Glommas munning, men også pga industri, kanalanlegg og utvidelse av søppelfyllingsområdet. Det eneste omtalte kulturlandskapsområdet fra kommunedelen ligger innenfor **Øra** naturreservat.

Fredrikstad kommunedel har mange plenarealer, veikanter og knauser slik at tiriltunge passet godt som tidligere Fredrikstad kommunes blomst (Iversen 1989a).

Lokalitet 1 - Hesteholmen**Områdebeskrivelse:**

- Hesteholmen er den største øya i Øra naturreservat. Øya ligger i den ytre delen av Gansrødbukta.
- Omkring øya finnes frodig sumpvegetasjon på langgrunnene

slik at det er vanskelig å sette grensen for land-/vannarealer. Arealet er da også angitt upresist, men hvor flertallet av de biologiske verdiene er knyttet til kortbeitet mark i sør.

Biologisk verdi:

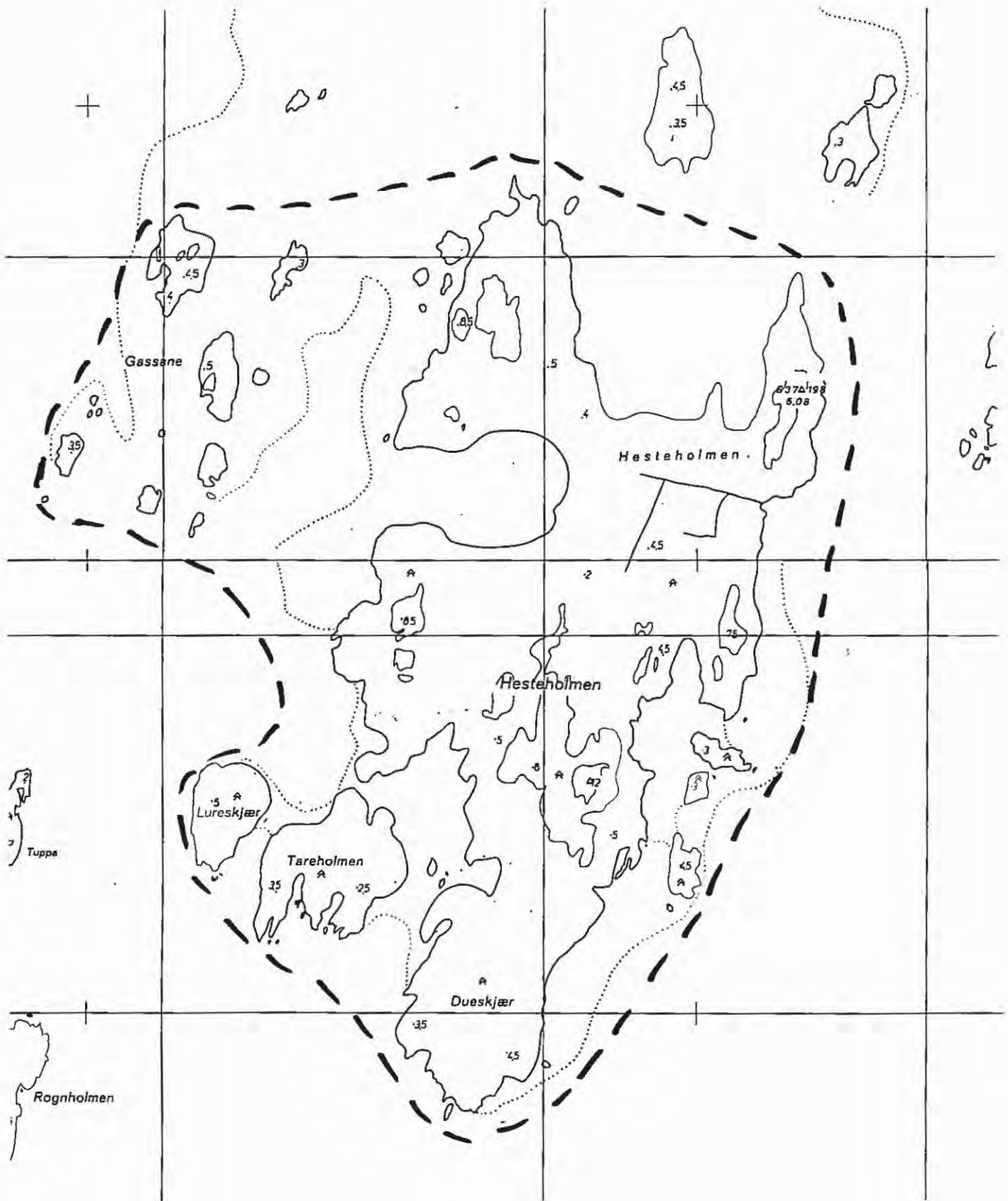
- Øya har i en årrekke vært beitet av storfe, og etter 1991 også av sau.
- Det er registrert flere sjeldne karplanter her sammen med en interessant vannvegetasjon (Lundberg & Rydgren 1994). Av de mer interessante artene kan nevnes hartmanstarr (Iversen 1989c), store belter duskstarr, havstarr, strandrødtopp, bukkebeinurt og rustsivaks.
- Hesteholmen er hekkeplass for flere interessante fuglearter, blant andre storspove. Innenfor Øra naturreservat er det registrert over 250 fuglearter (Sandersen 1991). Mange av dem er innom strand- og fuktengene på Hestholmen vår og høst.
- Glomma er landets fiskerikeste elv hvor Øraområdet huser både ferskvanns- og saltvannsfisk (Vøllestad 1987, Kristiansen 1989a, 1989b).

Kulturhistorisk verdi:

- Ingen observert på selve øya.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Beitearealene er neppe kunstgjødslet.
- De biologiske kvalitetene er godt dokumentert, men må stadig følges opp for å se på effekt av beitepresset som vil være forskjellig alt etter antall beitedyr, hvilke beitedyr, temperatur og nedbør i sommersesongen.
- Det er svært viktig at beitetradisjonene holdes ved like, noe det er tatt hensyn til i skjøtselsplanen for reservatet. Skjøtselen synes i dag vellykket, men arealet kunne stedvis vært mer intensivt beitet av storfe for å holde mjødurtenene mer artsrike og løvtreoppslaget nede.
- Beite på øy med interessante karplanter, er svært verdifulle, og øya vurderes til høy verdi.

FREDRIKSTAD Lok. 1: HESTE HOLMEN (nedfot. 30%)

FREDRIKSTAD, KOMMUNEDEL KRÅKERØY

LOKALITET	NR.	VERDI	INNGREP	KATEGORI
Bjørnevågen	1	høy	gjødsling	helhetl. klt.lsk
Goenvad	2	middels/høy	gjengr.	str.beite/formn.
Rød	3	lav/middels	gj.gr./forfall	formn./sj. art
Enhus	4	lav	gjengr./slitasje	dyrket mark/kile
Alshus	5	middels/høy	vei/bebygg.	strandbeite
Femdøl	6	middels	vei/gjødsl.	rands./smale jorder

Kråkerøy kommunedel ligger mellom Fredrikstad by og Hvaler. Øya var før sammenslutningen med Fredrikstad, fylkets minste kommune med bare 25 km². Kråkerøy har både bynære strøk med et kulturlandskap uten lange tradisjoner, men også en lang kyststripe mot vest hvor mange bukter, holmer og skjær finnes med mer verdifulle arealer. Det finnes mye småskalert jordbruk på Kråkerøy mellom de mange sørvestvendte klover og fjellrygger i landskapet. Med betydelige leiravsetninger iblandet skjellsand finnes et godt utgangspunkt for mange idylliske plasser med smale jorder, bratte berg, løvskogsbryn og strandenger med interessant botanikk på øya.

Det er registrert tre bekkesystemer på Kråkerøy (Enhusbekken, Holmebekken, Alshus/Strålsundbekken) hvor alle regnes som sterkt forurenset (Kristiansen 1992). Bolghaug (1995) undersøkte 22 dammer og småtjern på øya hvorav fem ble ansett som meget verneverdige.

Kråkerøy har en kyststripe på 76 km. Dessverre er de fleste strandenger ikke i bruk som beite lenger. Betydelige mengder næringsstoffer fra landbruk, rørlagte bekker og usanert kloakk har i de siste 40-50 år ødelagt mye av finstrukturen på strandengene. I dag er mange strandenger tilvokst med takrør, havsivaks og løvtrær, enger som tidligere hadde mange beitebetingede småplanter (Hansen 1982, Båtvik 1992a).

På Kråkerøy finnes enkelte skoger av regional verneverdi. Et skogsparti med gammel furuskog i Bjørnevågen er behandlet av Korsmo & Svalastog (1993). De fant området lokalt verneverdig på grunnlag av rikelige forekomster av blåmose i lavfuruslogen, samt en større svartorstrandskog med mye langstarr og trollurt nær ved.

På Kråkerøy finnes to våtmarksreservater, begge fredet 8.5.1992, med tanke på hekking, trekk og overvintring av fugl; Goenvad og Fuglevikbukta (Fylkesmannen i Østfold 1994). På øya finnes også to eiker ved Fuglevik, fredet som naturminne 2.7.1955 (Erikstad & Hardeng 1988).

De mange skjellsandbanker, varme knauser og tørrbakker har gitt Kråkerøy blodstorkenebb som sin spesielle blomst (Iversen 1989a).

Lokalitet 1 - Bjørnevågen

Områdebeskrivelse:

- Bjørnevågen ligger snaut 4 km sør for Kråkerøy kirke, ca 600 m vest for Rv 108.
- Det avmerkete arealet ligger vest for gården og grenser mot Bjørnevågkilen i vest. I nord, øst og sør avgrenses området av blandingsskog.
- Området består av koller med beitemark mellom som delvis benyttes til storfebeite.
- Langs veien mot gården finnes en fin li/rasmark med grove eiketrær, ask og hassel på nordsiden, mens på sørsiden finnes en svartorstrandskog.
- Et bekkedrag fra gården renner gjennom beitemarkene til Bjørnevågkilen.
- En grusvei går gjennom beitemarka/strandenga til et hytteområde i sør.
- Arealet er botanisk beskrevet av Båtvik (1994g).

Biologisk verdi:

- Det synes naturlig å dele området inn i tre deler; rasmarka langs veien, havavsetningene og åkerholmene.
- Rasmarka synes som den mest verdifulle i naturfaglig sammenheng.
- På oversiden av veien (NØ) finnes store trær i en varmekjær løvskogsli. Ved veiens begynnelse i nordvest domineres tresjiktet av svartor, ask, alm og osp. Lenger ute finnes mye alm, et hasselkratt, spredte furuer, rogn og sommerek.
- Særlig grove dimensjoner finnes hos enkeltstående ask hvor bare en tynn del av stammen vokser i en ring mot et sentrum som forlengst er borte (plass til et menneske inni), sommerek (dimensjoner på 4,80 m i omkrets med særlig grove greiner for arten), og alm, hvor et tre måler 5,30 m i omkrets 1/2 meter over bakkenivå. Denne alma er innhul, har mange spettehull og grovt greinverk.
- Løvskogslia har et godt potensiale for fugl. Her hekker blant andre bokfink, gråtrost, løvsanger, rødstrupe, hagesanger, svarttrost, grønnspett og kattugle (Sandersen 1991). Dette er alle arter som hører til i frodige løvskog og knyttet til kulturlandskapet.
- Lia har et godt potensiale for sjeldne vedboende organismer, jfr. funnet av billen *Mycetochara linearis* (Hansen et al. 1985, Zachariassen 1990). I Norge er det gjort syv funn av arten, tre i Østfold, mange eldre.
- På sørsiden av veien dominerer svartor både tre- og busksjikt, men enkelte trær av apal, hagtorn og geitved finnes. En geitvedbusk har en høyde på omkring 10 m (!), noe lignende er vanskelig å finne.
- Feltsjiktet fremviser varmekjære og ofte basekrevende arter som åkermåne, lakrismjelt, marianøkleblom, kantkonvall, skogsvinerot, moskusurt, nesleklokke og rikelig med blåveis.
- På sørvest-siden av orebeltet finnes et mektig område av takrør.
- I sør og nordvest i arealet finnes flere åkerholmer med avsatt skjellsand. Her finnes en fin vårflora med stedvis

dominans av fingerlerkespore.

- Snaut 100 m sørøst for gårdstunet på Bjørnevågen ligger en dam. Her finnes blant annet lyssiv og mannasøtgras. Ingen arter av spesiell verdi ble registrert her, men dammen betegnes som en mesotrof skogsdam av interesse (Bolghaug 1995).

Kulturhistorisk verdi:

- Ca 300 m vest for området finnes en langrøys fra bronsealderen, Lunderamsa, hvor gravkammeret ligger åpnet og lett tilgjengelig. Røysa er en av de største som er kjent østafjells (Johansen 1957).

- Gårdsbebyggelsen ligger i østkanten av området.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Bjørnevågen har stor estetisk verdi. Variasjon mellom åker og eng, skog og vann gir området verdifulle kvaliteter. Bjørnevågla oppleves av barn og turgåere som "et naturens skattkammer" (Sandersen 1991).

- Botanisk rommer området mange plantesamfunn fra vannkanten til karrig furuskog. En rekke treslag vokser i området.

- Store deler av arealet beites i dag av storfe (minus rasmarka på NØ-siden av veien), et beite som må opprettholdes for å beholde det fine kulturlandskapet omkring åkerholmene.

- Dammen sørøst for bebyggelsen på Bjørnevågen har fått nest høyeste verneverdi (verdi tre på en skala til fire) på grunn av tilstand og beliggenhet (Bolghaug 1995).

- Ca 300 m mot sørøstlig finnes en alderstegen furuskog som grenser inn til en svartorstrandskog med flere sjeldne karplanter (Korsmo & Svalastog 1993).

- Trusler kan være borttak av beitedyr, hogst og annen ødeleggelse av trær med grove dimensjoner som er et særegent fenomen som er vanskelig å finne maken til.

- Bjørnevågen vurderes til høy verdi.

Lokalitet 2 - Goenvad

Områdebeskrivelse:

- Goenvad er en havbukt/strandeng som ligger omkring 1,5 km SSV for Kråkerøy kirke, ca 1 km vest for RV 108. Arealet består av et relativt stort strandbeite med runde koller i bakkant, ca 200 m vest for gården Nygård.

- Kollene er ofte kledd med skrinn furuskog. Store partier omgis av dyrket mark.

- Arealet er beskrevet av Marker (1973), og 20 år senere av Lundberg & Rydgren (1994). På denne tiden har strandengene fått mer takrør, pollsivaks og havsivaks. Årsakene forklares ved at beitetrykket var større før, samt at næringstilsig fra den dyrkede marka har økt.

- Strandengene, og bukta NØ for Oksetangskjæra, inngår i et naturreservat, opprettet i 1992 (Fylkesmannen i Østfold 1994).

Biologisk verdi:

- Flere interessante karplanter fins her som flatsiv,

rustsivaks, strandrødtopp (nasjonalt rødlistet, sårbar, Størkersen 1992) og salturt.

- Tidligere fantes også kystbergknapp på strandbergene her som den eneste sikre lokalitet for arten i Østfold (Båtvik 1992c).
- Utenfor strandenga finnes en velutviklet undervanns-eng med ålegras og havgras som dominante (Marker 1973).
- Bekkene/grøftene er tilvokst med takrør.
- Goenvad er særlig viktig som oppholdssted for fugl på trekk både vår og høst (Hansen 1982).

Kulturhistorisk verdi:

- Ikke observert i arealet.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Strandenga ble beitet av åtte kyr ved siden av ungdyr omkring 1965. Fram til 1989 beitet syv kyr på sørsiden av bukta. I dag beiter noe storfe på nordsiden, men i hovedsak er beitet opphørt (Lundberg & Rydgren 1994).
- Det er viktig at beitetrykket øker for å holde den tiltagende gjengroingen på avstand.
- Den store strandenga har tydelige sår etter kjørespor (Lundberg & Rydgren 1994).
- På Strålsundtangen, 200 m mot vest for den strandenga, utenfor avmerket areal, finnes en dam som har fått nest høyeste verneverdi (verdi tre på en skala til fire) på grunn av tilstand og beliggenhet. Her finnes mye takrør i dag. Ingen arter av spesiell verdi ble registrert her (Bolghaug 1995).
- Arealet vurderes til middels/høy verdi.

Lokalitet 3 - Rød

Områdebeskrivelse:

- Rød ligger nordvest på Kråkerøy. Det aktuelle arealet ligger sørøst for krysset mellom Fv 454, Glomboveien, og Fv 451, Enhusveien.
- Arealet består av en høyde med en gammel bygdeborg omkranset av gammel beitemark som i dag hovedsakelig er dyrket mark.

Biologisk verdi:

- Arealet er mangelfullt inventert, men den rødlistete arten bittergrønn er kjent herfra (Hanssen 1982, Nordal & Wischmann 1989, Båtvik 1992a).
- Ellers på høyden finnes forventet inventar i en mosaikk av barblandingsskog og blåbærgranskog.
- Det er ikke kjent verdifulle biologiske verdier i restene av den gamle beitemarka som omgir høyden.

Kulturhistorisk verdi:

- Rød bygdeborg er en borg fra omkring år 400 e.Kr. Det er et storstilt byggverk som er 270 m langt og 70 m bredt. Det er ikke mye igjen av den i dag. En sperremur på 10 m og med en høyde på 1 m er ennå relativt intakt, men spor etter en sperremur på over 100 m finnes. Rester av byggverket finnes i dag både oppe på åsen, men mest langs kanten under

brattskrentene (Johansen 1957).

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Bygdeborgen er et verdifullt kulturelement. Den er dessverre i dårlig forfatning i dag.
- Funn av bittergrønn er oppsiktsvekkende. Den regnes sjelden som en kulturmarksplante da den trives i skrinn furuskog gjerne med mye sand i bunnen. Mye tyder imidlertid på at den trives med et moderat beite av storfe for å holde konkurrerende vekster unna. Arten er svært utsatt for hogst da den ikke tåler for mye sol og lys. Den er også følsom for konkurrerende vekster som kommer til ved borttak av trær. Bittergrønn unngår helst granskoger, og blir sjelden der grana ekspanderer (Ingelög et al.1984). Arten er så sjelden i Norge at den forelås fredet (Angell-Petersen 1994). Østfold har den største bestanden av arten i dag med ca 10 gjenlevende lokaliteter.
- Ved Rød gård, utenfor avmerket areal, finnes en gårdsdam som har fått nest høyeste verneverdi (verdi tre på en skala til fire) på grunn av tilstand og beliggenhet. Ingen arter av spesiell verdi ble registrert her (Bolghaug 1995).
- Området vurderes til lav/middels verdi.

Lokalitet 4 - Enhus

Områdebeskrivelse:

- Enhus ligger ca 1,5 km nordvest for Kråkerøy kirke.
- Det aktuelle areal strekker seg fra Enhusgårdene i nordøst til innerst i Enhuskilen i sørvest.
- Arealet består i hovedsak av dyrket mark mellom berg og åser. I sør inkluderes Enhus badested og bukta innerst i Enhuskilen.

Biologisk verdi:

- Området er mangelfullt biologisk kjent. Biologiske verdier er knyttet til randsoner langs den dyrkede marka. Her finnes fine løvskogsbryn.
- En slitasjepreget strandeng kan også ha verdier.
- Tidligere fantes kjempestarr i området. Den ble oppdaget i 1878 (Blytt 1882), og sist sett i 1899 (Båtvik 1992a). Arten er knyttet til vannkanter og bekker. Halvorsen & Fagernæs (1980), som undersøkte områdene nøye i 1978, antyder at arten trolig er borte fordi sumpmarka er grøftet og oppdyrket. Kjempestarr er regnet som sårbar i Norge (Størkersen 1992). I Østfold er den kjent på tre nålevende lokaliteter (Båtvik 1992a, Engan 1993a).

Kulturhistorisk verdi:

- Enkelte rydningsrøyser finnes innenfor arealet.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Området er landskapsestetisk, men drives intensivt med bruk av kunstgjødsling.
- Innerste deler av Enhuskilen benyttes i dag som badested.

- Ca 400 m nordøst for Enhuskilen, utenfor avmerket areal, finnes en dam som har fått nest høyeste verneverdi (verdi tre på en skala til fire) på grunn av tilstand og beliggenhet. Ingen arter av spesiell verdi ble registrert i dammen som regnes som en næringsfattig skogsdam (Bolghaug 1995).
- Området kan ha biologiske verdier, men synes sterkt utsatt for slitasje. De biologiske verdier er mangelfullt dokumentert.
- Arealet vurderes til lav verdi.

Lokalitet 5 - Alshus

Områdebeskrivelse:

- Alshus ligger ca 1,5 km sørøst for Kråkerøy kirke, 800 m øst for Rv 108.
- Det avmerkete areal er en strandeng nordvest for gården. Arealet grenser inntil Fv 455 i vest, bebyggelse i øst og inkluderer en bit av Alshusbukta ut i Glomma i nordøst.
- Strandenga beites av ca 40 storfe (Lundberg & Rydgren 1994).

Biologisk verdi:

- Arealet er beskrevet av Lundberg & Rydgren (1994). Typisk for lokaliteten er en veksling mellom åpne brakkvannsdammer, strandsumper, strandenger og fuktenger.
- Her finnes fine soneringer med svært godt utviklete strandsumper. Soneringene viser vegetasjonstyper med dominans av stor vasskrans, havsivaks, takrør, pollsivaks, havstarr, saltsiv, rødsvingel og svartor. De mest interessante karplanter herfra er saltsoleie og stor vasskrans.

Kulturhistorisk verdi:

- Ikke observert.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Arealet har vært beitet i lang tid, og soneringene er et resultat av langvarig beite. Det er en forutsetning at beitingen opprettholdes for at ikke arealet skal gro igjen av havsivaks og takrør.
- Lundberg og Rydgren (1994) rangerte arealet som klart verneverdig hovedsakelig på grunnlag av fine soneringer og en mosaikk utviklet gjennom lang beitekontinuitet.
- Området vurderes til middels/høy verdi.

Lokalitet 6 - Femdal

Områdebeskrivelse:

- Det finnes flere Femdal-gårder på Kråkerøy. Den aktuelle gården ligger ca 2,5 km sør for Kråkerøy kirke, ca 300 m vest for Rv 108.
- Det aktuelle areal strekker seg fra omkring Vennersberg i nord, forbi Lunde i øst og Femdal i vest, og sør til Bjørnevågkilen.
- Arealet er består av smale jorder med fine løvskogskanter.

Jordene omkranses av relativt bratte fjellkoller, særlig i den sørligste delen.

- Rv 108 skjærer gjennom området.

Biologisk verdi:

- Biologiske verdier er knyttet til fine løvskogsbryn og randsoner. Arealet er imidlertid mangelfullt botanisk inventert.

- Arealet synes interessant for en allsidig virvelløs fauna da det finnes mange varme klover med løvtrær, tildels eik, med dyrket mark imellom.

- Hoggorm er hyppig forekommende i rasmarkene ned fra brattskrentene. Slettsnok er også sett.

Kulturhistorisk verdi:

- Arealet inneholder fire registrerte fornminner, to vest for riksveien ved Lunde, ett ved den nordligste av de inkluderte Femdal-gårdene i vest og ett på jordet 400 m sør for den sørligste Femdal-gården.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Arealet er opplevelsesrikt med smale jorder mellom bratte fjellkoller og løvskogsbryn.

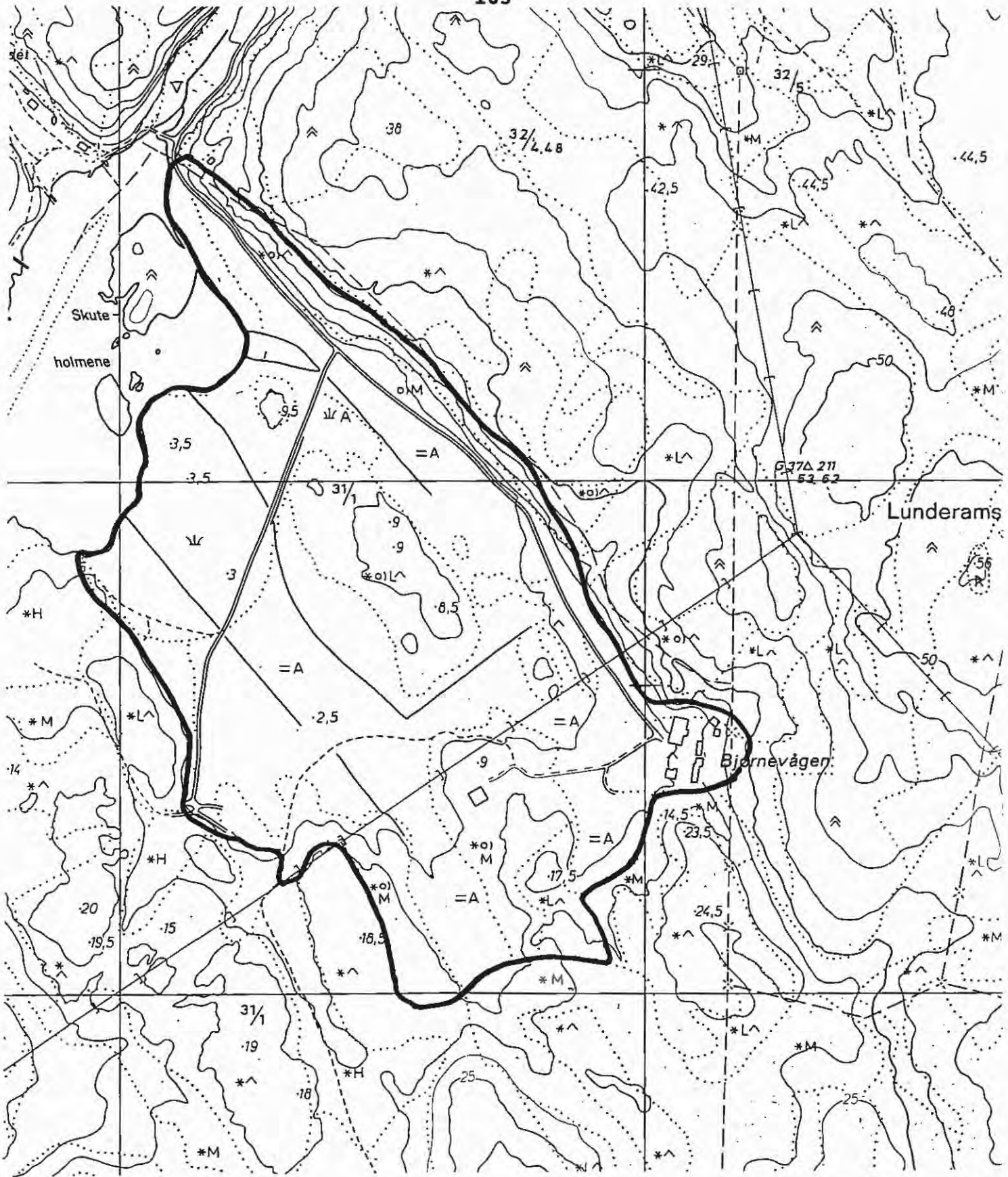
- Den dyrkede marka kunstgjødsles.

- Flere fornminner finnes også innenfor grensene.

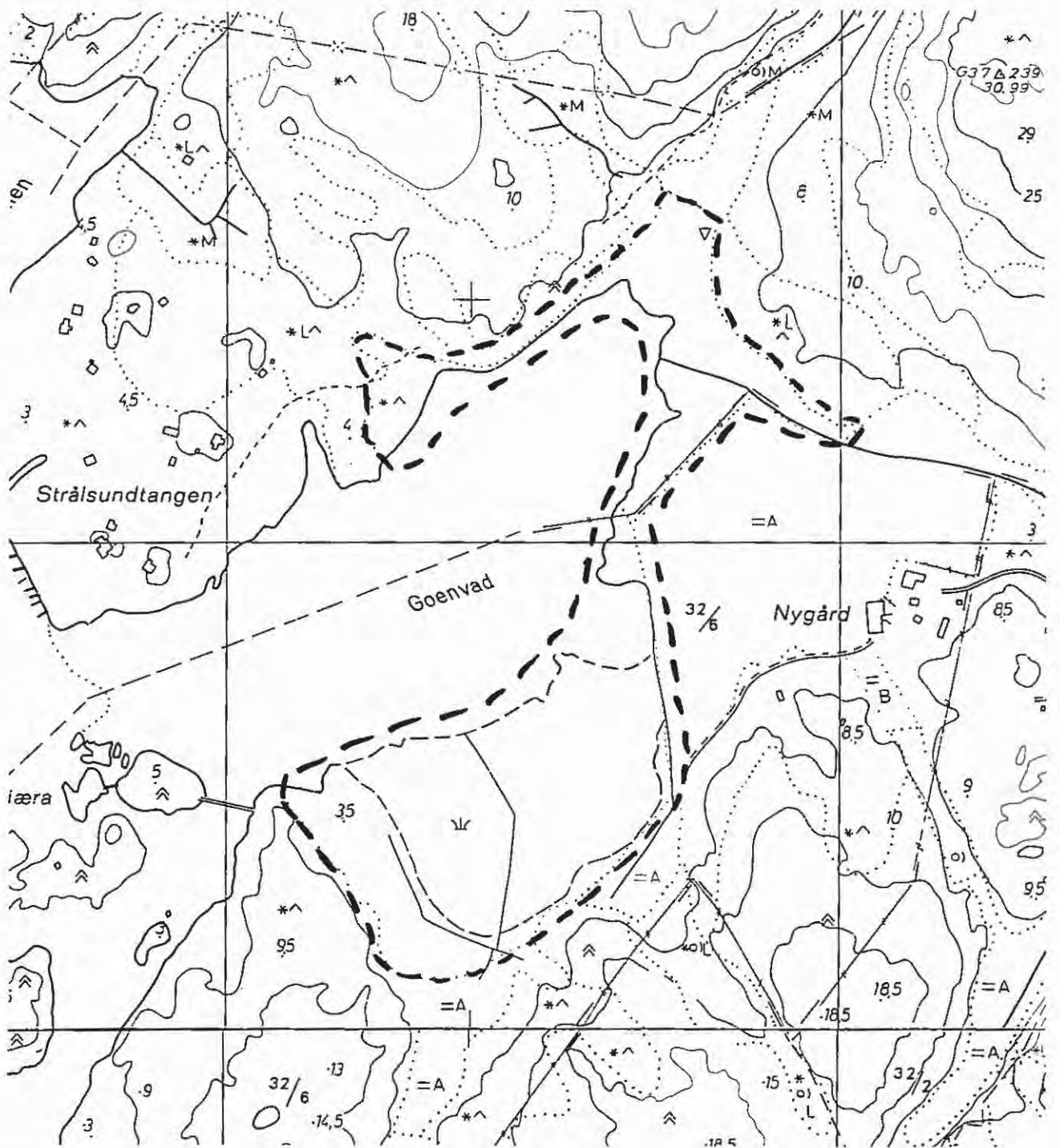
- Mellom Femdal og Lunde ligger en dam som har fått nest høyeste verneverdi (verdi tre på en skala til fire) på grunn av tilstand og beliggenhet. Ingen arter av spesiell verdi ble registrert her (Bolghaug 1995).

- Arealet har totalt et betydelig potensiale overfor biomangfold, men dokumentasjonen er mangelfull.

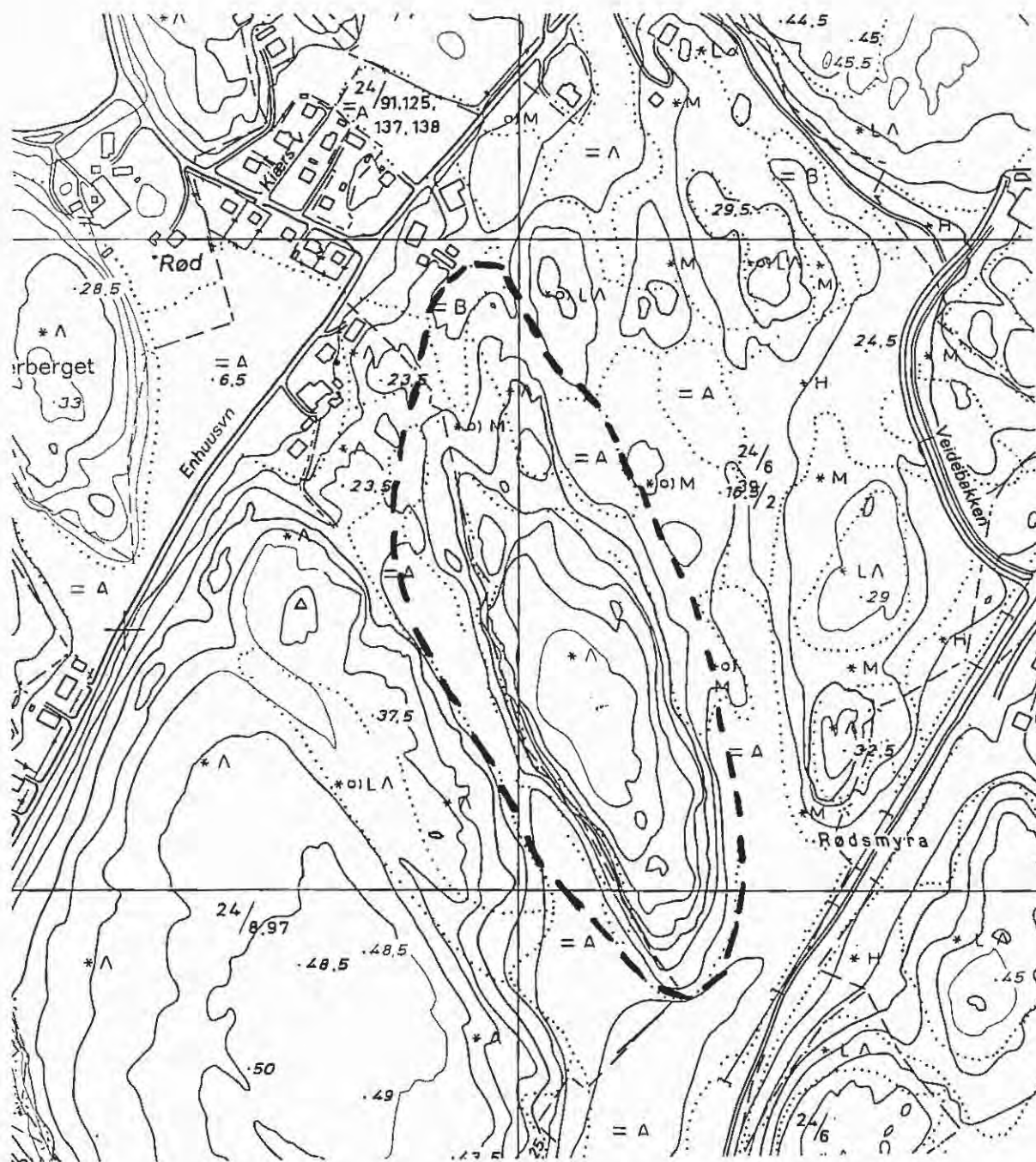
- Området vurderes til middels verdi.

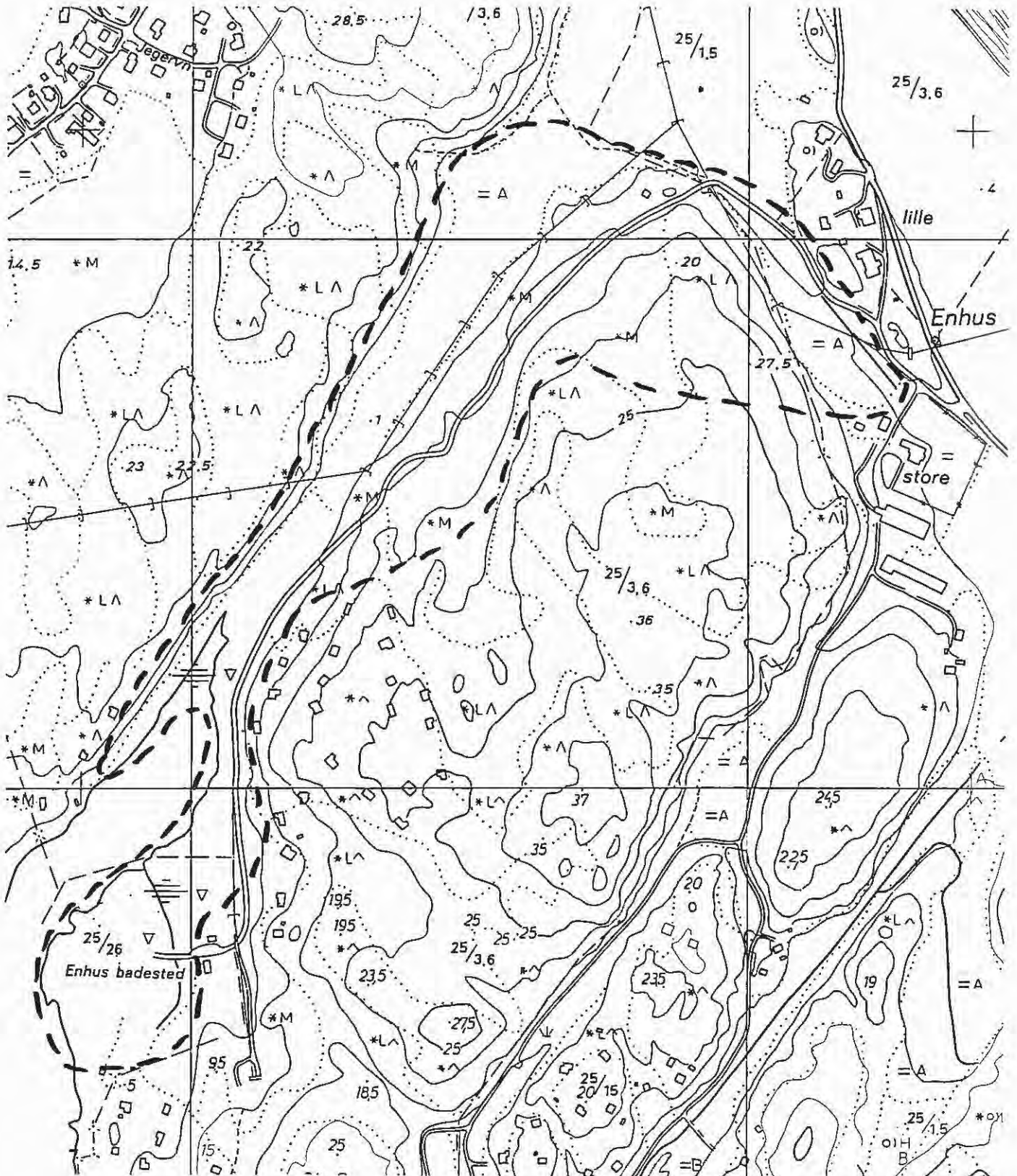
FREDRIKSTAD, Kråkerøy Lok. 1: BJØRNEVÅGEN

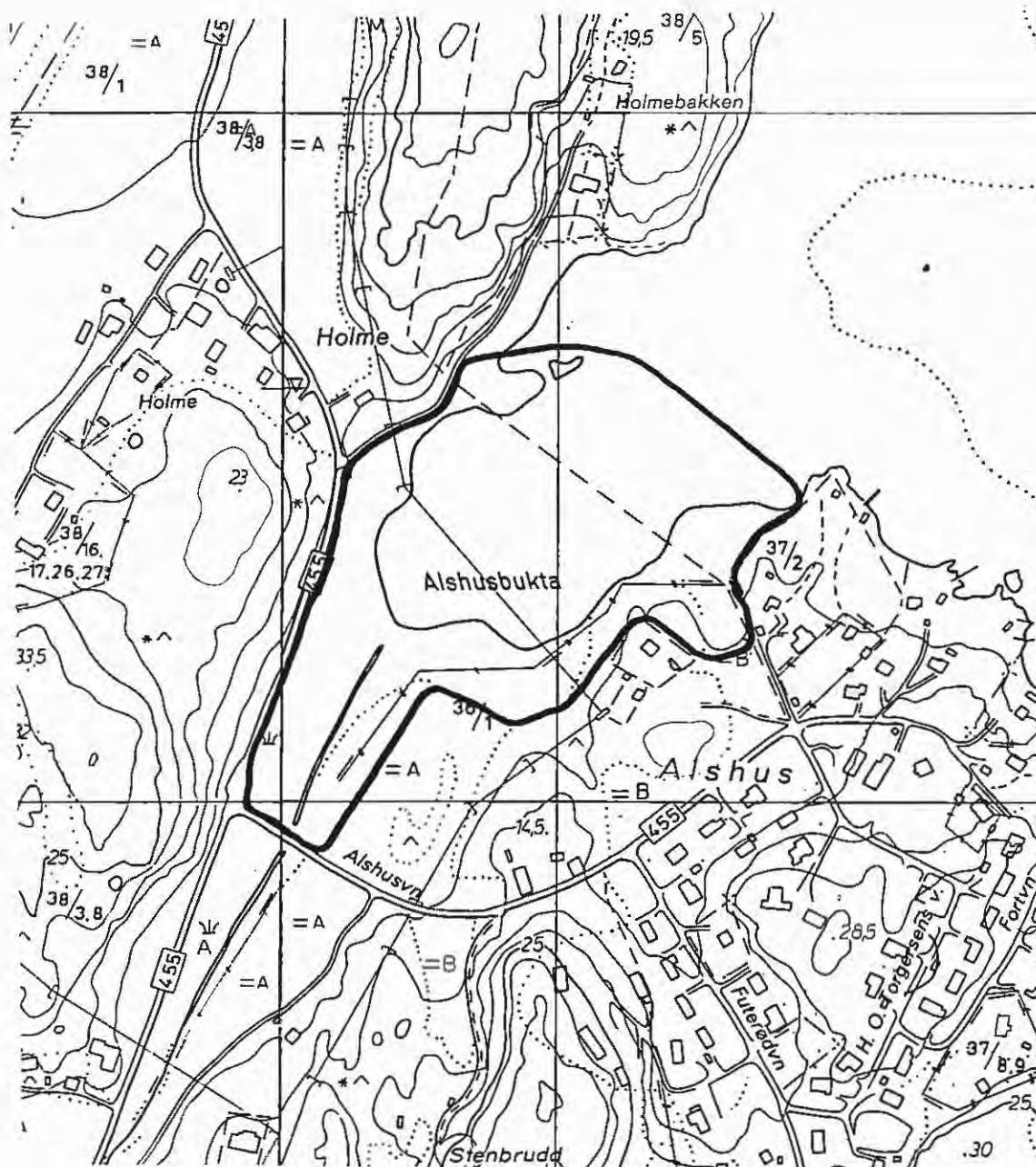
FREDRIKSTAD, Kråkerøy Lok. 2: GOENVAD

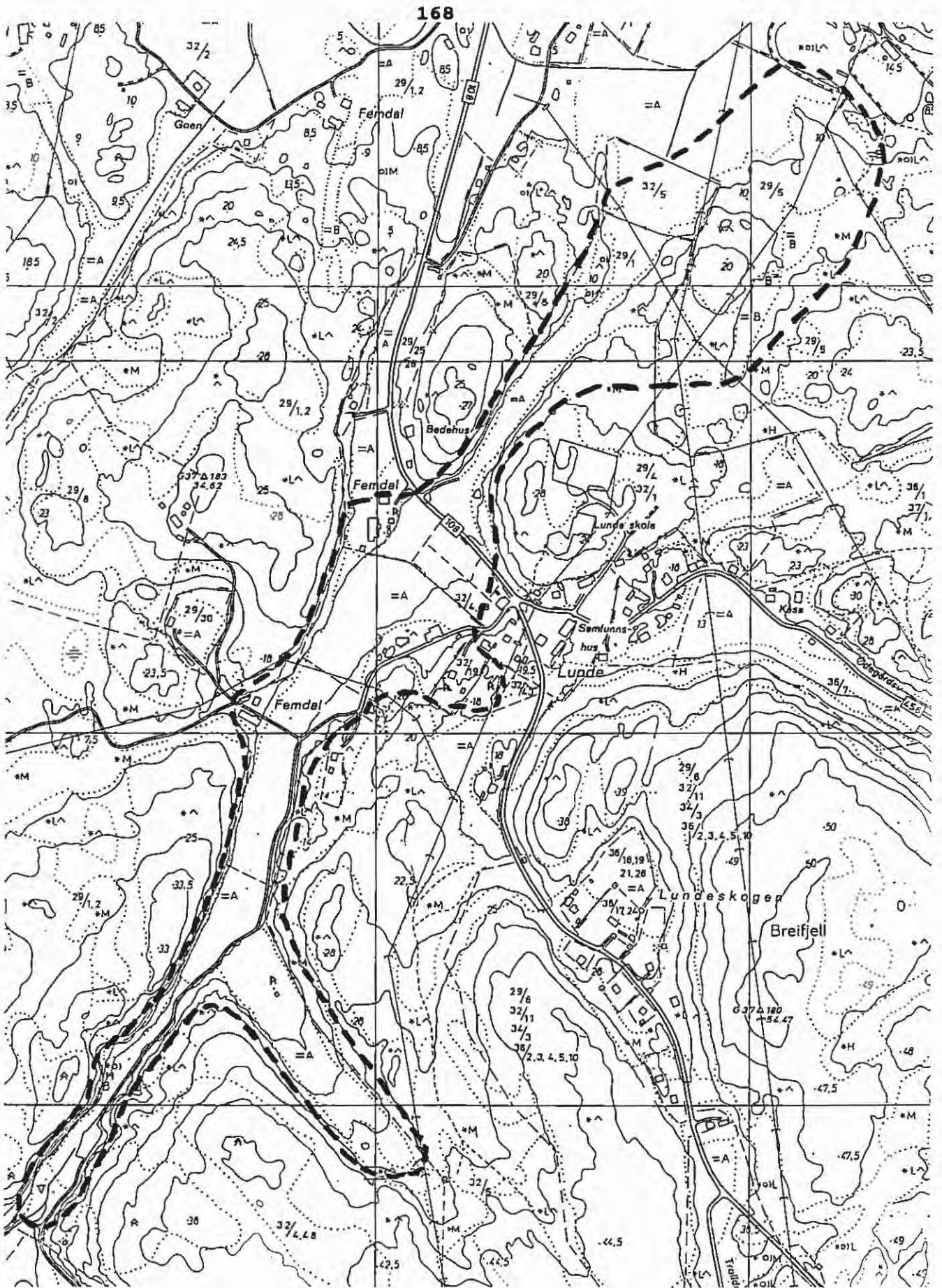
FREDRIKSTAD, Kråkerøy Lok. 3: RØD

FREDRIKSTAD, Kråkerøy Lok. 4: ENHUS

FREDRIKSTAD, Kråkerøy Lok. 5: ALSHUS

FREDRIKSTAD, Kråkerøy Lok. 6: FEMDAL (nedfot. 30%)

FREDIKSTAD, KOMMUNEDEL ONSØY

LOKALITET	NR.	VERDI	INNGREP	KATEGORI
Fredheim	1	lav	gjengroing	beite
Kjøberg	2	høy/middels	gjødsling	beite/hist.hage
Hankø	3	lav/middels		sauebeite
Mollestad	4	middels	gjødsling	hagemark
Vallestrand	5	middels	gjødsling	beite/kantsoner
Elingård	6	middels/høy	gjøds. herreg./formn./vollgr./bt.	
Kjenne	7	middels/høy	gjengroing	beite/formn./tjern

Onsøy kommunedel ligger sørvest i Østfold fylke og er en del av Fredrikstad storkommune. Den ligger på sørsiden av **Raet** slik at kommunedelen har mange leirarealer ved siden av flere skjellsandavsetninger. De fleste skjellbankene er enten bebygd eller oppdyrket.

Kommunedelens lange kyststripe har gitt området tradisjoner innen fiske ved siden av kystjordbruk. I dag er svært mange kystarealer og holmer nedbygget av fritidsboliger.

Det er registrert fem bekkesystemer i Onsøy (Torpebekken, Fjellebekken, Slevikbekken, Elingårdskilbekken, Kallrødbekken) (Kristiansen 1992), hvorav flere er ørretførende (Hansen 1989). Deler av **Seutelva** danner grensen mot gamle Fredrikstad kommune. Bolghaug (1995) undersøkte 33 dammer og småtjern i bygda hvorav 9 ble ansett som meget verneverdige.

Onsøy har gitt navn til et avsmeltningstrinn fra kvartær tid, Onsøytrinnet. Det er ikke så mye igjen av dette trinnet i Onsøy, men ved **Kjære** finnes en slak, men klart utformet morene fra denne perioden (Erikstad 1991). Dessverre er denne sterkt påvirket fra golfbaneanlegget i området slik at den naturfaglige dokumentasjon er svekket.

Langs kysten har Onsøy flere øyer av permisk opprinnelse. Mange av disse har en særegen, ofte varme- og basekrevende flora. Onsøy har således flere rødlistede arter innenfor kommunedelsgrensene (Båtvik 1992a, Størkersen 1992). Den største av disse permiske øyene er **Rauøy** hvor flere strandenger har betydelige sjeldenheter som strandkveke, marehalm og gul hornvalmue (Johansen 1981a, Båtvik 1992a, Lundberg & Rydgren 1994). Øya er i dag underlagt militære bestemmelser. En annen strandeng i Onsøy med høye verneverdier, er ute på **Skjæløy** hvor fylkets største bestand av strandrisp finnes (Lundberg & Rydgren 1994).

I Onsøy finnes flere naturreservater. Den 15.12.1978 ble sjøfuglreservater opprettet på **Søndre Søster**, **Søndre Missingen**, **Langskjær** og **Steinene**. Svartor-sumpskogen i **Apalviken** på Hankø ble fredet 11.12.1981 (Erikstad & Hardeng 1988, Bjar 1992). Senere, i 1992, ble våtmarksområder ved **Kjennetjern** og takrørsumpa i **Skårakilen** fredet som viktige

områder for fugl under trekk og ved hekking. Likeledes ble deler av **Skinnerflo** (delvis i Råde og Tune) fredet med samme formål (Fylkesmannen i Østfold 1994, Brandrud & Stabbetorp 1994).

I Onsøy finnes fylkets eneste kalkfuruskog på **Enghaugberget** (Bjørndalen & Brandrud 1989). Den ble med i barskogsreservatplanen, fredet 9.7.1993 (Fylkesmannen i Østfold 1995a). Her finnes en rekke sjeldne karplanter hvor flere er rødlistet både regionalt og nasjonalt (Størkersen 1992, Båtvik 1992a).

Gamle Onsøy kommune hadde nattfiol som sin spesielle blomst da det finnes mange friske, skyggefulle skogkanter og engbeiter her (Iversen 1989a).

Lokalitet 1 - Fredheim

Områdebeskrivelse:

- Fredheim gård ligger snaut 500 m sør for Onsøy prestegård.
- Mellom prestegården og Fredheim renner en bekk med tilhørende kraftig krattvegetasjon. Partier langs bekken blir benyttet til beite og er av den grunn relativt åpne.
- En liten kolle på sørsiden av bekken benyttes som beite for en kalv (1993). Øvrige beiteområder langs bekken er under gjengroing.

Biologisk verdi:

- Intet av verdi er kjent, men området er mangelfullt undersøkt.
- Kalvebeitet domineres av sølvbunke og ryllik.

Kulturhistorisk verdi:

- Det finnes et fornminne sørvest for bekken.
- Onsøy prestegård ligger 200 m nord for det avgrensede arealet, fredet i 1991.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Landskapsmessig har arealet positive trekk.
 - De biologiske og kulturhistoriske verdiene synes lave.
 - Området beites for lite og er under gjengroing.
 - Arealet vurderes til lav verdi.
- Det kan synes aktuelt å ta med et større areal hvor Onsøy prestegård inngår (ikke inkludert på kartet). Bygningsmassen ved prestegården er stor, men arealene drives etter moderne prinsipper som ikke har gitt spesielle kulturlandskapsverdier.
- Kirken ligger 1,5 km sør for prestegården, og det synes ikke naturlig å knytte denne til samme areal.

Lokalitet 2 - Kjølberg

Områdebeskrivelse:

- Kjølberg ligger drøyt 2,5 km øst for Onsøy kirke nær

Kjølbergelva (del av Seutelva) hvor den gamle kommunegrensen mellom Onsøy og Fredrikstad går. Gården ligger på en kolle 200 m øst for Rv 110 og ca 500 sør for Fv 409.

- Kjølberg er i vest, sør og øst omkranset av jorder der mindre bekkedrag renner gjennom dyrket mark. I nord avgrenses området av en liten skogkledd kolle og fylkesveien.
- Gården er avmerket som et storområde med tre delområder.

Delområde 1: Natureng, hestebeite.

Delområde 2: Bekkedrag med kantsone, hestebeite.

Delområde 3: Bebyggelsen med hageanlegg.

DELOMRÅDE 1: NATURENG, HESTEBEITE

Områdebeskrivelse:

- Delområdet ligger like sør for bygningene på Kjølberg gård og fungerer i dag som hestebeite.
- Området er omkranset av blandingsskog og dyrket mark.
- En kjerrevei går gjennom beitet. I kanten av kjerreveien ligger en liten dam. I sørenden finnes en løe.
- Bjørk, osp og furu vokser spredt på arealet.

Biologisk verdi:

- Ingen særlig interessante karplanter er kjent (engkvein, tiriltunge, ryllik, nyseryllik, blåklokke, hvitkløver, rødkløver, grasstjerneblom, firkantperikum, gulaks, øyentrøst, prestekrage, hvitmaure, hundekjeks, geiterams, bringebær). Den mest interessante er forekomst av øyentrøst, men arealet synes mangelfullt inventert.

Kulturhistorisk verdi:

- Ca 100 m sør for delområdet finnes en del gravhauger omgitt av skog.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Metallgjenstander og tønner skjemmer helhetsinntrykket i området.
- Området har ikke vært beitet kontinuerlig (opphold på ca 10 år).
- Arealet synes noe påvirket av kunstgjødsel.
- Delområdet vurderes til middels/lav verdi.

DELOMRÅDE 2: BEKKEDRAG MED KANTSONE, HESTEBEITE

Områdebeskrivelse:

- Delområdet utgjør en hagemark langs Kjølbergelva, øst for Kjølberg gård med jernbanesporet nært inntil i øst.
- Delområdet er i vest, sør og øst avgrenset av dyrket mark. I nord grenser området til Fv 409.
- Arealet beites av hest.

Biologisk verdi:

- Flere monumentale eiker vokser i hagemarken. Ingen særlig interessante karplanter ble registrert i naturenga eller langs bekken (firkantperikum, tiriltunge, gåsemure, gulaks, marikåpe, ryllik, gulmaure, harestarr, gjetertaske, føyllblom,

- blåklukke, bitterbergknapp, blåkoll, prestekrage, takrør).
 - Tidligere er imidlertid enkelte sjeldenheter kjent fra Kjølbjergelva som f.eks. kranstusenblad (1893) (Blytt 1886, Holmboe 1934, Johansen 1981a, Båtvik 1992a). Ingen har, så langt en kjenner til, undersøkt denne delen av Seutelva for uvanlige vannplanter i ny tid.
 - Elva er noe forurenset, særlig av partikkelavrenning og gjødselsig fra landbruket, men Kjølbjergelva burde snarlig inventeres med tanke på verdifulle biologiske forekomster.

Kulturhistorisk verdi:

- Rester etter steinuttak finnes. Steinuttaket har trolig gitt materiale til restene etter gammel bru over bekken.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Partier i den nordlige delen er sterkt påvirket av kunstgjødsel.
 - Sporene etter steinuttak er markerte og skjemmende.
 - Positive verdier er bekkedraget, monumentale trær, hevdholdt kulturmarksbeite, variasjon i et småskalalandskap og tettstedsnærhet.
 - Med manglende oppdaterte, biologiske undersøkelser, gis området middels verdi.

DELOMRÅDE 3: BEBYGGELSEN MED HAGEANLEGG

Områdebeskrivelse:

- Delområde 3 utgjøres av bebyggelsen med hagen. Gården har historie tilbake til omkring 1380-tallet med tilhørende hageanlegg. Selve hageanlegget ble restaurert i 1920.
 - Det arbeides fortsatt med restaurering av anlegget.

Biologisk verdi:

- Allèer, tuntre og andre monumentale trær vokser i delområdet.
 - Arealet er ikke biologisk inventert.

Kulturhistorisk verdi:.

- Historiske hageanlegg i tilknytning til tradisjonelle gårder, er sjeldne i Østfold.
 - Bygningene danner et fint tun.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Området har flere kvaliteter både landskapsmessige og kulturhistoriske.
 - Slike helhetlige gårdsmiljø med tilhørende hageanlegg som på Kjølbjerg, er sjeldne i fylket. Delområdet vurderes til høy verdi.

HELHETSVALDERING

- De omtalte områdene omkring Kjølbjerg inneholder flere verdifulle elementer knyttet til hevdholdt beitemark, hagemark, bekkedrag, koller og en fin gårdsbebyggelse med hageanlegg.
 - Områdets biologiske kvaliteter burde vært bedre kjent.

- Med dagens kunnskap vurderes arealene samlet til høy/middels verdi.
- Det kan synes aktuelt å utvide arealet hvor større deler av bekkesystemene omkring gården samt deler av Rv 110 blir med. Grensen i nord kunne tenkes ved Fv 409 og mot gården Solgård. Et slikt areal er antydnet på kartet.
- Dette ville gi en større helhet i området samtidig som en fikk med fornminnene sør for gården i arealet.

Lokalitet 3 - Hankø

Områdebeskrivelse:

- Hankø er ei øy med fergeforbindelse vest i Onsøy.
- Det avmerkete arealet er et sauebeite sentralt på søndre del av Hankø omgitt av furuskog med stisystemer i øst, nord og vest. Fjell i dagen i sør.
- Arealet ligger like sør for et svært dårlig vedlikeholdt gårdsbruk, det eneste på øya som er i drift.

Biologisk verdi:

- Ingen interessante karplanter ble registrert på selve beitearealet utover alminnelige beiteplanter.
- Nord for gangstien i nord er noe av arealet dyrket opp. Rester etter gammel hage med beplantninger finnes sør for driftsbygningen nord for beitet.
- Langs stisystemene i vest og øst finnes en fin tørrbakkeflora med mye nikkesmelle og gulmaure.
- Den eneste sjeldne karplante i Østfoldsammenheng er engstorkenebb som finnes i en liten bestand i sørvest (Båtvik 1995c).

Kulturhistorisk verdi:

- Ingen kulturhistoriske spor ble registrert på selve beitearealet.
- Hankø har forøvrig en rik forhistorie som hytte- og fritidsøy med badeanlegg og tilliggenede helseanstalt (Apenes 1991). I dag ligger Hankø Fjordhotell på tuftene av badeanstalten.
- Tidligere var det flere gårdsbruk på øya, men de fleste hus benyttes i dag som landsteder. Øya er fortsatt i flittig bruk til fritids- og ferieaktiviteter.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Gårdsbruket er svært dårlig vedlikeholdt, og det står hensatt mye søppel og utrangert utstyr omkring bygningene.
- Selve beitearealet beites intensivt av sau. Beitet er inngjerdet og bærer lite preg av kunstgjødsling.
- Arealene omkring beites av relativt store flokker utplasserte hjortedyr (dådyr og hjort). Dyrene ble satt ut her i forrige århundre (Sandersen 1991).
- Området har opplagt et restaureringspotensiale, men framstår i dag med lav/middels verdi.

Lokalitet 4 - Mollestad

Områdebeskrivelse:

- Mollestad gård ligger nord i Onsøy, ca 600 m sør for grensen mot Råde, ca 2 km SSV for Skinnerflo, omtrent 600 m vest for Fv 407.
- Landskapet rundt gården er småkupert, med veksling mellom dyrket mark, noe beiter, åkerholmer og skogkledde åser.
- En nærmere omtale gis av tre delområder.

Delområde 1: Bjørkehage, hestebeite.

Delområde 2: Natureng, hestebeite.

Delområde 3: Natureng, delvis gjengrodd storfefeite.

DELOMRÅDE 1: BJØRKEHAGE, HESTEBEITE

Områdebeskrivelse:

- Bjørkelunden ligger 500 m nord for gården. Arealet avgrenses i vest, nord og øst av skog. I sør grenser lunden til dyrket mark.
- Delområdet er relativt flatt med en liten kulle mitt i området. Fjell ses i dagen flere steder.
- En kjerrevei fra Mollestad går inn til området.
- Lunden beites av hest.

Biologisk verdi:

- Kollen er dominert av høye bjørketrær.
- Botanisk er området mangelfullt kjent, men nattfiol er kjent her ved siden av mer trivielle arter som tunrapp, hvitkløver, sølvbunke, blåklokke, ryllik, gulaks, torskemunn, tepperot og sølvmure.

Kulturhistorisk verdi:

- Rester etter steingjerder finnes ved grensen mot storfefeiing.
- På høydedraget Burås i øst ligger i sørkant en bygdeborg, ca 150 m ØSØ fra bjørkehagen.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Delområdet er godt vedlikeholdt. Arealet holdes fortsatt i hevd ved hestebeiting.
- Tilgjengeligheten som turområde er god.
- Delområdet vurderes til middels verdi.

DELOMRÅDE 2: NATURENG, HESTEBEITE

Områdebeskrivelse:

- Delområdet er et hestebeite sørøst for gården like på nordsiden av gårdsveien. Arealet er omkranset av dyrket mark og skog.

Biologisk verdi:

- Ingen interessante karplanter er kjent her (ryllik, sølvbunke, engsoleie, hundekjeks, høymol).
- Tre- og buskskikt domineres av einer og bjørk.

Kulturhistorisk verdi:

- Ikke observert.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Området beites sporadisk av hest.
- Noe kunstgjødsel benyttes.
- Verdien er knyttet til variasjon, beitetradisjon og beliggenhet.
- Delområdet vurderes til lav/middels verdi.

DELOMRÅDE 3: NATURENG, DELVIS GJENGRODD STORFEBEITEOmrådebeskrivelse:

- Delområdet er et storfefbeite som grenser til delområde to, men som ligger på sørsiden av gårdsveien. Beiteområdet er omkranset av skog i sør og vest, mens gårdsveier grenser til området i øst og nord. Arealet strekker seg nesten inntil Fv 407 i sørøst.
- En bekk renner gjennom beitet.

Biologisk verdi:

- Arealet gror delvis igjen som følge av for lite beitepress fra storfe. Gjengroingen er mest markert ned mot bekken.
- Dominans av høymol, stornesle, hundekjeks og mjødukt.

Kulturhistorisk verdi:

- Ikke observert.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Beiteområdet er preget av at området er kunstgjødslet.
- Gjengroingen er sterk i partier.
- Delområdet vurderes til lav verdi.

HELHETSVURDERING

- Flere positive elementer i et kollepreget storområde, men med gjengroingstendenser og manglende, kjente botaniske kvaliteter i naturengene.
- Fylkesmannen i Østfold (1976) omtaler området som "et vakkert landskapsparti".
- Et visst restaurerings-potensiale ligger i storområdet som i dag vurderes til middels verdi.

Lokalitet 5 - VallestrandOmrådebeskrivelse:

- Vallestrand gård ligger nordøst i Elingårdskilen. Her finnes et beite ned mot kilen som strekker seg omtrent fra Valle Vestre i sør til Huseby Lille i nord, vest for Vallestrand.
- I øst grenser området til dyrket mark. I nord inngår deler av utløpet til Elingårdskilbekken.
- Overgangen fra natureng til kultureng i arealet framtrer tydelig.

Biologisk verdi:

- Enkelte fine kantsoner finnes med hjertegras, blåklokke, ryllik, gulaks og tiriltunge. På tørrere områder finnes knoppurt, gulmaure, rødkløver, ryllik, hårsveve, sølvmure og muligens også vårerteknapp (Siv Aastorp, pers. medd.). Funn av vårerteknapp indikerer god moldjord med basiske forhold.
- Fuktpartiene er dominert av stornesle og høymol. Enkelte einere og furuer står spredt.
- På mudderflatene som dannes i nord, der bekken går ut i kilen, burde det kunne finnes interessante mudderplanter, men området er ikke kjent inventert.
- En liten dam ca 150 m nord for tunet på Vallestrand har flere interessante forekomster. Her finnes både stor og liten vannsalamander som det mest interessante (de er begge rødlistete). Vegetasjonen omkring synes imidlertid triviell med forekomst av småtjønnaks, vasshår, mannasøtgras, vassgro og andemat (Bolghaug 1995).

Kulturhistorisk verdi:

- Steingjerder finnes sør i arealet.
- Elingård herregård ligger en drøy km sørøst for området.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Arealet kan inneholde botanisk interessante arter. Området gjødsles sterkt med kunstgjødsel slik at bare kantsonene og eventuelt mudderflatene utenfor synes interessante fra en biologisk synsvinkel.
- Dammen nord for Vallestrand er gitt høyeste verneverdi pga funn av den særlig sjeldne stor vannsalamander (Bolghaug 1995).
- Med dagens manglende kjennskap til de biologiske verdier innenfor avmerket areal, vurderes arealet til middels verdi.

Lokalitet 6 - ElingårdOmrådebeskrivelse:

- Elingård ligger en drøy km øst for Elingårdskilen og omtrent en km sør for Rv 116.
- Elingård er en herregård med verdifull bygningsmasse og et historisk hageanlegg med vollgraver fra 1600-tallet. Området har mange verdifulle elementer som beitemarker, fornminner ved siden av en rik kulturhistorie.
- Elingård har fortsatt gårdsdrift ved siden av at stedet er et halvoffentlig museum.
- Storområdet har to delområder som gis særskilt beskrivelse.

Delområde 1: Hestebeitet vest for gården.

Delområde 2: Hovedgården med hageanlegg.

DELOMRÅDE 1: HESTEBEITET VEST FOR GÅRDENOmrådebeskrivelse:

- Hestebeitet ligger snaut 300 m vest for gården. Arealet avgrenses i nord av en gårdsvei. I vest, sør og øst grenser

området til dyrket mark.

- Gjennom området renner en bekk omkranset av en del busk- og trevegetasjon.
- En høyspentledning går gjennom beitet.

Biologisk verdi:

- Ingen interessante karplanter er kjent her (ryllik, sølvbunke, blåklokke, føllblom, hvitkløver, rips), men arealet synes mangelfullt inventert. Det finnes en del kratt av roser og bringebær, svartor, osp og rogn. Ved hagemarken vokser hassel og eik, mens bekken er omkranset av svartor.

Kulturhistorisk verdi:

- Gravhauger finnes i området.
- Rester etter et utefjøs/løe ligger nord i området, langs veien.
- Langs bekken ligger et gravfelt, en foss og rester etter en demning.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Beitemarka inneholder verdifulle elementer knyttet til fornminner og gammel drift, men elementene er dårlig vedlikeholdt.
- Arealet gjødsles betydelig med kunstgjødsel.
- I større sammenheng framstår variasjonen mellom beite, åker, bekk og hageanlegg som tiltalende.
- Delområdet har et opplagt restaureringspotensiale, men vurderes i dag til middels/lav verdi.

DELOMRÅDE 2: HOVEDGÅRDEN MED HAGEANLEGG

Områdebeskrivelse:

- Området omfatter bygningsmassen, vollgravene og hageanlegget.

Biologisk verdi:

- Ingen oppdatert undersøkelse av noe omfang er kjent fra området. For få år tilbake hadde hageanlegget store, døende trær med et godt potensiale for vedlevende organismer.
- Vollgravene anses som generelt fattige på grunn av store bestander karuss. Her finnes imidlertid flere fine forekomster av de sjeldne billene *Ilybius guttinger*, *Ilybius obscurus*, *Hydaticus seminiger* og *Hydroporus angustatus* (Dolmen 1992).
- Store bestander av mannasøtgras, krypkvein, kjempepiggnopp, foruten enkelte populasjoner av den interessante vannplanten kalmusrot i søndre dam, finnes her fortsatt. Den velduftende kalmusroten har en interessant kulturhistorie som damplante i fylket (Høeg 1976).

Kulturhistorisk verdi:

- Museal restaureringsplan finnes for området. Hovedbygningen er fra 1746. Både hovedbygning og vollgraver på Elingård har særskilt utarbeidete frednings- og restaureringsbestemmelser.
- Få hundre meter nordøst for gården finnes flere fornminnefelt.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Hovedgården på Elingård er i god stand og blir godt vedlikeholdt. Det er denne bygningen som i dag er et halvoffentlig museum med muligheter for å leie selskapslokaler.
- Hageanlegget er forsømt, gamle trær er delvis nedhogd, men nye er plantet.
- I dag finnes tre dammer igjen av vollgravene omkring herregården. Vollgravsystemet er således lite komplett. I ny tid er særlig mølledammen restaurert. Bolghaug (1995) har gitt dammene høyeste verneverdi på grunnlag beliggenhet, tilstand, historisk/kulturell verdi og pga sjeldne forekomster. Hovedsakelig på grunnlag av registrerte sjeldne arter, regner Dolmen (1995) dammene med blant de nasjonalt verneverdige.
- De nærliggende jordområdene er sterkt gjødslet og oppdyrket.
- Delområdet vurderes til middels/høy verdi.

HELHETSVURDERING

- I større sammenheng framstår variasjonen mellom beite, åker, bekk og hageanlegg som tiltalende. Det trengs en omfattende restaurering både på hageanlegg, vollgravsystem og gjengrodde beiter. Mølledammen, 500 m vest for hovedbygningen, er delvis restaurert i ny tid (Bolghaug 1995). Det ligger imidlertid et betydelig potensiale i Elingård storområde som et kulturlandskap som kan vurderes til høy verdi.
- Det kan også synes aktuelt å ta med arealer helt ned til Elingårdskilen, og kanskje også fornminnene i nordøst for å øke antall elementer i restaureringsplanen.
- I dag vurderes de omtalte arealer til middels/høy verdi.

Lokalitet 7 - KjenneOmrådebeskrivelse:

- Kjenne er en gård 200 m nord for Kjennetjernet, 6 km nordvest for Fredrikstad by.
- Arealet er tidligere flittig brukt som beitemark. I dag framstår området med mange verdifulle elementer som fuktpartier, småbekker, løvskogsbryn, enkelte store bartrær og åpne skogsglenner. En del fjell ses i dagen.
- Området er omkranset av dyrket mark på alle kanter.
- En høyspentledning går over området i nord.

Biologisk verdi:

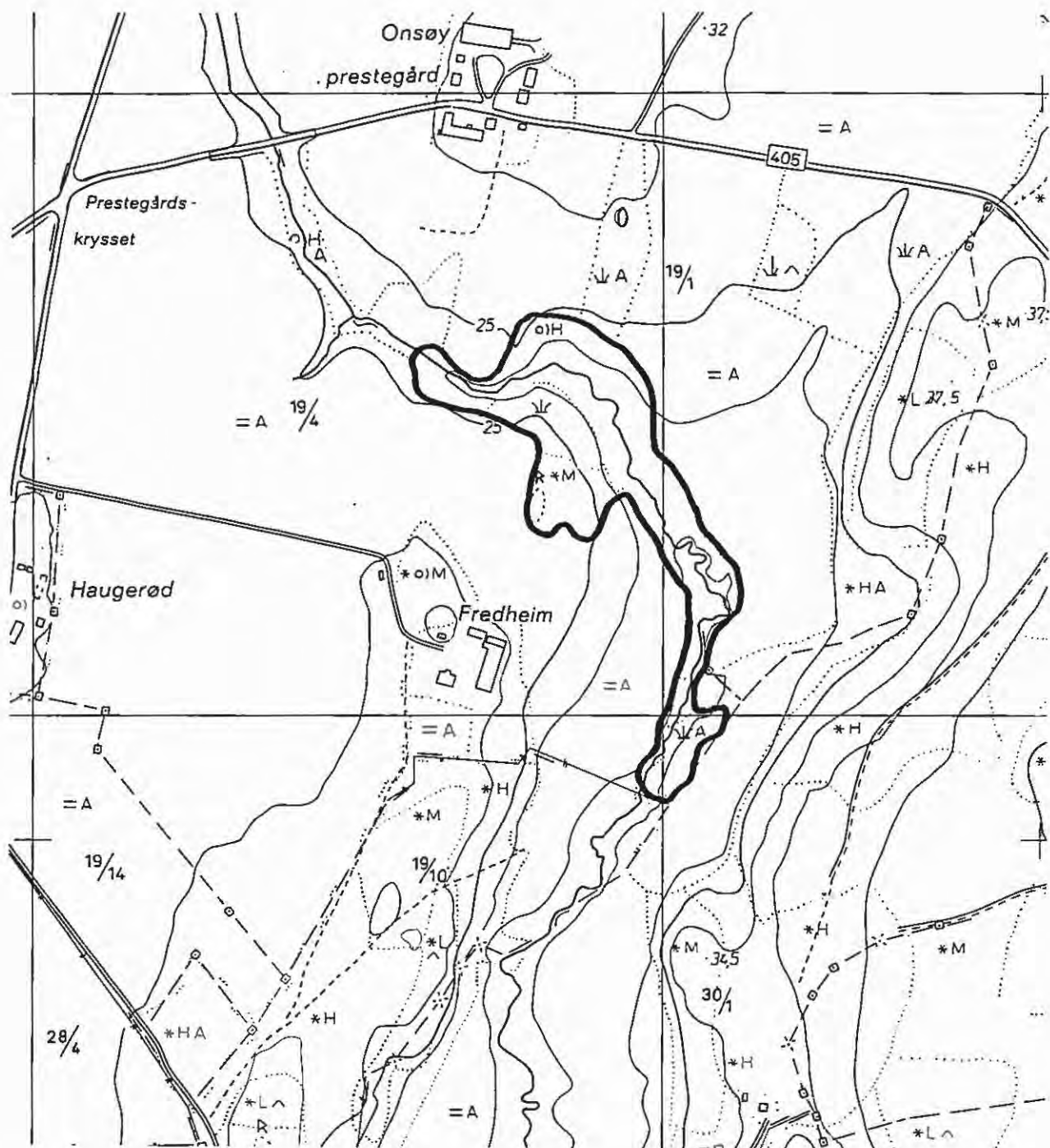
- Arealet har et fuktig drag med god forekomst av basekrevende arter som skogmarihand ved siden av fine bestander av orkidèene nattfiol og grov nattfiol.
- Skogmarihand var i Østfold kjent fra bare fire lokaliteter (Båtvik 1992a). Senere er den funnet her ved Kjenne samt en ny lokalitet på Asmaløy i Hvaler.
- Området beites for lite i dag slik at gjengroingen ekspanderer.
- En del ask og rogn finnes her sammen med flere fine søyleeinere.

Kulturhistorisk verdi:

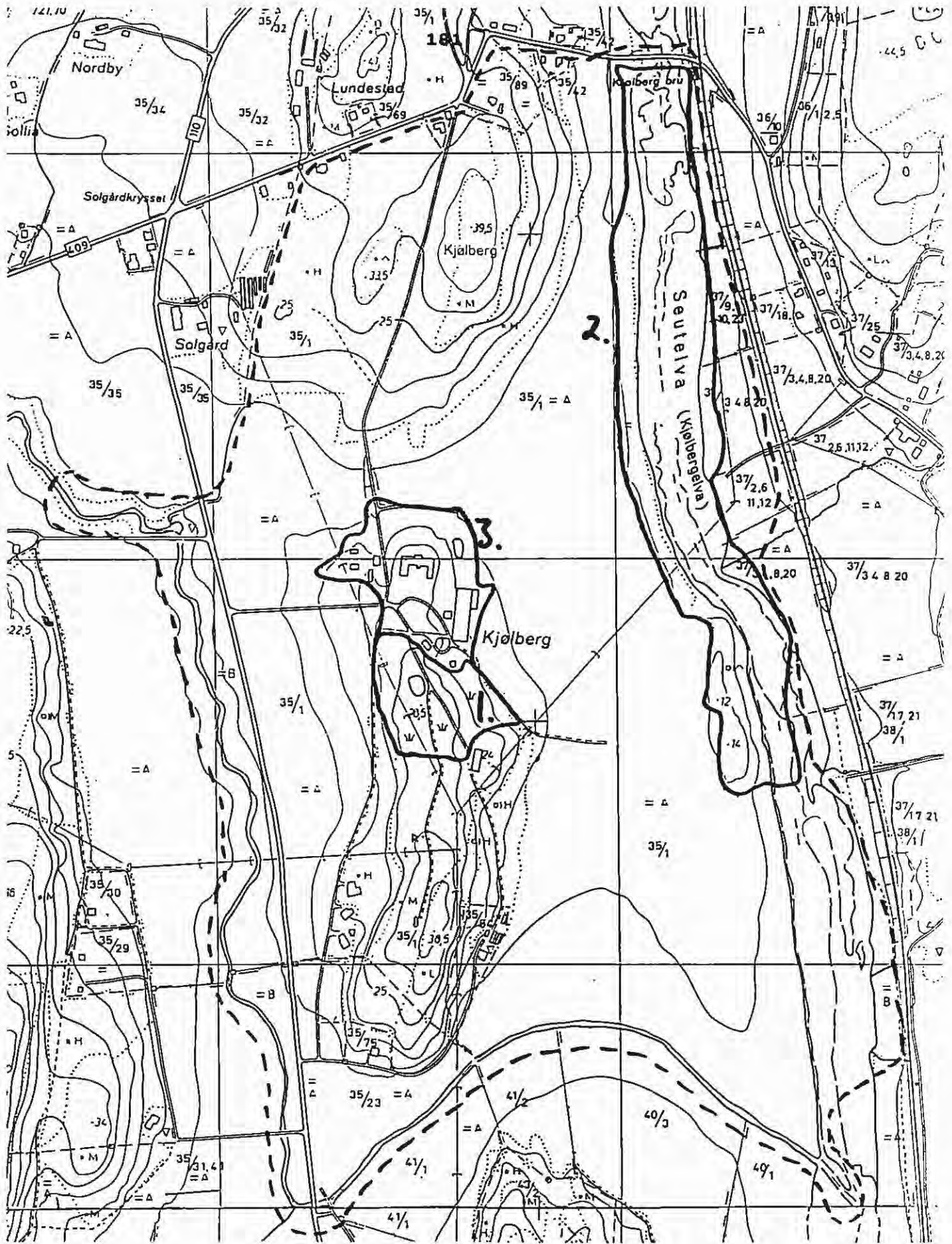
- To felt med gravhauger ligger i området.
- Rester etter grunnmur fra tidligere gårdsbygning er mindre tydelig.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

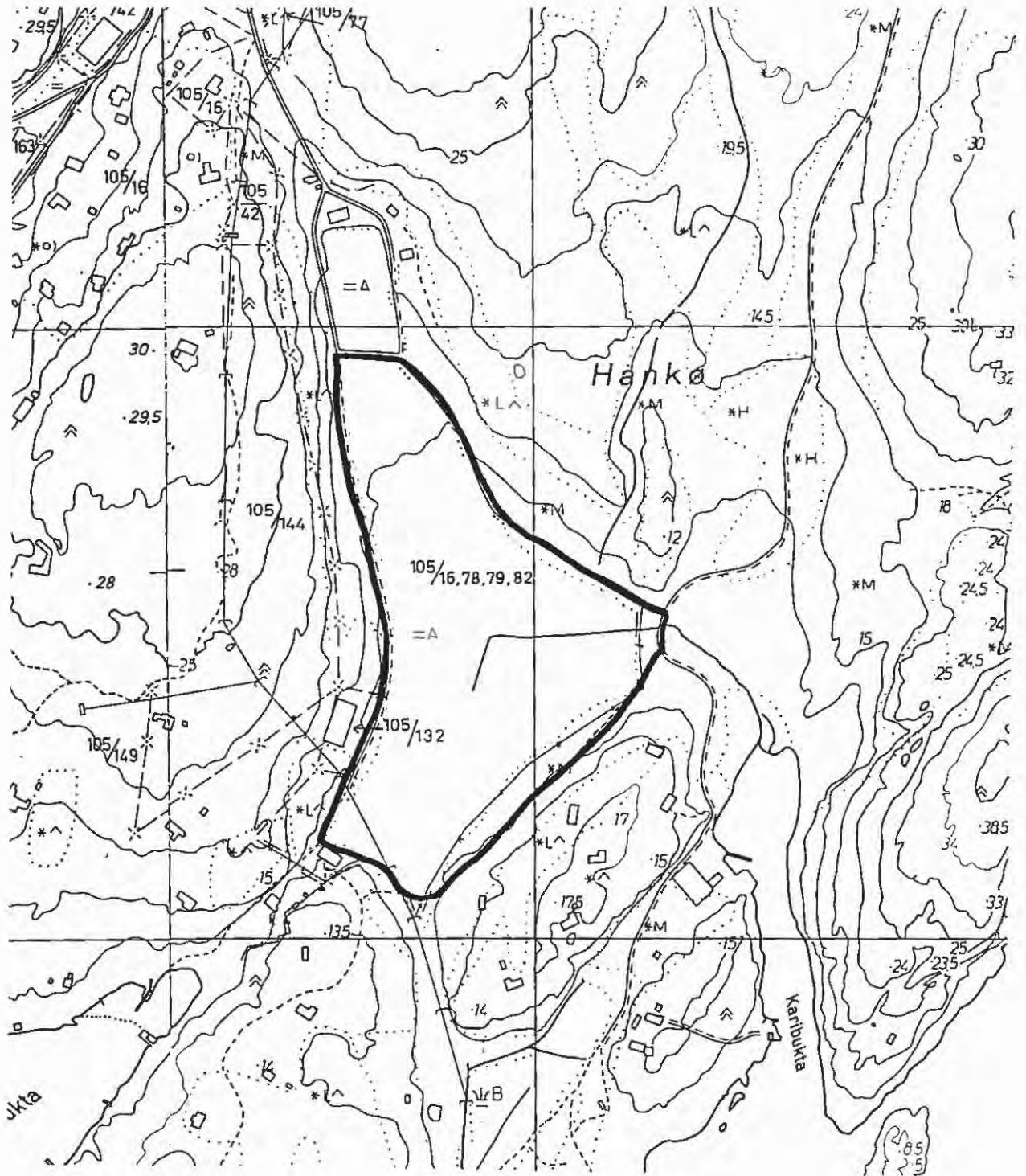
- Området er spennende botanisk, men beites for tilfeldig til å holde gjengroingen på avstand.
 - Arealet innehar et spennende restaurerings-potensiale.
 - Vurderes i dag til middels/høy verdi.
- En kunne tenke seg et større areal omkring dette beitearealet hvor også Kjennetjernet inkluderes i et storområde (jfr. avmerking på kart).
- Fra 1960-tallet var det beitemark ned til tjernet. I kulturlandskaps-sammenheng er arealet i dag dessverre oppdyrket og kraftig kunstgjødslet. Tilsig av næringsstoffer til tjernet har økt betydelig, og artsinventaret i og omkring tjernet har gått dramatisk ned.
- I dag er tjernet, med tilhørende bekk, kraftig gjengrodd av takrør, mens det tidligere fantes fine bestander av korsandemat og dvergmaure her (Johansen 1981a, 1987, Båtvik 1992a). Bekken ved Kjennetjernet hadde fylkets største bestand av korsandemat som i Norge er rødlistet som hensynskrevende (Størkersen 1992). Et betydelig potensiale finnes i å restaurere dette storområdet.

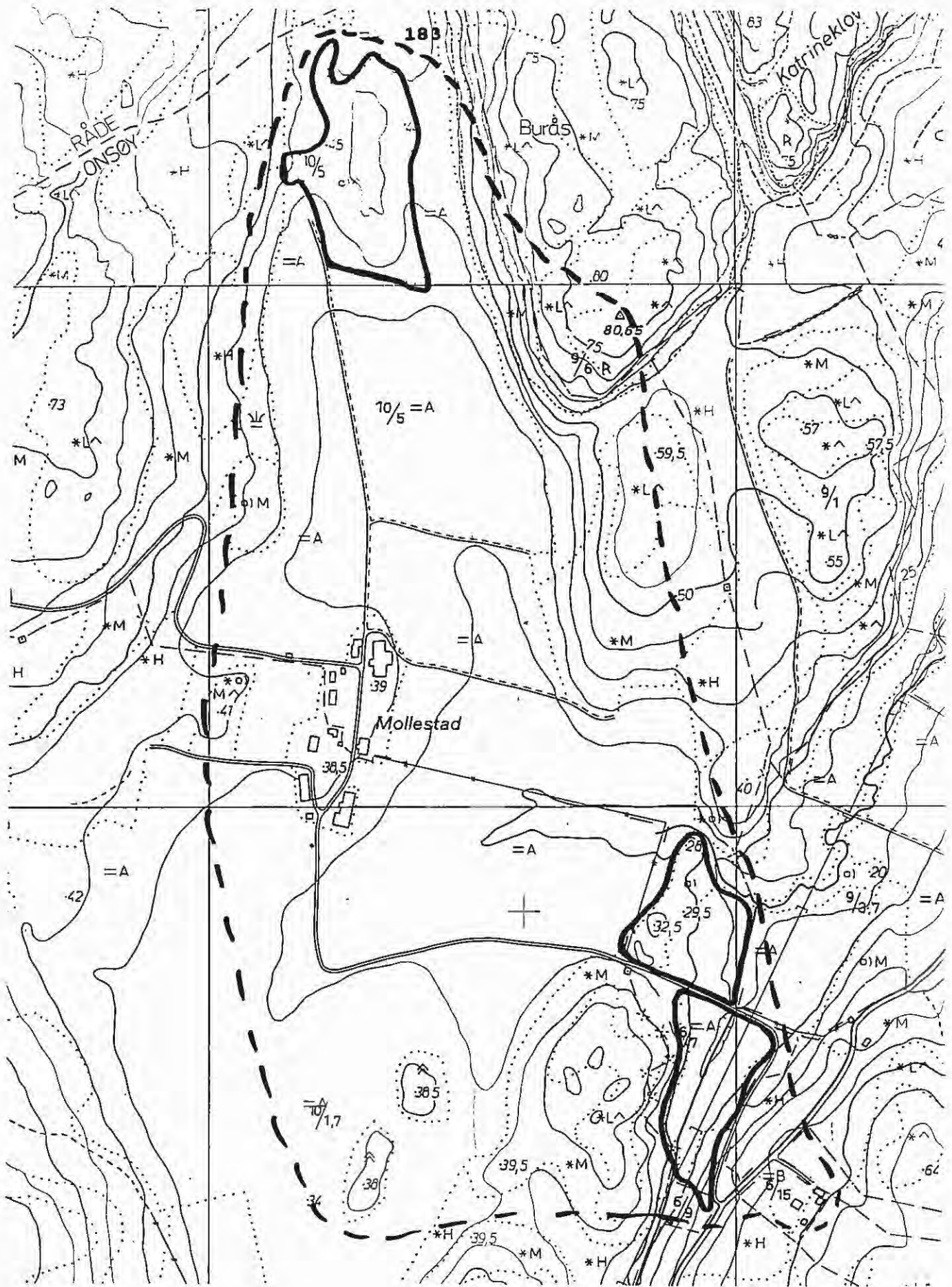
FREDRIKSTAD, Onsøy Lok. 1: FREDHEIM

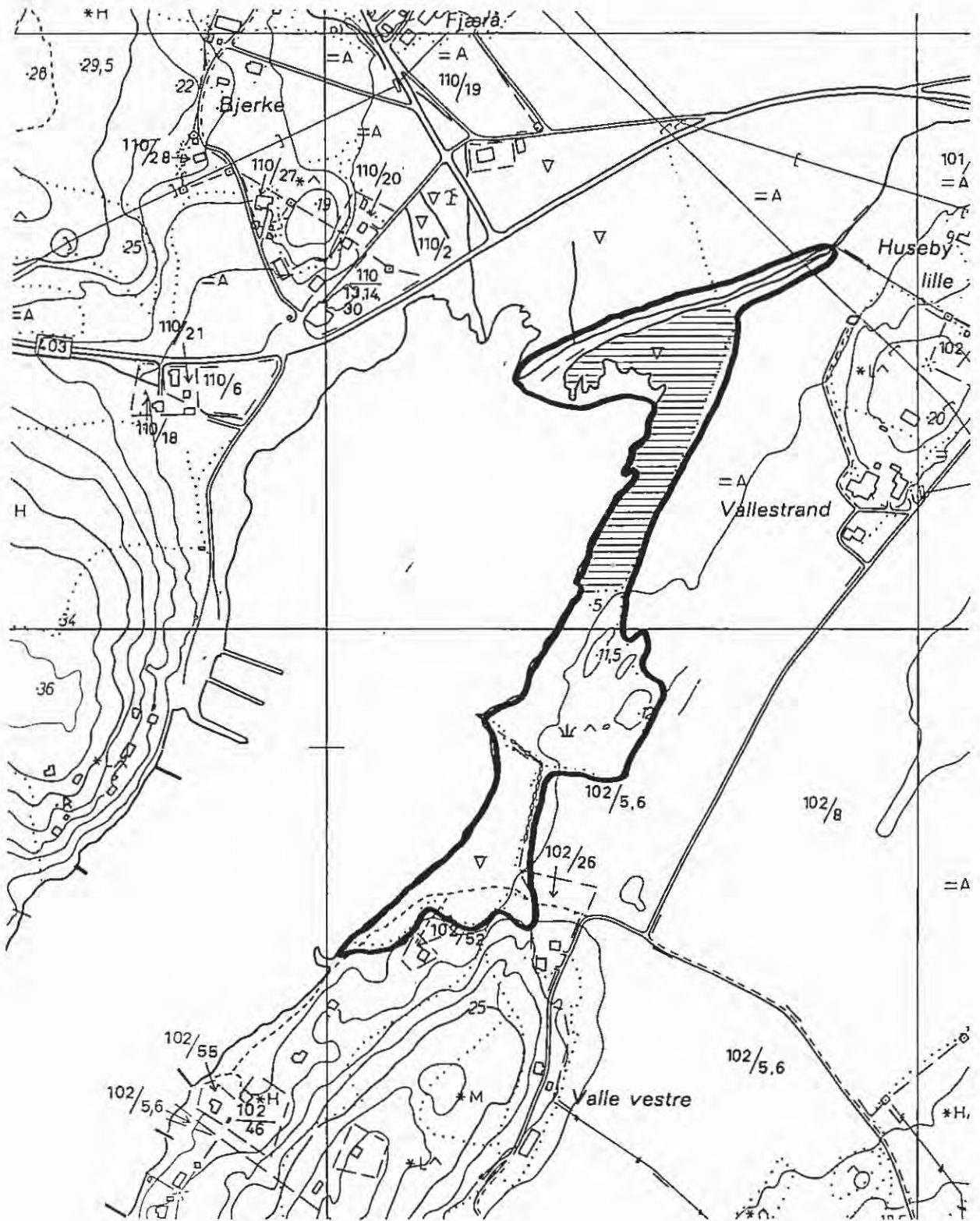
FREDRIKSTAD, Onsøy Lok. 2: KJØLBERG (nedfot. 20%)

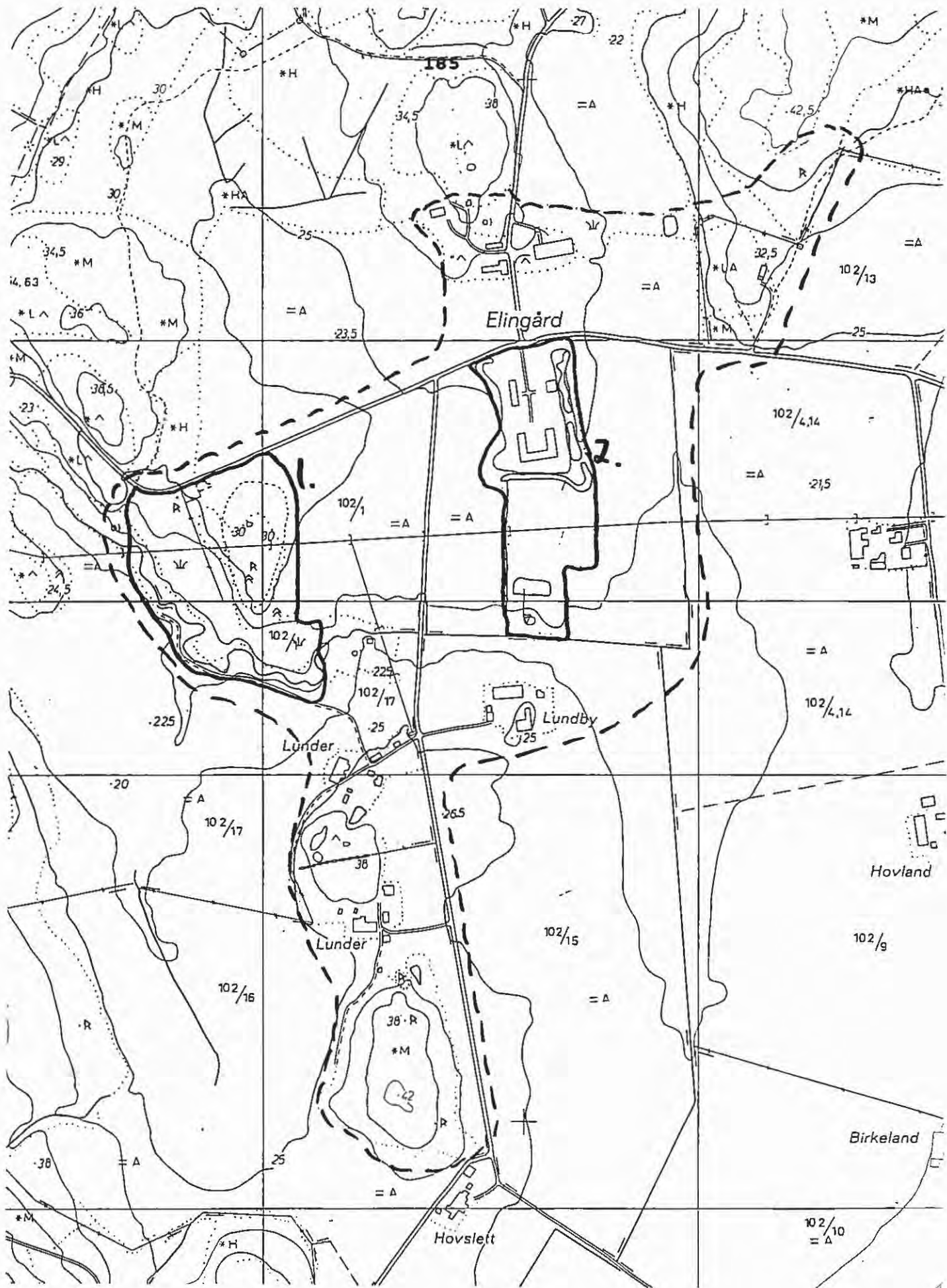
FREDRIKSTAD, Onsøy Lok. 3: HANKØ

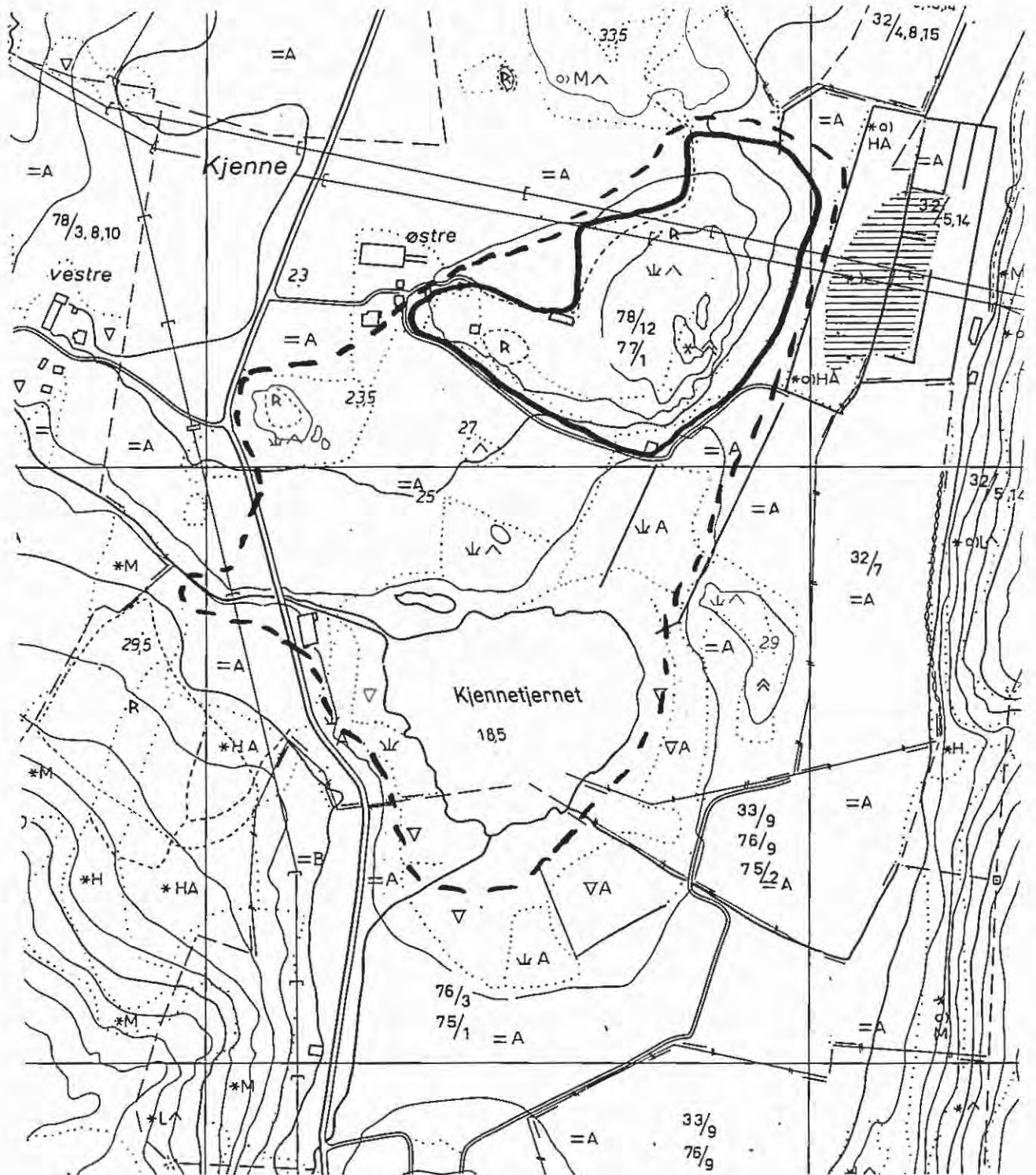
FREDRIKSTAD, Onsøy Lok. 4: MOLLESTAD

FREDRIKSTAD, Onsøy Lok. 5: VALLESTRAND

FREDRIKSTAD, Onsøy Lok. 6: ELINGÅRD (nedfot. 15%)

FREDRIKSTAD, Onsøy Lok. 7: KJENNE

FREDRIKSTAD, KOMMUNEDEL ROLVSØY

LOKALITET	NR.	VERDI	INNGREP	KATEGORI
-----------	-----	-------	---------	----------

Leiret/Havna	1	middels/lav	gjengr./tilpl.	beite ved bekk
---------------------	---	-------------	----------------	----------------

Rolvøy kommunedel grenser til Råde i nord, Tune i øst, gamle Fredrikstad kommune i sør, Borge i sørøst og Onsøy i vest. Rolvøy var før sammenslåingen en av de minste kommunene i fylket med 31 km². I kommunedelen bor det omkring 6000 innbyggere.

På Rolvøy har det ligget godt til rette for jordbruk mot **Visterflo** og **Glomma**, men mye godt jordbruksland er bygget ned, særlig mot Fredrikstad. Vikingefarkosten Tuneskipet ble funnet på **Haugen** gård i 1867.

Langs vannsystemene finnes mange spor etter tømmerfløtingen som sysselsatte mange mennesker. I dag ses bare enkelte stolper i elva som man tidligere festet tømmermosene til som synlige spor etter en kulturhistorie som i dag ikke finnes levende i fylket.

Langs elva finnes også mange groper i leirmassene. Disse er menneskeskapte og er rester etter leiruttak til de mange teglverkene langs elva for omkring 100 år siden. Langs elva finnes fortsatt tykke lag med brente teglfragmenter som viser noe av virksomhetens omfang. Leirgropene ble senere benyttet til beitemark, men de siste 30-40 år har områdene ligget brakk og gjengroingen har tiltatt. I dag er dette bakkelandskapet nedbygget av moderne bedriftsbygg mange steder.

På Rolvøy er det registrert fire bekkesystemer (Ringstadbekken, Rødsbekken, Holmebekken, Råbekken/Stordiket), men hvor flere er delvis rørlagt i dag (Kristiansen 1992). Bolghaug (1995) undersøkte fem dammer på Rolvøy, men ingen ble ansett som særlig interessante.

I vest og i nord har Rolvøy mye skog, og Rolvøymarka, som går over i Fredrikstadmarka i sør, utgjør viktige turområder for Fredrikstad by. En egen plan er laget for å ivareta disse verdier (Stenseth 1985). Deler av naturreservatet **Stordamsmyra** går inn i Rolvøy. Myra ble fredet 22.12.1978 (Erikstad & Hardeng 1988), og er en jordvannsmyr med enkelte sjeldne arter som smalmarihand (Båtvik 1992a).

Rolvøy har mange bergsprekker, gårdstun, jord- og veikanter med fine forekomster av blåklokke som ble valgt til kommunens spesielle blomst (Iversen 1989a).

Rolvøy har få områder som skiller seg ut som spesielle kulturlandskap med hevdholdte tradisjoner i dag, men fragmenter fins flere steder. Av de fineste områder finnes mindre arealer mot **Glomma**, **Skinnerflo**, **Haugeelva** og **Visterflo**.

Ellers finnes markante trær flere steder med betydelig kulturlandskapsverdi (Fylkesmannen i Østfold 1976). Bare ett areal er gitt særskilt omtale.

Lokalitet 1 - Leiret/Havna

Områdebeskrivelse:

- Arealet ligger nord på Rolvsøy på hver side av Ringstadbekken, ca 2 km sørvest for Rv 112. Området, som er upresist avmerket, består av gammel beitemark på hver side av bekken med gården Leiret i sør og Havna (Ringstadhavna) i nord. Gårdene ligger velplassert på høyder i terrenget.
- Sør for området står stor granskog, mens i nordvest finnes et brattheng som gjør dalen på denne siden trang. I nord er dalen åpen langs bekken som renner ut i Visterflo.
- Arealet med gårdene utgjorde en gang et vakkert kulturlandskap med store og små bekker kledd med svartor og hegg i kupert terreng med beite- og hagemarker. I dag har forfallet kommet langt. Havna er fortsatt bebodd, mens bare tufter er igjen av bebyggelsen på Leiret.
- Arealene mellom gårdene beites fortsatt delvis av sau.

Biologisk verdi:

- Det er ikke registrert sjeldne karplanter her, men vegetasjonen langs Ringstadbekken viser rik, varmekrevende fuktflora. Her finnes blant annet fine forekomster av maigull og strutsving. Bekkekantene er kledd med svartor og hegg som utgjør et vakkert landskapselement i dalen. Beitemarka, som dessverre er delvis granplantet, har en allsidig karplanteflora, men ingen kjente sjeldenheter.
- Hekkefunn av hauksanger er gjort her (Bentz 1988) samt flere gode insektfunn hvorav mange er førstefunn i fylket. Gjenoppdagelsen av jordløperen, *Carabus monilis*, i Norge (1972) ble gjort her. Enkelte av disse funn oppbevares i offentlige museer, mens andre er i privat eie (J.I.Båtvik).
- Både ved Havna og på Leiret finnes gårdsdammer som delvis har vært i bruk som vanningsdammer til dyr og til landbruksarealer. I to dammer ved Havna, utenfor avmerket areal, ble ikke registrert interessante planter eller dyr ved en befaring i 1993. Spissnutefrosk ble imidlertid registrert ved den nordvestre dammen (Bolghaug 1995).

Kulturhistorisk verdi:

- Ingen observerte utover historiske rester etter flere hundreårs bebyggelse og drift.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Beitearealene har vært lite kunstgjødslet, men er synlig påvirket.
- Dessverre er beitebakkene for en stor del tilplantet med gran slik at det åpne beite- og hagemarkslandskapet gror igjen.
- Havna gård har vært bebodd til det siste, men eier har overlatt drift av jord og beiter til andre. Bebyggelsen her er

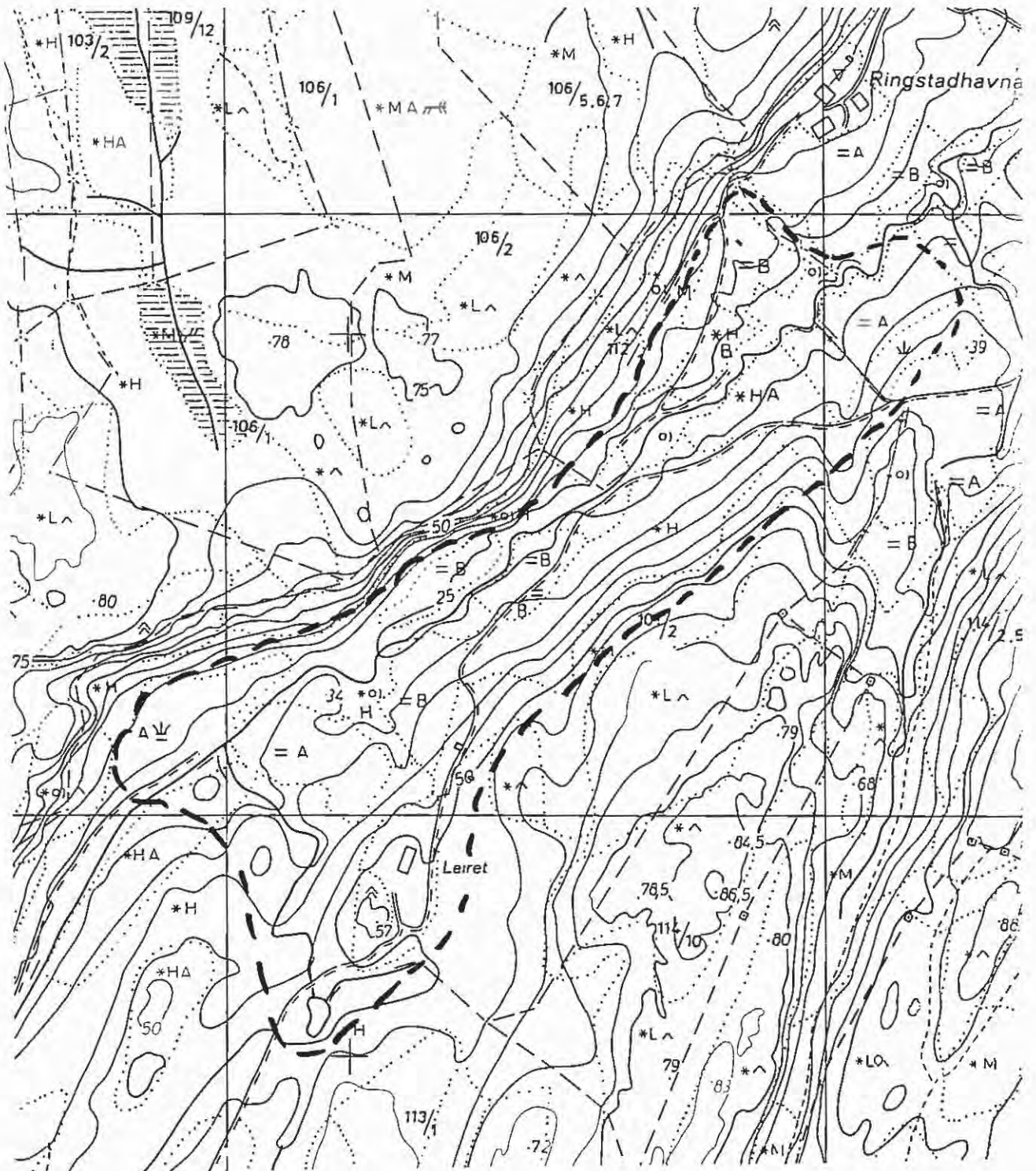
noe fornyet, men det er ikke tatt hensyn til opprinnelig byggestil eller kulturhistoriske tradisjoner.

- De to dammene ved Havna er gitt nest høyeste verneverdi (tre på en skala til fire) pga tilstand og beliggenhet uten at det ble registrert særlig interessante biologiske forekomster her (Bolghaug 1995).

- På Leiret finnes bare rester etter våningshus og driftsbygning i dag.

- Flere merkete turstier går i området, stier som holdes oppe både sommer og vinter.

- Forfallet og tilplantingen er dessverre kommet så langt at dette tidligere idylliske og verdifulle kulturlandskapet i dag får vurderingen middels/lav verdi.

FREDRIKSTAD, Rolvsøy Lok. 1: LEIRET/HAVNA

HALDEN KOMMUNE

LOKALITET	NR.	VERDI	INNGREP	KATEGORI
Helgerød	1	lav	gjødsling	beite
Herrebrøden	2	middels/lav	gjødsestilsig	ravinebeite
Lauradal	3	lav	gjødsestilsig	beite
Huset	4	lav	gjødsling	beite
Trollnes	5	lav/middels	gjødsling	beite nær vann
Hafsred	6	middels	gjødsestilsig	beiteravine
Tangen v/Ørsjø	7	middels/høy		husm.pl./beite
Tangen v/ Nordre Kornsjø	8	middels	gjødsling	husmannsplass
Berg kirke/ Lundestad	9	høy/middels	gjødsl./vei	kirke/fornm./gårder
Vassdalen	10	middels	gjødsling	helh. kulturlsk.
Holene	11	middels		beite, gårdsmiljø
Korterød	12	lav		strandeng, tregr.
Rød herregård	13	middels/høy	modernisering	herregårdshage
Vevlen	14	lav/middels	forfall	hageanl. ved bekk

Halden ligger sørøst i fylket og grenser mot Sverige i sør, Aremark i nordøst, Rakkestad i nord og Sarpsborg og Hvaler i vest. Kommunen er med sine 640 km² den største kommunen i fylket. I dag bor det 26 000 i Halden (Statens kartverk 1994).

Det var elva **Tista** som ga kimen til byens opprinnelse. Halden fikk kjøpstadrettigheter i 1665. I flere hundre år har vannkraften fra elva gitt bosetning og arbeid, først til vannsager og møller, senere til treforedlingsindustri hvor Norske Skog og Saugbruks er byens største bedrift.

Innseilingen til Halden har vært et strategisk punkt gjennom historien, og byen har nasjonalklenodiet **Fredriksten** festning med omkring 200 000 besøkende i året. Ellers har kommunen en rekke staselige bygninger fra 1800-tallet, **Rød herregård** og **Immanuelskirken**.

Halden har flere kvartærgeologisk interessante forekomster. Erikstad (1991) nevner **Rokkeraet** ved Rokke kirke som et særlig verneverdig område med tanke på hovedraets skarpe rygg, godt synlig i landskapet nettopp her (Sørensen 1974b, Jøsang 1980, Sævre 1984). Han nevner også verneverdige avsetninger av Raet ved **Tistedal** og **Ertemarka** (Karlsen 1986), ved **Sanderødmoen** og ved **Ørsjøen**. Fra Onsøytrinnet finnes interessante avsetninger ved **Prestebakke** og **Bønsmosen** (Undås 1950, Kjenstad 1984), ved **Nygårdsmoen** (Undås 1950) og ved **Buer** (Erikstad 1991).

Halden er en attraktiv kommune i friluftslivs-sammenheng. Flere rademte sjøer og større vassdrag finnes her, ypperlig for kanotur og naturopplevelse. I kommunen er det i dag registrert 10 bekkesystemer (Hjelmungbekken, Unnebergbekken, Remmenbekken, Ystehedbekken, Furuvarpbekken/Vevlenbekken, Folkåa, Ørbekken, Brekkebekken, Fisma/Rødselva, Rjørelva)

(Kristiansen 1992). Mange av bekkene er sterkt forurenset av landbruksavsig, kanalisert, nedbygget eller lukket, men det finnes fortsatt intakte landskapstrekk knyttet til naturlige bekkeløp. Bolghaug (1995) undersøkte 22 dammer og småtjern hvorav syv ble ansett som meget verneverdige. I **Endetjern** er det registrert flere svært sjeldne øyenstikkere (Dolmen 1995).

I Halden finnes flere naturreservater. To myrer har oppnådd slik fredningsstatus; **Tranemosen**, en eksentrisk høymyr, og **Langmyr**, en lite påvirket fattigmyr, begge fredet 22.12.1978 (Erikstad & Hardeng 1988). Videre er svartor-strandskogen ved **Folkå** fredet fra 11.12.1981 (Bjar 1992). Av barskogsreservater finnes **Vestfjella**, som er et større, fattig furuskogsområde fredet 28.6.1985 (delvis i Aremark). Videre finnes et lite berørt barskogsområde ved **Lundsneset** som representerer et furuskogdominert utsnitt av sin naturgeografiske region, fredet 9.7.1993 (delvis i Aremark) og et område ved **Brattås**, fredet 9.7.1993, et barskogsområde hvor det ikke er foretatt inngrep av betydning siden en stor skogbrann i 1911 (Fylkesmannen i Østfold 1995a). I barskogsreservatplanen ble reservatene **Lundsneset** og **Brattås** behandlet av Korsmo & Svalastog (1993). De omtaler også verdifulle barskoger ved **Svantjern** og i **Prestebakkefjella**, men disse oppnådde ikke fredningsstatus. I tillegg arbeides det med verneplaner for **Berbyelva** som er en av Norges rikeste områder for sjelden, virvelløs fauna (Dolmen 1995).

I Halden finnes to naturminner; en einer ved **Glønne**, som er Nordeuropas høyeste kjente eksemplar (ca 17 m, Høeg 1981), fredet 4.8.1950, og en furu i **Rokke**, kalt "helligetrekongersfuru", fredet 1921 (Erikstad & Hardeng 1988).

Halden har fått tildelt kommuneblomsten klokkesøte, en sjelden art som har sin hovedutbredelse i fylket i Haldens fattigmyrer, f.eks. i naturreservatet Vestfjella (Iversen 1989a).

Lokalitet 1 - Helgerød

Områdebeskrivelse:

- Helgerød gård ligger på Raet, ca 5,5 km nord for Halden by, 300 m vest for krysset mellom Rv 22 og Fv 599.
- Det avgrensede området er lite og ligger ca 200 m nord for gården. Det er i nord og vest avgrenset av henholdsvis Fv 599 og gårdsveien til Helgerød. I sør og øst grenser området til blandingsskog.
- Beiteområdet beites av hest.

Biologisk verdi:

- Beitet er nylig opprettet på et tidligere skogsareal. Vanlige arter for natureng er kjent her (ryllik, engsoleie, prestekrage).
- Beitemarken bærer tydelig preg av at den er nyetablert bl.a.

ved at det ligger en del kvisthauger spredt i området.

- Einer og små og store bjørketrær er gjensatt på området.

Kulturhistorisk verdi:

- Ikke observert. Rokke kirke nær ved.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Området er svært lite og har ikke vært i bruk som beite på lenge. Nyetableringen er i seg selv interessant, men en må regne med mange år før interessant botanikk kan forventes.

- Arealet vurderes i dag til lav verdi.

- Rokke kirke er fredet og ligger på selve Raet. Det kan være aktuelt å knytte området til et storområde ved Rokkeraet hvor helheten i kulturlandskapet blir langt mer framtrædende. Deler av Rokkeraet er foreslått som landskapsvernområde.

Lokalitet 2 - Herrebrøden

Områdebeskrivelse:

- Arealet ved Herrebrøden gård er en del av et større ravinekompleks ca 5 km nord for Halden by. Området ligger snaut 500 m sørvest for gården Helgerød, ca 400 m nord for Fv 928, ca 250 m vest for Rv 22.

- Deler av beitearealene i ravinene er omgitt av dyrket mark.

- I bunnen av ravinene renner en bekk omkranset av løvtrær.

Biologisk verdi:

- Ingen interessant botanikk er kjent, men arealet synes mangelfullt inventert. Tradisjonell natureng dominerer området.

- En del høymol finnes i partier, grunnet tilsig av kunstgjødsel fra dyrket mark. I andre partier vokser gulaks, engsvingel, sølvbunke, blåklokke og ryllik.

Kulturhistorisk verdi:

- Ikke observert.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Området er tatt ut av landskapsvernområdet som det arbeides med i området.

- Kvaliteten på ravinekomplekset varierer. Deler av ravinen er tilplantet med gran. I enkelte deler ekspanderer gjengroingen av ravinekomplekset. Vegetasjonssammensetningen i partier av elvedalen er tydelig påvirket av tilsiget fra ovenforliggende dyrket mark.

- Noen partier har aktivt beite og synes botanisk interessant. Det er imidlertid nødvendig med et reelt omfattende restaureringsarbeid for å få tilbake området til et mer attraktivt stadium.

- Beiter i større ravinekompleks er typisk for Haldenområdet, men er etterhvert blitt sjeldent i den sørlige delen av fylket.

- Arealet vurderes til middels/lav verdi.

Lokalitet 3 - Lauradal

Områdebeskrivelse:

- Lauradal gård ligger en snau km sørvest for Asak kirke, 800 m øst for Fv 901, omtrent 800 m sør for Fv 902.
- Området er en del av et ravinebeite ca 1 km nordvest for Femsjøen mellom gårdene Lauradal og Bjørnebakk.

Biologisk verdi:

- Bare trivielle naturengarter er registrert i området som synes mangelfullt inventert.
- Vegetasjonen er påvirket av gjødseltilsig fra omkringliggende, dyrket mark.

Kulturhistorisk verdi:

- Ikke observert.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Ingen biologiske eller kulturhistoriske verdier er kjent. Området har imidlertid avgjort landskapsmessig verdi.
- Lauradal vurderes til lav verdi.

Lokalitet 4 - Huset

Områdebeskrivelse:

- Gården Huset ligger nordøst i Femsjøen, en drøy km sør for Fv 865. Arealet grenser til gårdsveier i sør og øst og går helt ned til vannkanten ved Femsjøen.
- Området beites av sau.

Biologisk verdi:

- Nitrofile arter dominerer. Løvtreoppslag ved veikanten holdes nede av beitedyra. Området er omgitt av løvtrær.
- Ingen interessante arter er kjent her (sølvbunke, engsvingel, gulaks, føllblom), men arealet synes mangelfullt inventert.
- Da beitet holder brutalvegetasjonen (takrør) nede i vannkanten, kan arealet ha et potensiale overfor pusleplanter på mudderflater (firling, evjebloomarter, evjebrodd) hvor flere finnes på den norske rødlisten, men forholdene er ikke nærmere undersøkt.

Kulturhistorisk verdi:

- Ikke observert.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Området er tydelig gjødslet da nitrogenkrevende arter er rikt forekommende. Positivt med beite ned mot Femsjøen.
- Området kan knyttes til et storområde rundt Femsjøen.
- Uten at interessante biologiske verdier er påvist, vurderes området til lav verdi.

Lokalitet 5 - Trollnes

Områdebeskrivelse:

- Trollnes ligger drøyt 13 km øst for Halden by ned mot Trollnestjernet hvor grensen mot Aremark går. I vest grenser området til gårdsveien som fører fram til Trollnes.
- Arealet er et beite ned mot vannet som ligger like nord for Trollnes gård. Det avgrenses i vest av gårdsveien, i øst mot Trollnestjernet med Rv 21 i nord. I sør avgrenses beitet av bebyggelsen.

Biologisk verdi:

- Området er gjødslet med kunstgjødsel.
- Beitet er delvis skogkledd. En del fine einere vokser i området.
- Registrerte arter er tepperot, myrfiol, marinøkkel, legeveronika, ryllik, hvitkløver, knappsv og engsvingel med marinøkkel som den mest interessante. Sølvbunke kan dominere.
- En del løvtreoppslag vokser på det nordligste beitet. Beitet er omkranset av bjørk, einer, rogn og furu.

Kulturhistorisk verdi:

- Husene er nyrestaurert og i god stand. Gårdsbruket er imidlertid nedlagt.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Beiting langs vann blir stadig mer uvanlig i fylket.
- Enkelte arter av interesse er registrert her, men arealet kunstgjødsles.
- Området vurderes til lav/middels verdi.

Lokalitet 6 - Hafsrød

Områdebeskrivelse:

- Hafsrød ligger midt mellom innsjøene Store Erte og Ørsjøen snaut 2 km nord for Fv 887.
- Beiteravinen ligger i et småskalalandskap omkranset av dyrket mark og skog like nord for Hafsrød gård.

Biologisk verdi:

- Ingen særlig interessante karplanter er kjent (blåklokke, firkantperikum, blåkoll, hvitkløver, harestarr, knappsv, sølvbunke, høymol, tepperot, føyllblom, ryllik), men arealet synes mangelfullt inventert. I kantene vokser gullris og geitskjegg.

Kulturhistorisk verdi:

- Ikke observert.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Området er godt vedlikeholdt. Gjødseltilsig fra omkringliggende dyrket mark preger vegetasjonen i området.
- Landskapsmessig har området stor verdi som en del av et helhetlig småskalalandskap.

- Skogarealene rundt er et populært friluftsområde.
- Området vurderes til middels verdi.

Lokalitet 7 - Tangen ved Ørsjøen

Områdebeskrivelse:

- Tangen ligger omtrent midt på østsiden av Ørsjøen nord for Tangenbukta. Området er en gammel, nedlagt husmannsplass som i dag beites av hest og sau.
- Tangen er omkranset av skogvegetasjon på alle kanter bortsett fra ned mot Tangenbukta.
- Den østlige Tangengården inngår i arealet.

Biologisk verdi:

- Få interessante karplanter er kjent herfra (sølvbunke, engsoleie, hvitkløver, engsvingel, tepperot, blåklokke), men arealet synes mangelfullt inventert. Et unntak er kulturmarksplanten kystmyrklegg som ble funnet relativt rikelig på hestebeitet i 1994 (Løfall 1996).
- 4-8 m høye bjørketrær finnes på beitet.
- Flere bekkesystemer går gjennom beitemarka og ut i Ørsjøen. Dette gir mange nisjer med godt potensiale for mer spennende botanikk enn den registrerte.

Kulturhistorisk verdi:

- Det fantes flere husmannsplasser ved Tangenbukta. Husene ved den østlige husmannsplassen er falleferdige og delvis sammenrast. I vest finnes det kun hustuffer igjen. Markerte spor etter rydningsrøyser, støttemurer, stier til området samt gravhauger finnes.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Husmannsplasser ved vann og med stort mangfold av elementer fra gammel gårdsdrift, og hvor beitemene hevdholdes, er uvanlig i Halden kommune.
- Tettstedsnærhet til Halden, samt gode muligheter for friluftsliv (padling/fiske på Ørsjøen) øker verdien.
- Det synes også som arealet har potensiale for biologiske verdier.
- Området har betydelige landskapskvaliteter hvor en bevisst plan for området, inklusive noe restaurering, er ønskelig.
- Området vurderes til middels/høy verdi.

Lokalitet 8 - Tangen ved Nordre Kornsjø

Områdebeskrivelse:

- Tangen ligger en snau km sørvest for Kornsjø på nordvestsiden av Nordre Kornsjø. Området er omkranset av skogarealer i nord og vest.
- På det høyeste partiet står en liten rød stue. Arealet rundt selve huset og ned mot vannet beites ikke, men fungerer som gressplen og eng som slås med ujevne mellomrom.
- Et lite parti nordvest i området i overgangen til skog

beites i dag av storfe.

Biologisk verdi:

- I sølvbunke-enga er det kjent ryllik, nyseryllik, firkantperikum, engsoleie, føllblom, hårsveve, blåklokke, smalkjempe, tveskjeggveronika, tepperot, legeveronika, grasstjerneblom, blåkoll, knappsiv, høymol, engsyre og hundekjeks.
- Mulig funn av engstorkenebb er også notert herfra (Siv Aastorp, pers. medd.), en sjelden plante i Østfold med bare 9 antatt intakte lokaliteter av totalt 16 fram til 1992 (Båtvik 1992a).
- Treslag som vokser i og rundt området er svartor, rogn, bjørk, gran og furu.
- Plassens beliggenhet gir den et større biologisk potensiale enn den registrerte.

Kulturhistorisk verdi:

- Husene på husmannsplassen er godt vedlikeholdt.
- Rydningsrøyser og rester etter mindre støttemurer er synlige.
- Spor etter gammel kjerrevei inn til husmannsplassen finnes.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Husmannsplasser ved innsjøer er typisk mange steder i Halden.
- Plassen ligger idyllisk til ved Kornsjø og har stor landskapsmessig verdi. Husmannsplassen er i relativt god stand, men gjengroingen ekspanderer. Området benyttes som landsted.
- En brygge ligger vest for odden som stikker ut i Kornsjø.
- Området vurderes til middels verdi.

Lokalitet 9 - Berg kirke/Lundestad

Områdebeskrivelse:

- Berg kirke ligger 3-4 km nordvest for Halden sentrum, like sør for Rv 104, og med Fv 931 mellom kirken og prestegården.
- Lundestad gård ligger en drøy km SSV for kirken, like øst for fylkesveien.
- Et hestebeite 300 m sørvest for Bergsmoen, midt mellom Lundestad og kirken, er også gitt særskilt avmerking.
- I området finnes mange fornminnefelt, åkerholmer og kantsoner. Arealet er derfor gitt en upresis innramming hvor de tre delområdene inngår samt gårdene/plassene Boberg, Klokkerød, Bergsmoen og Lund. Storområdet er dominert av åker og skogkledde høydedrag i øst og vest som danner et fint rom i nord-sørgående retning.

Delområde 1: Hestebeitet ved Bergsmoen.

Delområde 2: Lundestad gård inklusive Grisetrete.

Delområde 3: Berg kirke og prestegård.

DELOMRÅDE 1: HESTEBEITET VED BERGSMOENOmrådebeskrivelse:

- Hestebeitet ligger på en kolle i landskapet midt mellom Berg kirke og Lundestad gård, 100 m vest for Fv 931. Det strekker seg vest til plassen Lund som i dag er fraflyttet og forfalt.
- Arealet beites av hest fra Lundestad.

Biologisk verdi:

- Beitemarka består av natureng. Bare trivielle arter er kjent herfra, men arealet synes mangelfullt inventert. Furu, bringebær og gran vokser i området.

Kulturhistorisk verdi:

- To gravfelt er registrert her.
- Ellers finnes rydningsrøyser, rester etter steingjerder og en kjerrevei som går gjennom delområdet.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Tilstanden på delområdet er relativt god. De kulturhistoriske sporene er tydelige.
- Botanisk synes ikke området å ha særlig verdi, men de biologiske verdier er mangelfullt dokumentert.
- Området er i aktivt bruk, og gjødsles trolig noe.
- Delområdet vurderes til middels verdi.

DELOMRÅDE 2: LUNDESTAD GÅRD INKLUSIVE GRISETREETOmrådebeskrivelse:

- Lundestad gård er en velholdt gård. Like nord for gården finnes en inngjerdet havnehage/luftehage for storfe, kalt Grisetrete. Havnehagen er omkranset av et steingjerde. Gården omgis av dyrket mark.

Biologisk verdi:

- Hagemarken har ligget brakk en tid. Eik, bjørk og rogn dominerer arealet i dag, men furu og gran finnes også. Andre registrerte karplanter er blåklokke, prestekrage, sølvbunke, tiriltunge og nattfiol. Nattfiol er en art knyttet til fuktige, gjerne skyggefulle enger på god jord. Denne orkidéen indikerer muligheter for funn av mer spennende botanikk enn den nevnte.
- Enkelte gamle trær finnes på og omkring gården, blant annet en allé øst for gården. Slike trær har verdi for vedlevende organismer som krever død ved for sin eksistens. Forholdene er ikke nærmere undersøkt her.

Kulturhistorisk verdi:

- Området har tidligere vært en grisehage. Et steingjerde skiller beitet fra dyrket mark rundt.
- Rester etter en potetkjeller ligger i sørkanten av delområdet på overgangen til fjøset. Potetkjelleren blir i dag benyttet til møkkakjeller/kompost.
- Alléen fra tunet og østover viser hvor den gamle veien har gått.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Delområdet bærer preg av at det har ligget brakk en tid. Alléen og hageanlegget er positive innslag i landskapet.
- Steingjerdet omkring Grisetreet er godt vedlikeholdt. Tilstanden på alléene er også bra.
- Funn av nattfiol indikerer fuktige, skyggefulle forhold over god jord, og kan gi håp om funn av flere biologiske verdier, men forholdene er mangelfullt kjent.
- Både gården og hageanlegget er modernisert og mangler det alderstegne preg.
- Delområdet vurderes til middels verdi.

DELOMRÅDE 3: BERG KIRKE OG PRESTEGÅRDOmrådebeskrivelse:

- Berg kirke ligger nord i området fritt plassert på et høydedrag, ca 2 km nord fra Iddefjorden. Utsikten fra middelalderkirken er god i alle retninger.
- Fv 931 går mellom kirken og prestegården.
- Delområdet er omkranset av dyrket mark.

Biologisk verdi:

- De biologiske verdier er mangelfullt inventert. Interesse knyttes til gamle trær som finnes her med tanke på vedlevende organismer.

Kulturhistorisk verdi:

- Berg kirke er middelalderkirke i stein. Kirkeskipet er fra 1767, og det er særlig interessant da det henger et tremastet skip her av samme type som admiral Nelsons "Victory" (Mamen 1978).

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Berg kirke ligger typisk plassert for middelalderkirker med god utsikt utover daldraget. Kirken er godt vedlikeholdt.
- De biologiske verdiene er mangelfullt kjent.
- Med utgangspunkt i kulturhistoriske og landskapsmessige verdier, vurderes delområdet til middels/høy verdi.

HELHETSVURDERING

- I tillegg til delområdenes mange elementer av prestegård, middelalderkirke, gårder, alléer, gravfelt, hagemark og havnehage, finnes dyrket mark med mange åkerholmer med fornminner i landskapet omkring.
- Storområdet har 21 registrerte fornminner innenfor avgrensningen, et svært høyt tall. Dette gir storområdet variasjon og stor opplevelsesverdi.
- De biologiske verdiene er imidlertid mangelfullt dokumentert.
- Området vurderes til høy/middels verdi.

Lokalitet 10 - Vassdalen

Områdebeskrivelse:

- Vassdalen gård ligger drøyt 2 km nordøst for Rokke kirke og Fv 599 i nordenden av Korsetvannet.
- Det avmerkete arealet er todelt, og ligger på hver side av det dyrkede arealet like sør for gården. Området grenser i øst og sør mot dyrket mark og Korsetvannet.

Biologisk verdi:

- Ingen interessante karplanter er kjent her. Arealene kunstgjødsles og domineres av engsoleie, kløverarter, engsyre og løvetann. I kantsonene vokser gulaks, prestekrage og blåklokke. Enkelte kantsoner er delvis gjengrodd.

Kulturhistorisk verdi:

- På Festningsåsen, ca 300 m sørvest for Vassdalen, ligger en bygdeborg.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Området ligger idyllisk til i nordenden av Korsetvannet i et daldrag ned mot vannet.
- Arealene har i ny tid bare delvis vært i bruk, som storfebeite.
- Begge beiteområdene har vært kunstgjødslet.
- Området vurderes til middels verdi.

Lokalitet 11 - Holene

Områdebeskrivelse:

- Holene gård ligger ca 2,5 km øst for Femsjøen langs Stenselva.
- Området ligger like vest for Brekke sluser på sørsiden av elva avgrenset av Brekke kanal i nord og Holene gård i sør. Kommuneveien avgrenser området i øst og delvis i sør.

Biologisk verdi:

- Ingen interessante karplanter er kjent fra beitemarka (i den nordre delen vokser sølvbunke, høymol, føyblom, hvitkløver og stornesle omkranset av gran og rogn).
- Ved Brekke sluser er det kjent bergperikum også fra ny tid (1991) (Fosby & Hardeng 1991). Denne er fram til 1992 nevnt fra 11 lokaliteter i fylket, men hvor bare fire er verifisert etter 1957 (Båtvik 1992a).

Kulturhistorisk verdi:

- Brekke sluser er en av de tre sluseanleggene i Haldenvassdraget. De andre, Strømsfoss og Ørje, er lengre. Slusene i vassdraget er Nord-Europas høyeste.
- Området er relativt stort og har to intakte gårdsmiljø.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Beitepotensialet er ikke fullt ut utnyttet. Beitemarka gjødsles trolig.

- Enkelte sjeldne arter finnes i nær tilknytning til arealet. Dette kan gi forventninger om flere interessante funn.
- Det finnes et intakt gårdsmiljø med et relativt godt hevdholdt beite samt severdighet ved Brekke sluser.
- Området vurderes til middels verdi.

Lokalitet 12 - Korterød

Områdebeskrivelse:

- Korterød gård ligger nordøst for Kjeøya, nord for Fv 934, ut mot Korterødkilen og Svalerødkilen VSV for Halden by. Området er relativt flatt og er omkranset av veier, hytte- og boligbebyggelse.
- Det avmerkete arealet ligger sørøst for Korterød gård med en småbåthavn i vest.

Biologisk verdi:

- Ingen interessante karplanter er kjent (rylлик, gåsemure, hvitkløver, engsoleie, engkarse, sølvbunke, føllblom, engrapp), men arealet synes mangelfullt inventert.
- Bjørkelunden sør for området er i god stand.

Kulturhistorisk verdi:

- Ikke observert.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Tilstanden er relativt god da området er godt vedlikeholdt.
- De kulturhistoriske og biologiske verdiene synes små.
- Området vurderes til lav verdi.

Lokalitet 13 - Rød herregård

Områdebeskrivelse:

- Rød herregård ligger på sørvestsiden av Halden by i nær tilknytning til denne. Herregården har historie i alle fall tilbake til 1600-tallet, mens dagens bygninger er fra tidlig 1700-tall, men med flere restaureringer siden (vestre fløy ferdig restaurert i 1870).
- Dagens hageanlegg er fra 1750-årene med paviljongen ferdig i 1756. Herregården strekker seg utover ca 55 mål totalt hvor hagen utgjør omkring 40 mål.
- Tidligere fantes 5 dammer i hagen, men i dag er det bare to igjen (Svein Norheim, Rød herregård, pers. medd.).
- Sør for arealet går jernbanesporet like innenfor fjorden.

Biologisk verdi:

- De biologiske verdier knytter seg til hageanlegget med tilstøtende vegetasjon omkring. Anlegget framstår i dag etter mønster fra engelske landskapshager med omkransende store trær som bøk og eik. Dagens hage skal være bygd på rester etter et eldre anlegg i barokkstil (S.Norheim, pers.medd.).
- Dagens to dammer er dårlig undersøkt, men det opplyses at de renskes opp med jevne mellomrom og gir derfor liten stabilitet

til eventuelle sjeldne forekomster.

- Stor andemat fantes i den lavestliggende dammen fra 1949 til 1988. Den ble oppgravd og rensket i 1989, og stor andemat forsvant etter dette (Båtvik 1992a). Ved oppdagelsen var dette det 7. funnet fra fylket. Stor andemat favoriseres av tiltagende eutrofiering, og den er i dag kjent fra over 50 lokaliteter i fylket.
- Omkring hagen finnes enkelte interessante karplanter med spredt og tilfeldig forekomst i fylket. Den mest markante er blåmunke som på tørr-rabbene omkring har en betydelig utbredelse (tidlig 1980-tall).

Kulturhistorisk verdi:

- Betydelige verdier knyttet til selve herregården med det historiske hageanlegg.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Herregården eies i dag av en stiftelse som vedlikeholder bygningene og hagen i samarbeid med Halden kommune. Hele anlegget er godt vedlikeholdt.
- Herregården ligger inntil Remmendalen i vest, en frodig løvskog med rikt fugle-, plante- og insektliv.
- Sørvest for hageanlegget finnes en høyde med svært god utsikt utover Iddefjorden.
- Kulturhistorisk, og som herregård betraktet, er verdien høy. Som kulturlandskap blir den svært eksklusiv og isolert liggende som en oase i Halden by.
- Totalt vurderes området til middels/høy verdi.

Lokalitet 14 - Vevlen

Områdebeskrivelse:

- Vevlen gård ligger snaut 1,5 km øst for Idd kirke like nord for Fv 886. Gården er stor og har herregårdspreg.
- Det avmerkete arealet ligger mellom gårdene Vevlen og Solstad og består av et gammelt hageanlegg omkring Vevlenbekken sørøst for flere store bygninger på Vevlen.

Biologisk verdi:

- Vegetasjonen omkring det gamle hageanlegget og bekken er særegen og sjelden. Flere store trær finnes her, blant annet store agnbøker, også med reproduksjon som trolig det eneste stedet i fylket.
- Ved siden av stedeagne edelløvtrær som ask, lind, alm og spisslønn finnes også parklind og storlind her, tildels som læger. Mellomformer mellom disse synes også å forekomme.
- Vevlen har fylkets største og egentlig eneste kjente forvillete bestand av gulveis med over 1000 skudd enkelte år (Båtvik 1992a). Den er trolig opprinnelig innplantet før 1930 (oppdaget som forvillet her i 1933).
- Mye av markvegetasjonen domineres forøvrig av springfrø og strutsving ved bekken i dag (Båtvik & Lågbu 1994).
- De gamle og tildels døende trærne har et spennende potensiale med tanke på vedboende insekter.

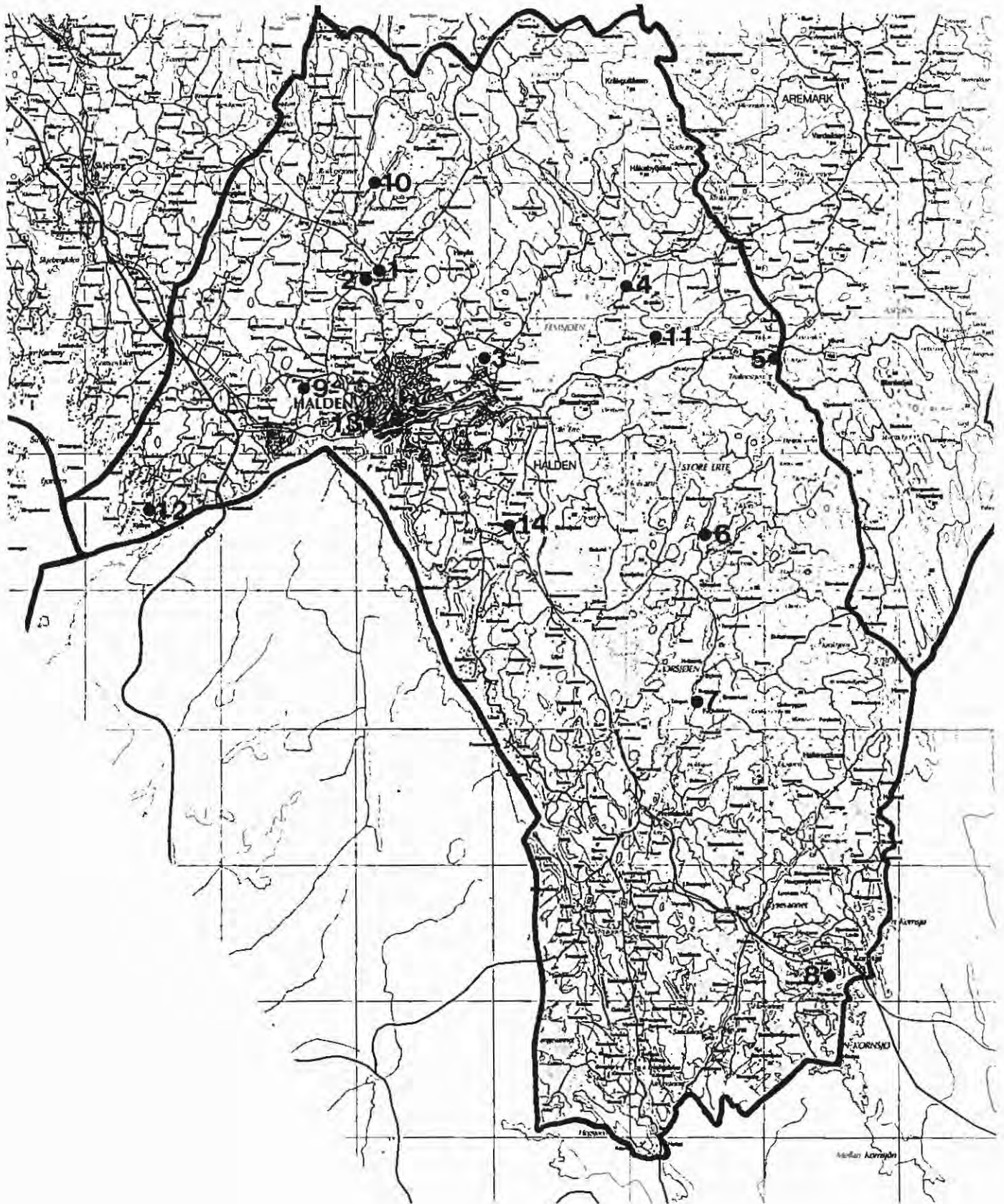
- I Vevlenbekken finnes en god bestand sjøørret, både over og under demningen i bekken ved Vevlen. Bekken regnes som en av de beste ørretelver i fylket. (Hansen 1989, Dervo 1990).
- I den dårlig vedlikeholdte hovedbygningen hekker i dag kaier og duer.

Kulturhistorisk verdi:

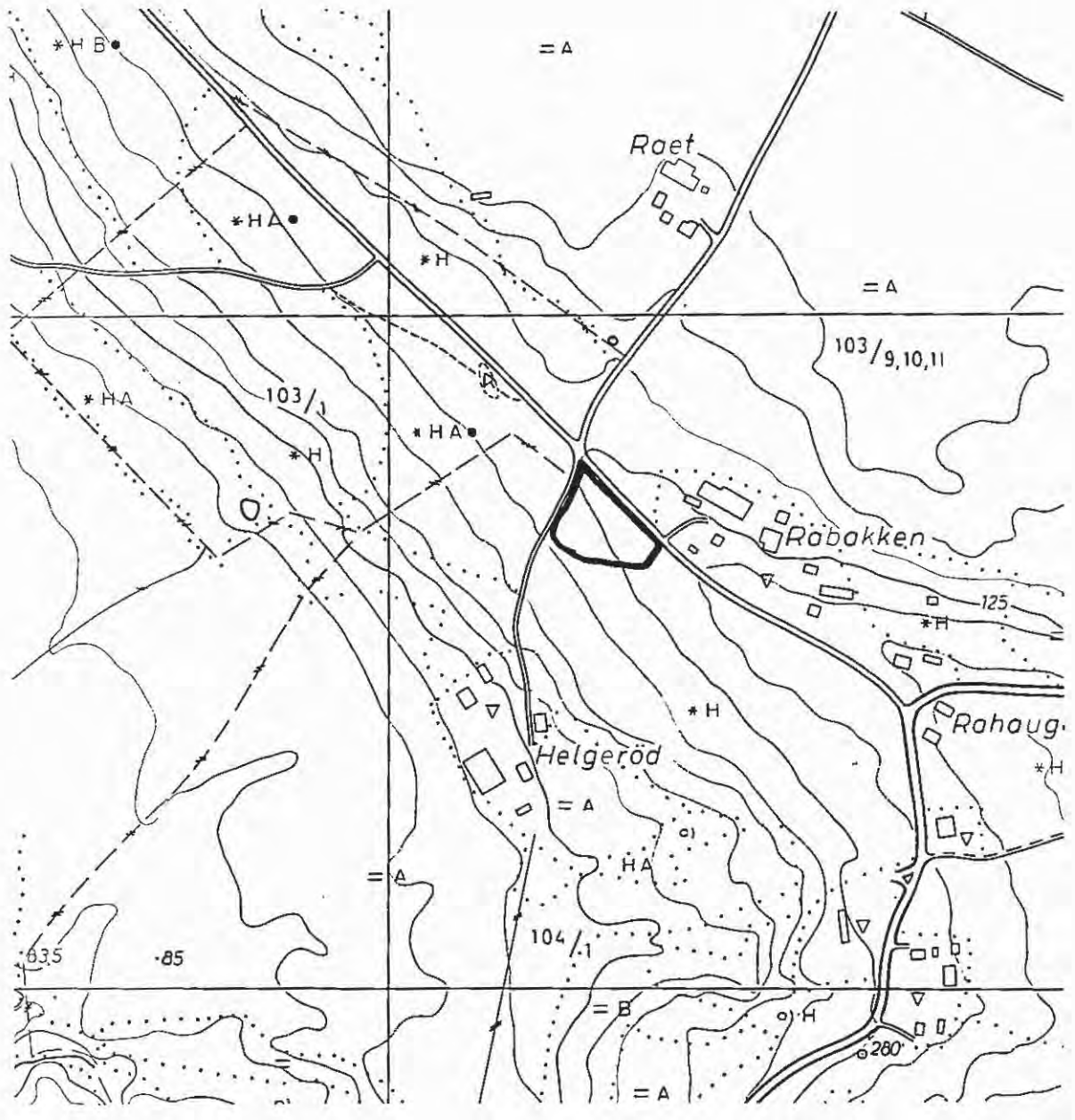
- Det knytter seg historiske verdier både til hageanlegget og bygningsmassen, men mye restaurering må til. Hageanlegget var engang et storstilt anlegg etter engelsk mønster med demning, møllehjul, statuer, gangveier, murer, lysthus og dammer. I dag finnes bare rester av dette igjen. Det ble anlagt på hver side av bekken.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Flere av de store bygningene på Vevlen er dårlig vedlikeholdt. Hovedbygningen i vest har et storslagent preg. Den er bygd i murstein og har utsmykninger og utspring både ute- og innendørs. Dessverre er flere vinduer knust og vegger og tak er utette. I dag bor eier av gården i nytt bolighus nordvest for den gamle hovedbygningen.
- Hageanlegget har også vært forsømt i flere tiår, men inneholdt tidligere mange elementer etter mønster fra engelske hageanlegg, særegent og unikt i sitt slag i fylket.
- Arealet har betydelige biologiske kvaliteter, men som kulturlandskap er det for dårlig vedlikeholdt. I naturfaglig sammenheng er det viktig at området ikke ryddes slik at disse verdiene ødelegges. Ingen hogst eller fjerning av de store trærne må skje her.
- Vevlenbekken regnes som en av de beste ørretelver i fylket. Imidlertid er den sterkt forurenset fra Risumbekken og egner seg dårlig som gyteområde i denne delen (Dervo 1990).
- Ca 200 m nord for bebyggelsen finnes en stor kunstig dam som er mangelfullt inventert (Nordbakke 1987). Bolghaug (1995) fant intet av særlig interesse, men har gitt den verneverdi tre på en skala til fire da den er intakt og har et spennende potensiale.
- Som kulturlandskap vurderes arealet til lav/middels verdi.

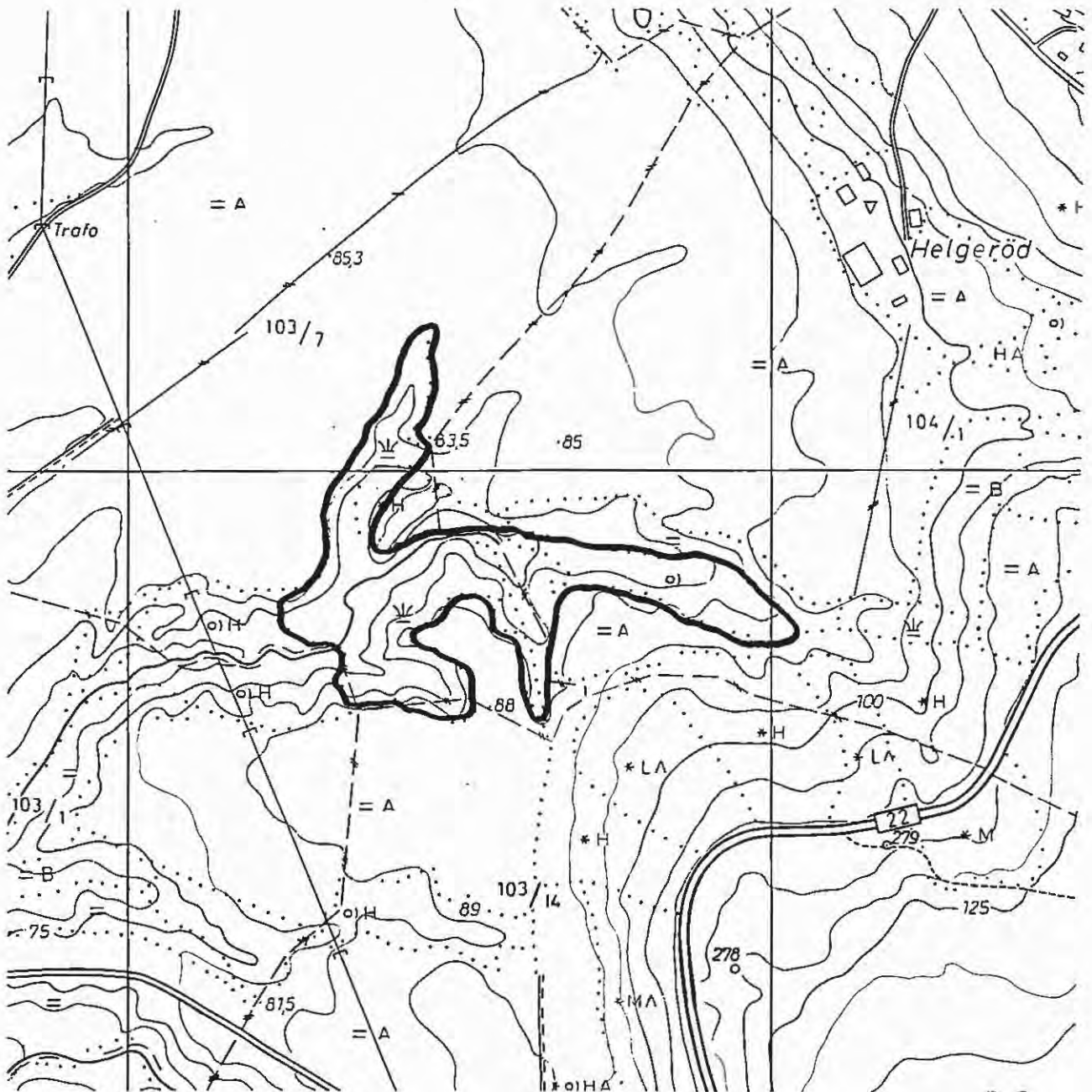

**Halden kommune med avmerkete områder gitt nærmere omtale.
(Målestokk, rutenett 5 km.)**

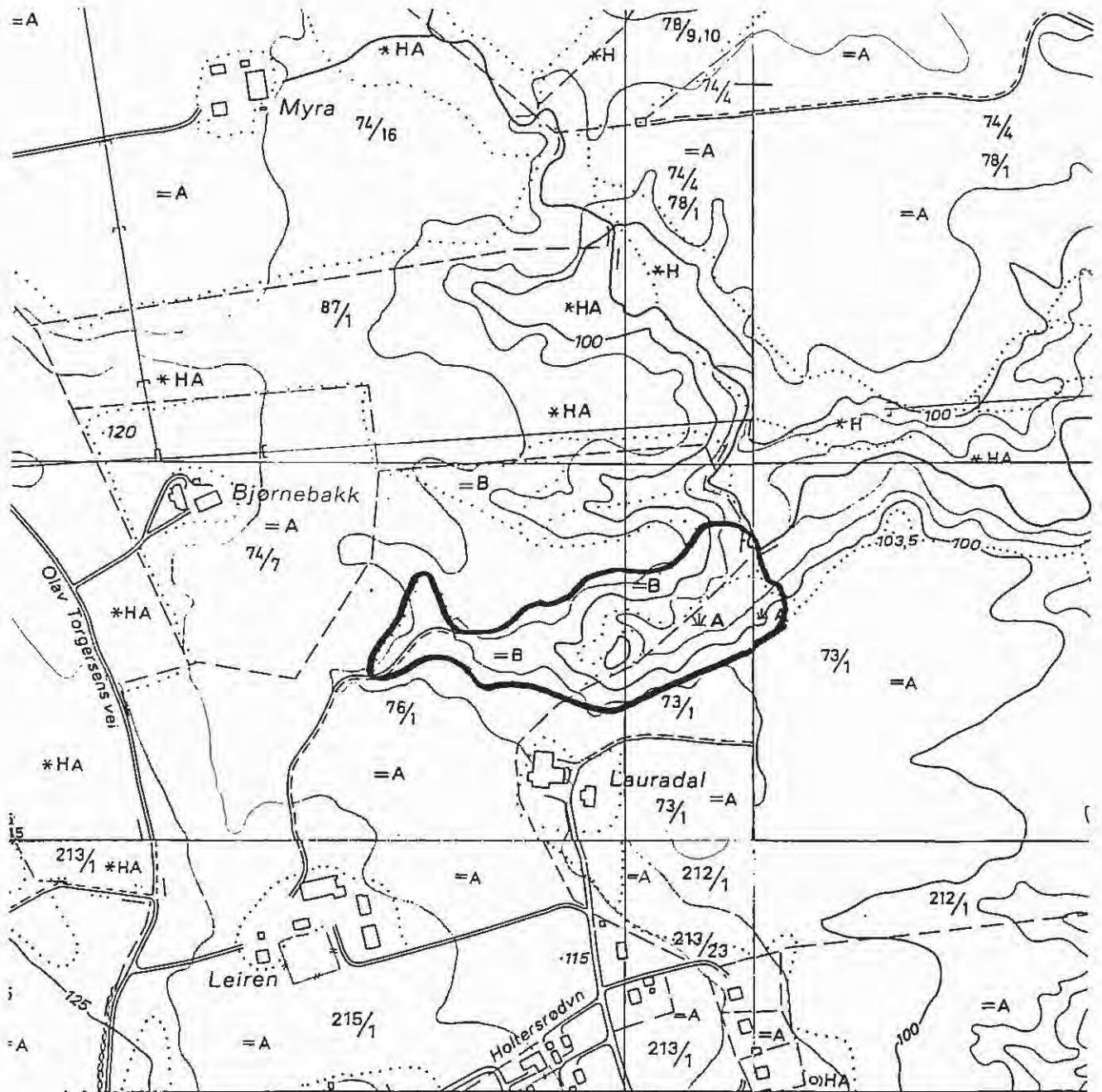
HALDEN

Lok. 1: HELGERØD

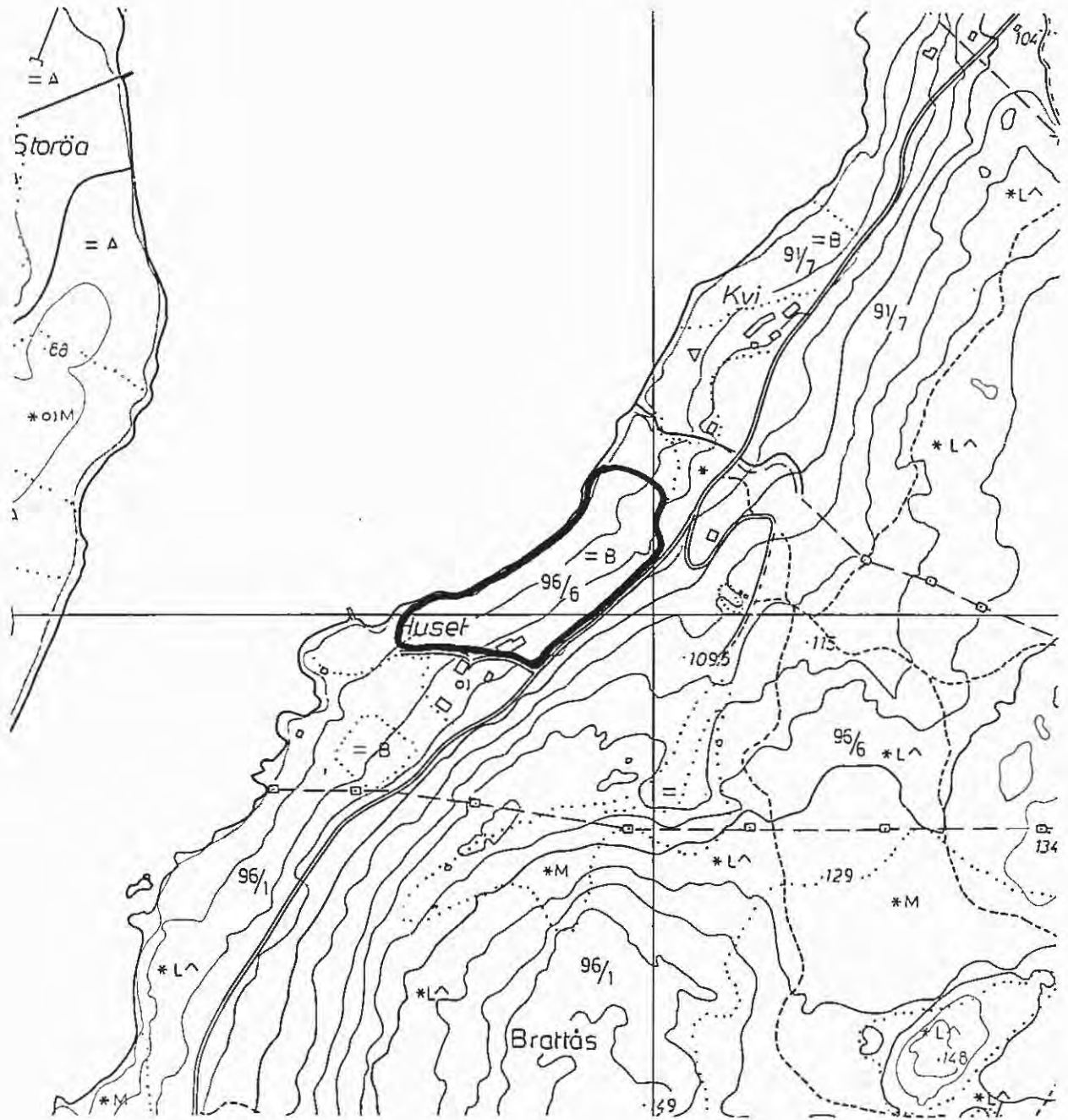
HALDEN

Lok. 2: HERREBRØDEN

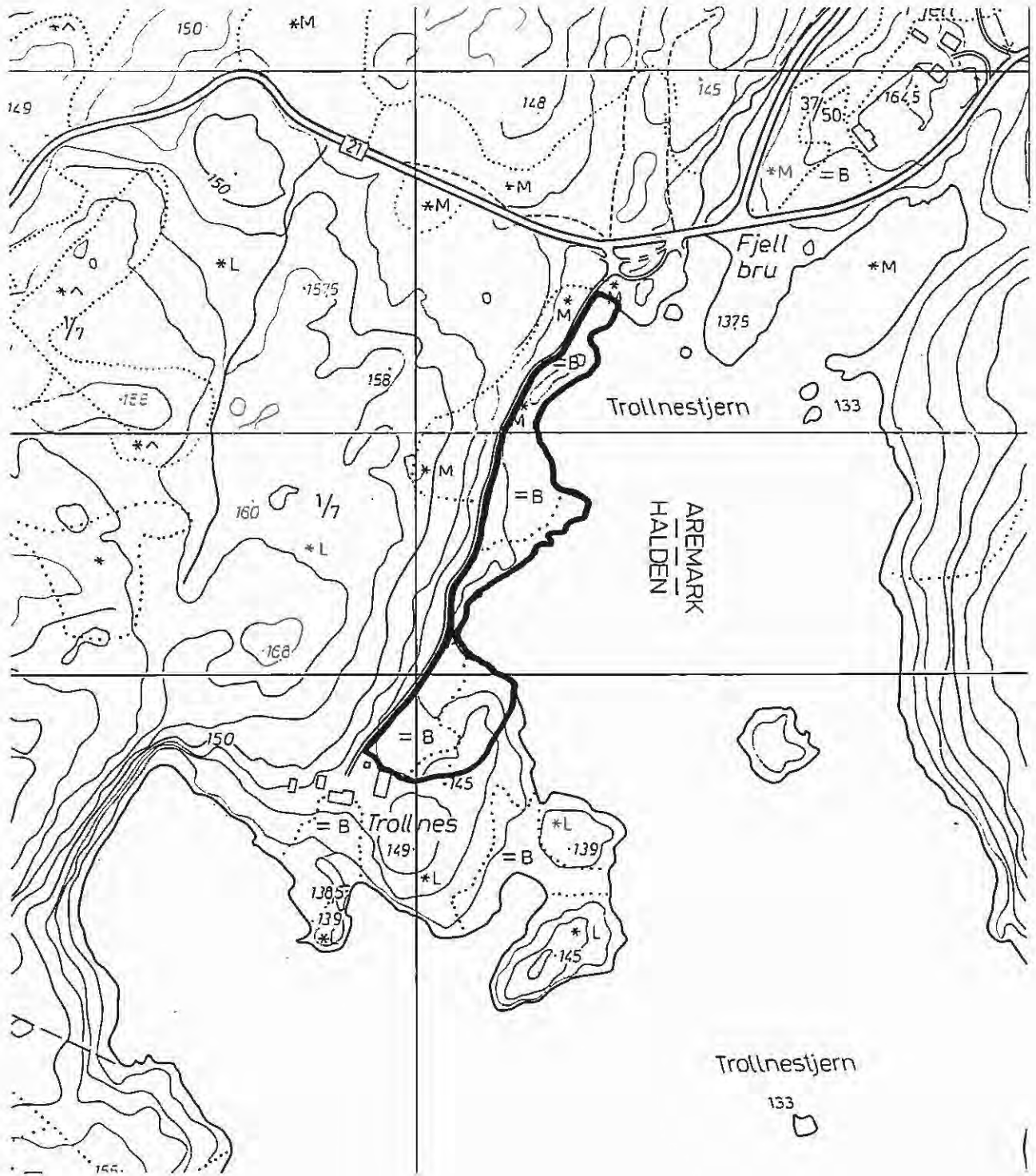
HALDEN

Lok. 3: LAURADAL

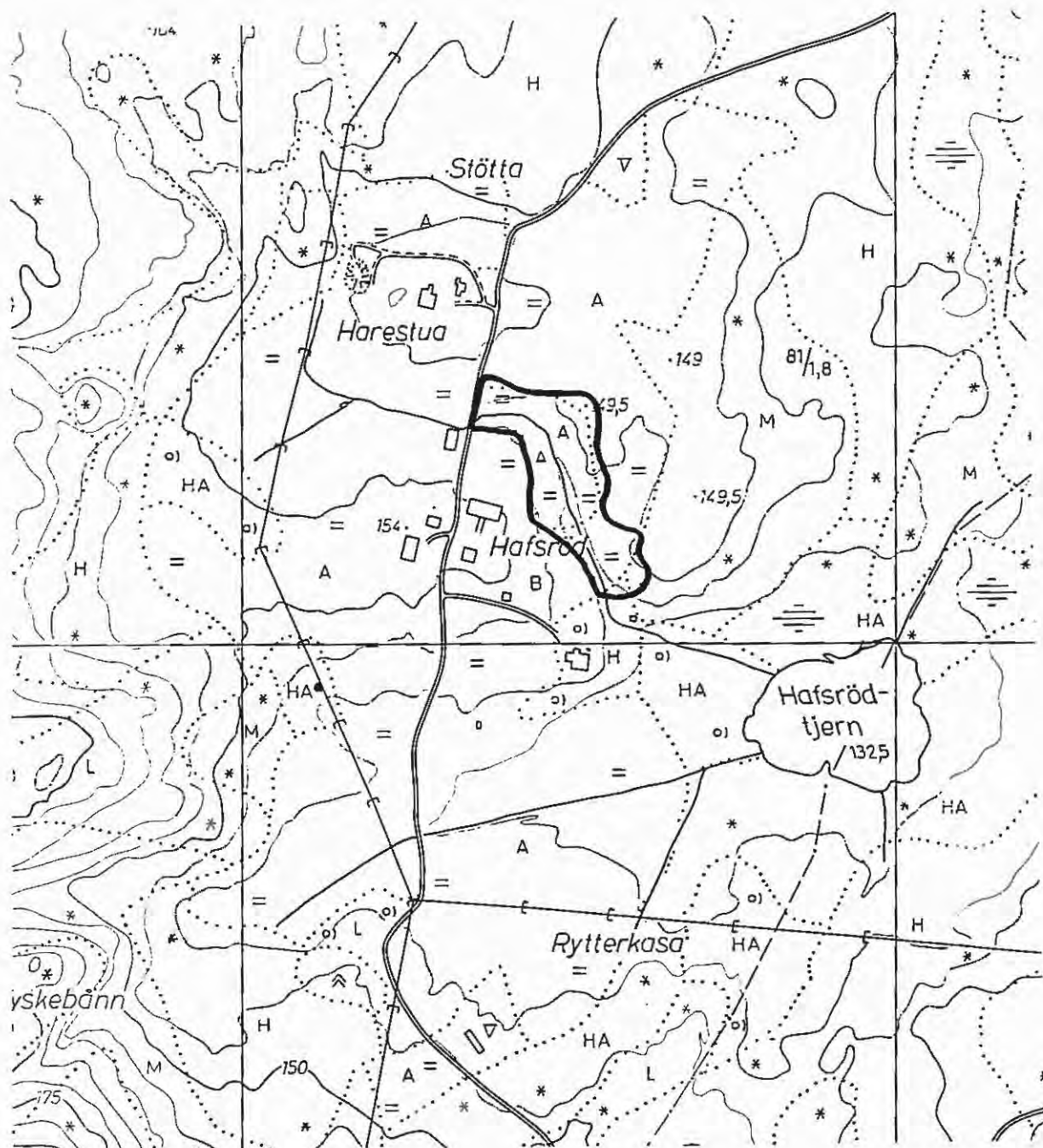
HALDEN

Lok. 4: HUSET

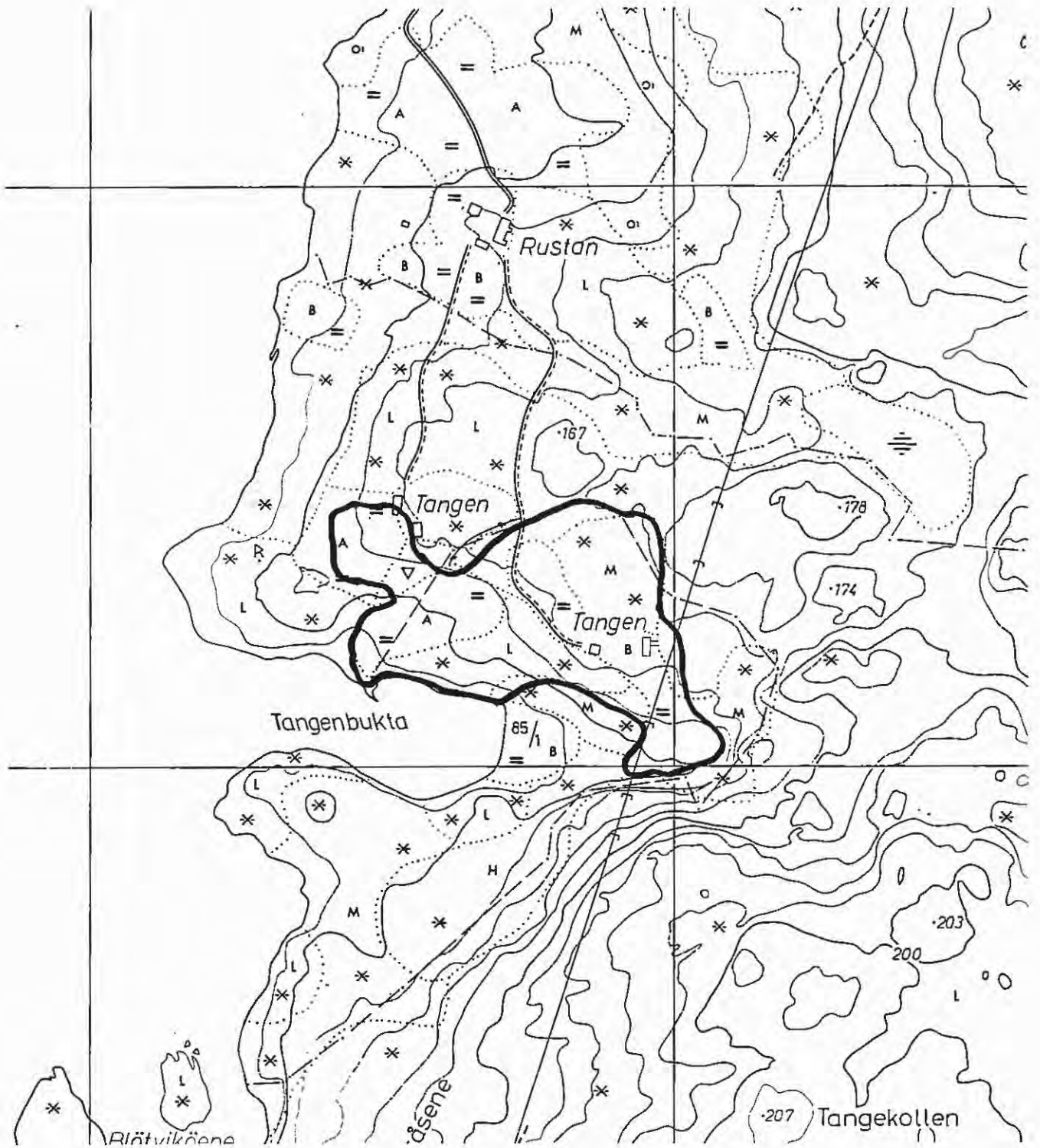
HALDEN

Lok. 5: TROLLNES

HALDEN

Lok. 6: HAFSRØD

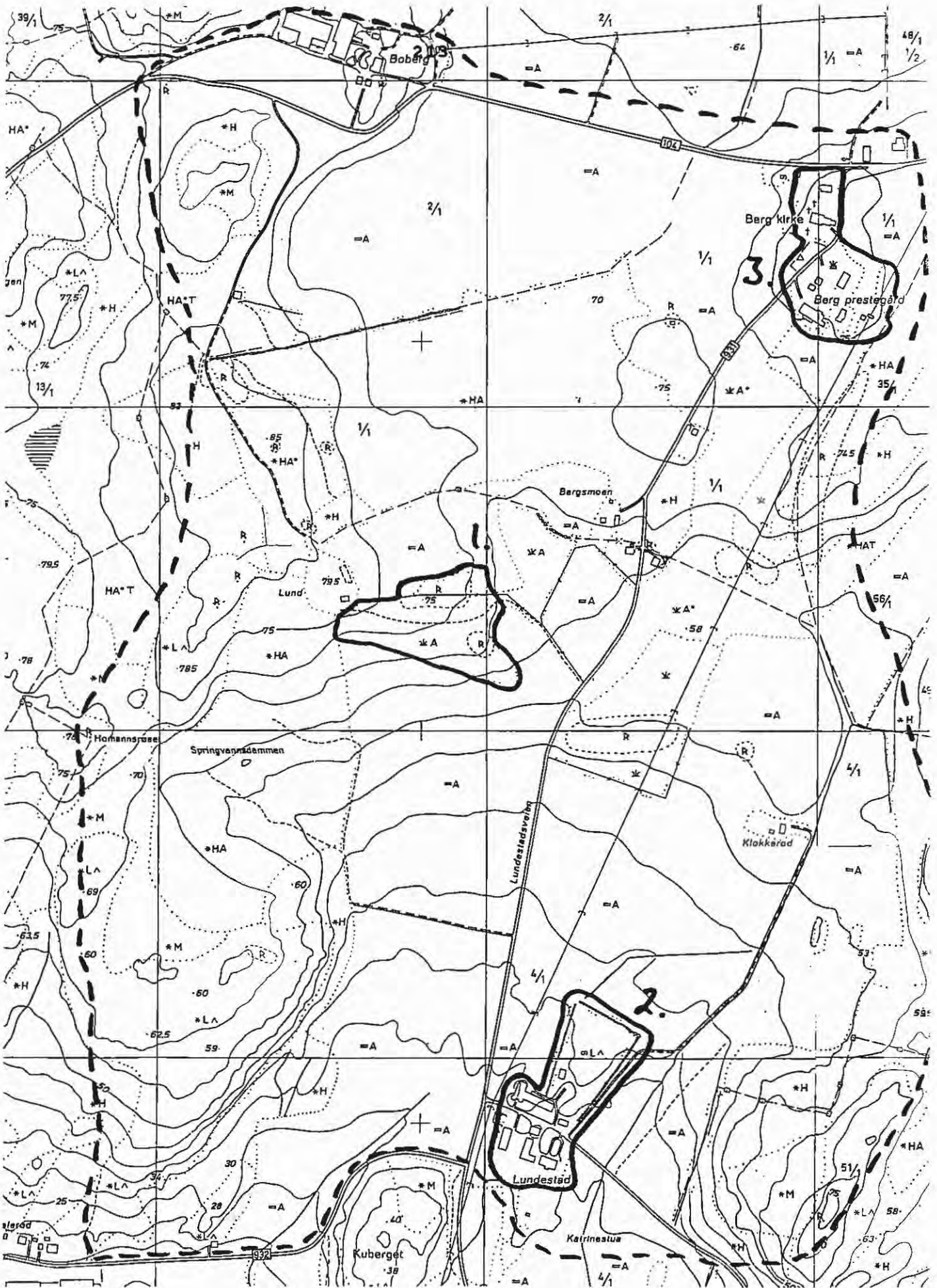
HALDEN

Lok. 7: TANGEN V/ØRSJØ

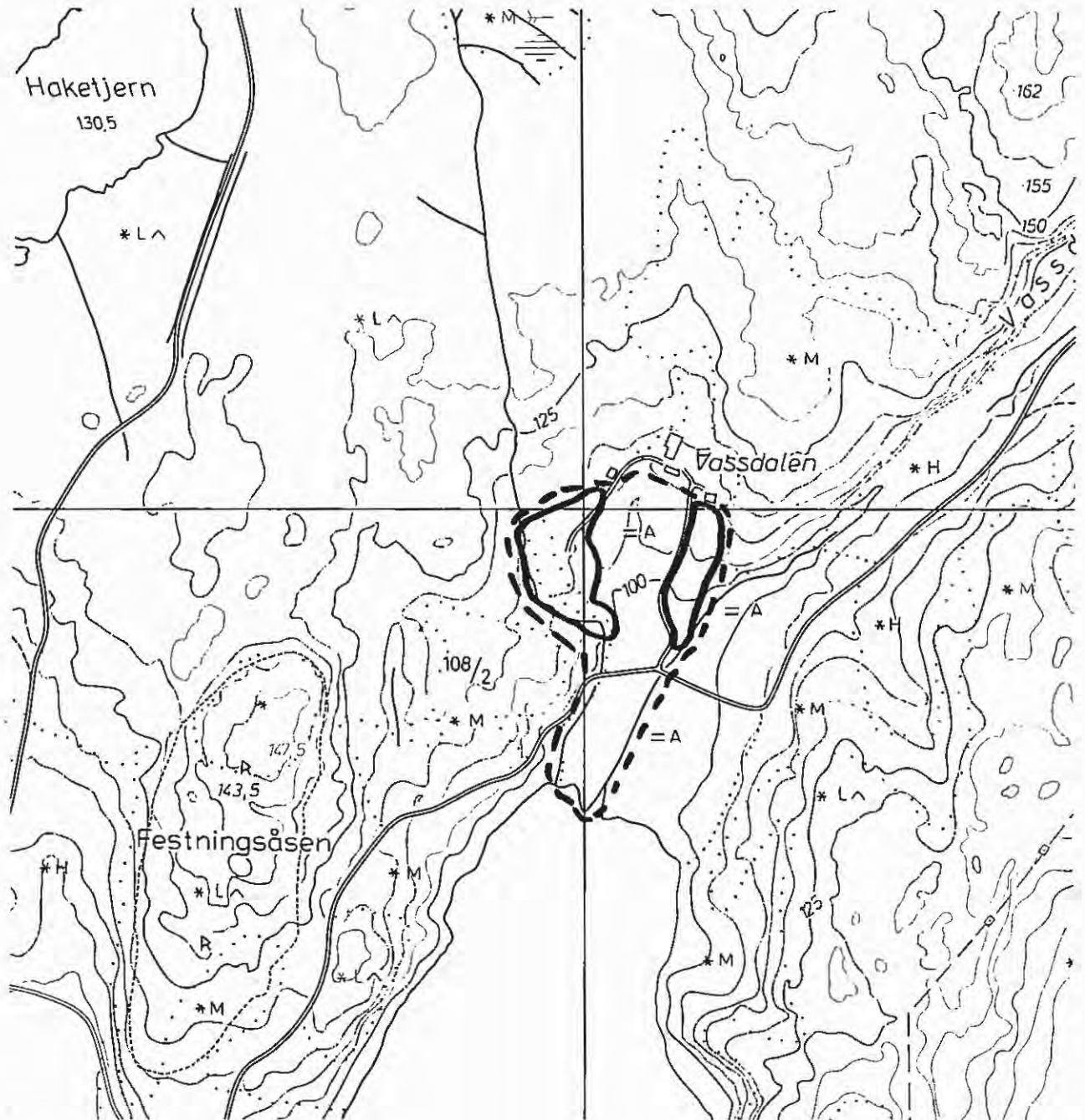
HALDEN

Lok. 8: TANGEN V/KORNSJØ

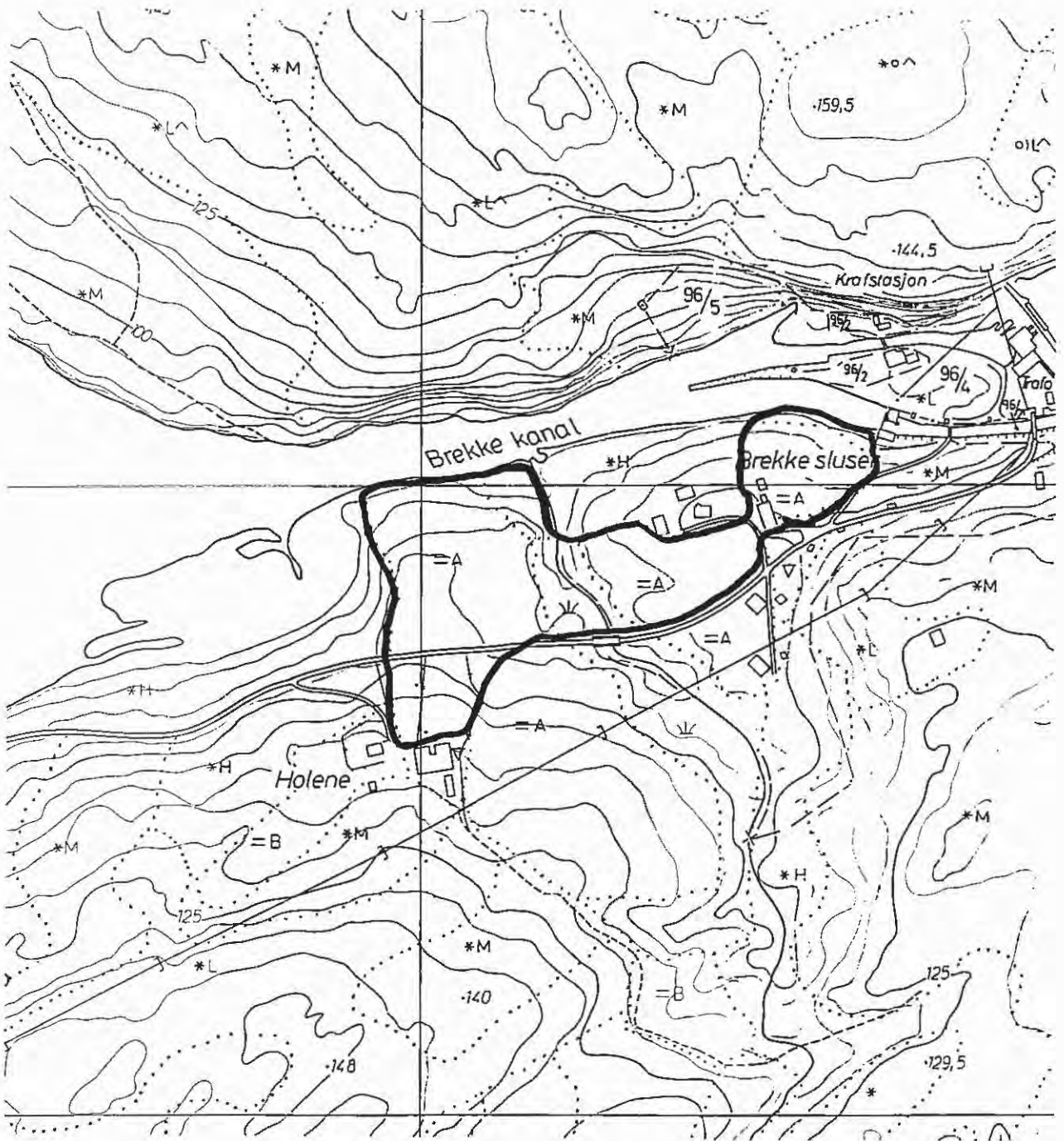
HALDEN

Lok. 9: BERG KIRKE/LUNDESTAD (nedfot. 35%)

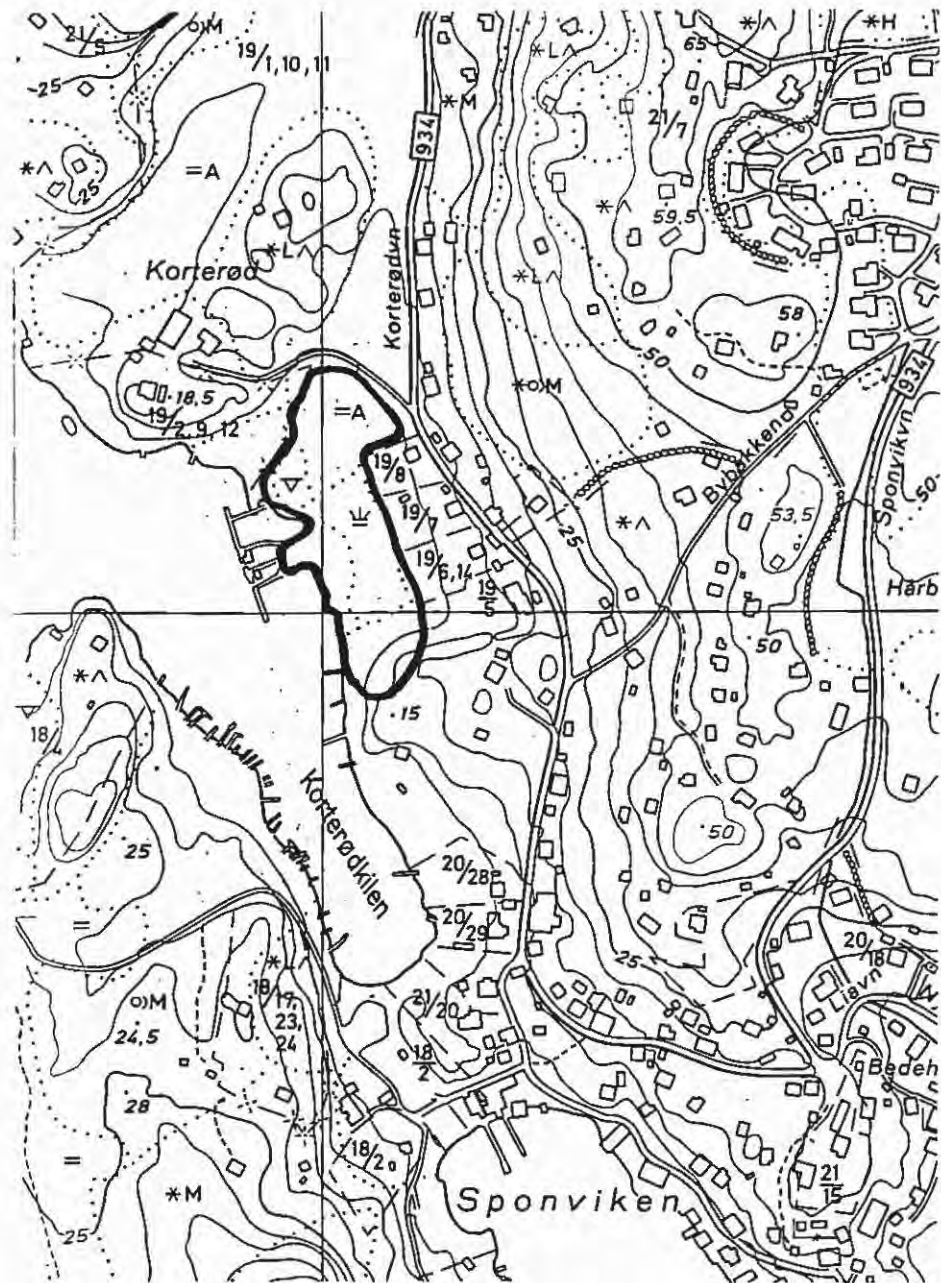
HALDEN

Lok. 10: VASSDALEN

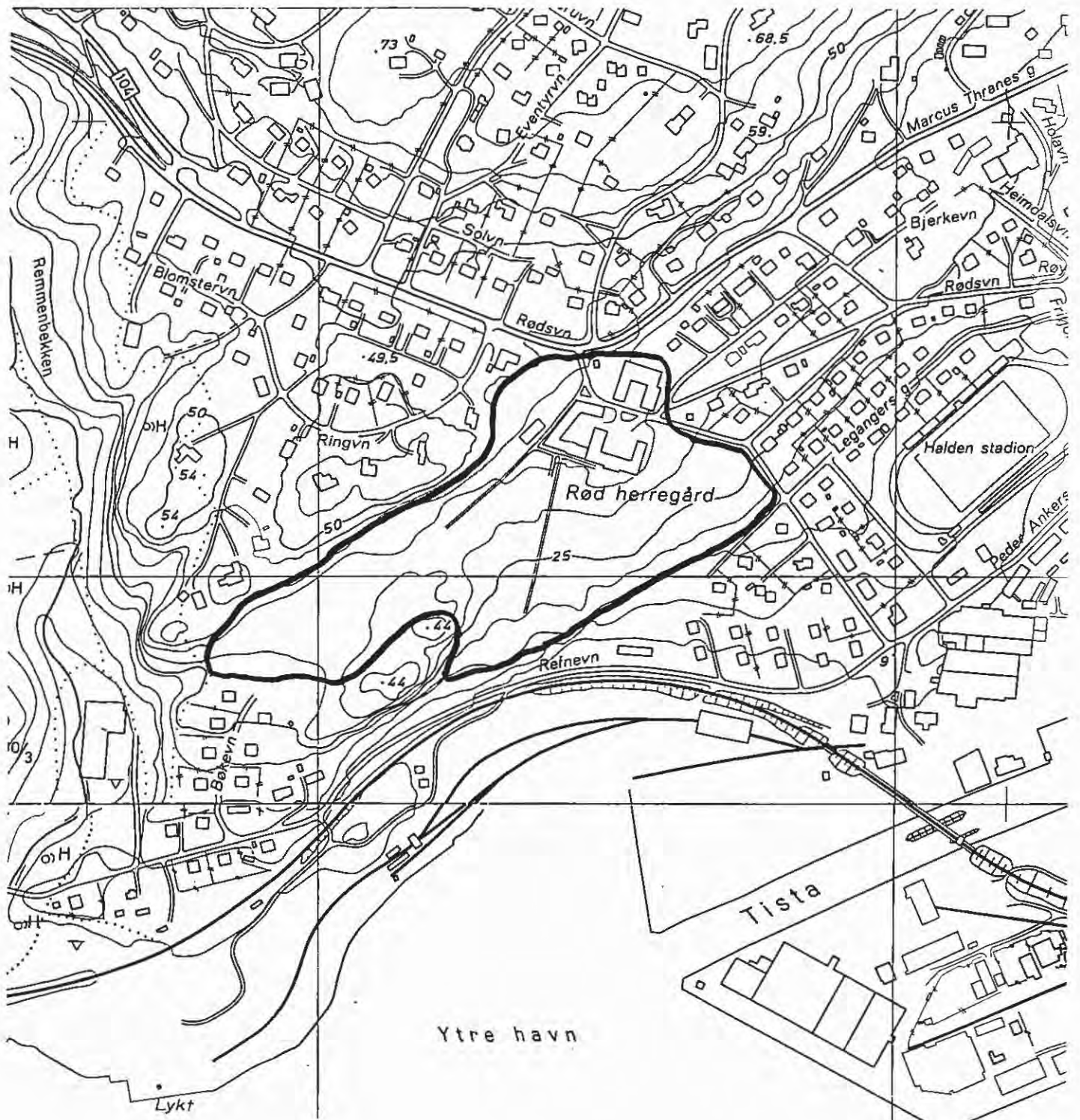
HALDEN

Lok. 11: HOLENE

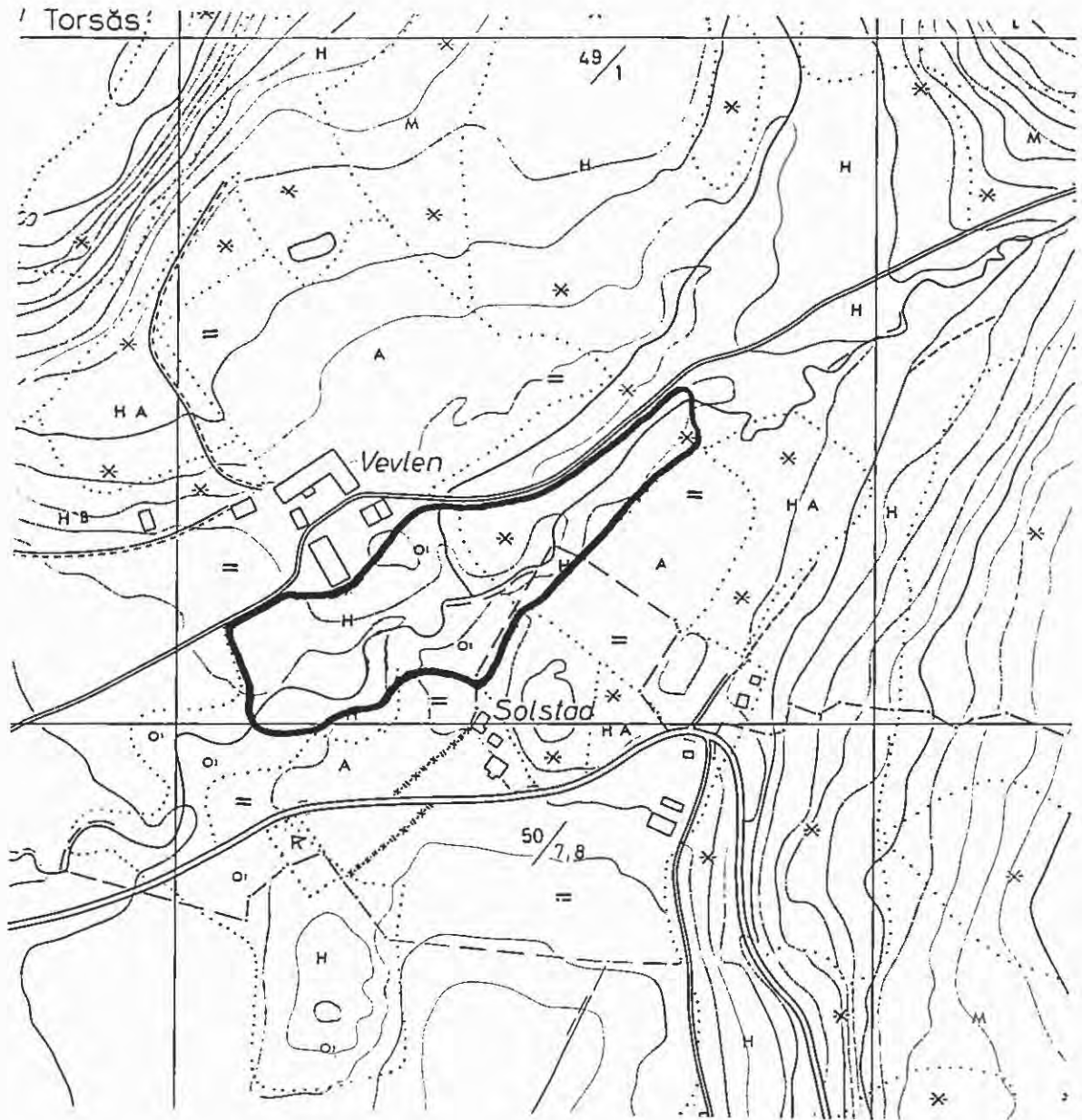
HALDEN

Lok. 12: KORTERØD

HALDEN

Lok. 13: RØD HERREGÅRD

HALDEN

Lok. 14: VEVLEN

HOBØL KOMMUNE

LOKALITET	NR.	VERDI	INNGREP	KATEGORI
Kråkerud	1	middels	noe gjødsling	ravinebeiter
Jaren	2	lav	gjengroing	ravinebeiter
Kråkeruddalen	3	middels	gjøds./tilsig	ravinebeiter
Tomter Søndre Ødegården/ Humlerød	4	lav/middels	gjødsling	ravinebeiter
Hollebøl/Igsi	5	middels/lav	gjødsl./gjengr.	ravinebeiter
Hobøl kirke/ presteg.	6	middels/høy	klt.lsk/hist.	bygn.miljø
Bliksland	7	middels	m.ald.krk./hist.	bygn/hage
Bærøe/Tjernsli	8	middels/høy	noe gjøds.	bygn.m./utm.b./myrb.
Høgås	9	middels	gjengroing	ravinebeiter
Skjellfoss	10	middels	noe gjødsling	ravinebeiter

Hobøl er kommunen nordvest i fylket. Den grenser til Spydeberg i øst, Våler i sør og i vest til Enebakk, Ski, Ås og Vestby i Akershus. Kommunen er 144 km², og med et folketall på 3900. Kommunen har tre store sentra, **Tomter**, **Knapstad** og **Ringvoll**, men kommuneadministrasjonen ligger i **Elvestad** (Statens kartverk 1994).

Hobøl er en typisk jordbruksbygd hvor mye av bosetningen konsentreres langs **Hobølelva** som i mange hundre år har vært et viktig landskapselement. Flere raviner finnes langs denne som stedvis har fine meandere. Inntil elva er det meste av jorda dyrket, mens gårdbrukene oftest er plassert på høydedragene. Mange elvesletter er flomutsatt og gir **Hobølelva** tidvis en svært dårlig vannkvalitet.

Det finnes også en del skog og myr i Hobøl. Korsmo & Svalastog (1993) omtaler områdene **Seutmosan** og **Gaupesteinåsen** (delvis i Ski) som særlig interessante skogsarealer i kommunen. Hobøl har ett naturreservat: **Stenerudmyra** som grenser over i Spydeberg (fredet 22.12.1978) (Erikstad & Hardeng 1988). Kommunen har fått utarbeidet en oppdatert viltplan hvor mange biologiske verdier går fram (Wergeland Krog 1995b).

I Hobøl er det registrert syv bekkesystemer (Jonasbekken, Riserbekken, Sjørlibekken, Fossbekken, Solbergbekken, Lillebybekken, Trosterudbekken), alle i tilknytning til **Hobølelva** (Kristiansen 1992). Bolghaug (1995) undersøkte 39 gårdsdammer og tjern i kommunen hvorav 11 ble ansett som meget verneverdige. En dam ved **Gustvet** har særlig store forekomster av sjeldne øyenstikkere (Dolmen 1995).

På grunn av **Hobølelvas** mange vannbredder og sidebekker har Hobøl fått tildelt kommuneblomsten bekkeblom (Iversen 1989a).

Mange av kulturlandskapsverdiene i Hobøl er knyttet til **Hobølelva**. Slik sett kunne et større areal, særlig i den

nordlige delen, vært behandlet som et storareal, trolig med høy kulturlandskapsvurdering (Asheim 1993). Elva har sitt utspring ved Mjær, krysser E18 og renner ut via Våler i Vansjø. Særlig i nord har elva et dypt nedskåret elveleie med steinbunn og enkelte stryk. Et mer eller mindre hevdholdt ravinelandskap med frodige, varmekjære løvskoger finnes ned mot elveleiet. Naturengområdene er flere steder i ferd med å gro igjen, eller de blir intensivt brukt som gjødslet beite. Det mangler dessverre gode botaniske inventeringer langs elva, men den har opplagt et botaniske spennende potensiale.

Hobølelva er av fylkets beste ørretelver. Her finnes også ferskvannskreps (Hansen 1989). I **Hobølelva** finnes flere svært sjeldne og truede øyenstikkere (Sømme 1937, Dolmen 1995). Kulturhistorisk finnes flere rester etter gammelt industrimiljø tilknyttet tømmerdrift, sag og møller.

I det følgende er flere, mindre arealer knyttet til **Hobølelva** gitt omtale.

Lokalitet 1 - Kråkerud

Områdebeskrivelse:

- Lokaliteten ligger en snau km øst for Tomter sentrum, like øst for Rv 120, sør for Fv 203. Arealet er en sideravine til Hobølelva.
- Landskapet består av et oppdelt, småkupert ravinebeite avgrenset av frodige løvskogsområder. Ravinebeitene går gradvis over i løvskog.
- Arealet er todelt med en høyspenttrasé mellom.

Biologisk verdi:

- Natureng og beiter dominerer. Enkelte interessante karplanter ble registrert som blåkoll, harekløver, marianøkleblom, storengkall og fagerklokke, men også føllblom, hvitkløver, rød jonsokblom, blåklokke, prestekrage, nyseryllik, skogstorkenebb og enghumleblom.

Kulturhistorisk verdi:

- Ikke observert.
- Nærhet til Hobølelva og virksomheten knyttet til den.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Størstedelen av lokaliteten blir intensivt beitet av hest og storfe og er grasdominert. Mindre arealer blir mer ekstensivt brukt, mindre gjødslet, og disse er mer urterike.
- Lokaliteten er landskapsmessig fin og stedvis botanisk interessant.
- Ved Finnstad gård, 300 m sørøst for arealet, finnes to svært verneverdige gårdsdammer med blant annet stor vannsalamander i den nordligste (Bolghaug 1995). Ytterligere en gårdsdam finnes ved innkjøringen til Kråkerud. Her er det ikke funnet arter av særlig interesse, men den gode tilstanden til dammen har gitt den nest høyeste vernekategori (Bolghaug 1995).

- Området gis middels verdi.

Lokalitet 2 - Jaren

Områdebeskrivelse:

- Lokaliteten ligger i sørenden av Mjær, sør for Jaren Øvre, ca 4 km nordøst for Tomter sentrum på østsiden av Hobølelva og Rv 120. Arealet grenser mot Spydeberg i sør.
- Området er et frodig, tildels gjengrodd, ravineområde som danner en sone mellom dyrket mark og rik løvskog.
- En høyspenttrasé går gjennom arealet.

Biologisk verdi:

- Natureng/tidligere beitemark.
- Ingen særlig interessante arter ble registrert (føllblom, hvitkløver, blåkoll, blåknapp, blåklokke, enghumleblom, bekkeblom, mjødurt, stornesle, hundekjeks).

Kulturhistorisk verdi:

- To fornminner er registrert øst for gården Jaren Øvre utenfor det avgrensede arealet.
- Nærhet til Hobølelva og virksomheten knyttet til den.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Beitene har ikke vært i bruk på 15 år og er tildels gjengrodd.
- Dominerende N-krevende arter vitner om næringstilsig fra dyrket mark i overkant av ravineområdene.
- Isolert har lokaliteten lav verdi i dag.
- Denne lokaliteten er en av dem det kan være naturlig å se i sammenheng med Hobølelva i et større landskapsperspektiv.

Lokalitet 3 - Kråkeruddalen

Områdebeskrivelse:

- Lokaliteten ligger langs østsiden av Hobølelva, ca 1 km nordøst for Tomter sentrum. Arealet ligger på hver side av gårdsveien sør for gården Kråkeruddalen.
- Området er et kupert ravinelandskap med Hobølelva som vestlig begrensning. Ravinene er hovedsakelig vestvendte mot elva.
- De beites av sau og hest.

Biologisk verdi:

- Ingen særlig interessante arter ble registrert på naturenga/beitemarka (føllblom, hvitkløver, blåkoll, rødkløver, fuglevikke, marikåpe, stjernestarr, harestarr, sølvbunke, rødsvingel, flaskestarr, hundegras, tunrapp, mjødurt, hårfrytle, stornesle, veitistel).

Kulturhistorisk verdi:

- Gammel kongevei går gjennom området.
- Det finnes rester etter eldre hustuffer innenfor området ved

elva.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Lokaliteten er grasdominert og snaubeitet pga intensiv beiting. Floraen er delvis påvirket av gjødsling/næringstilsig.
- Elva eroderer landskapet i elvekanten og lager stedvis relativt bratte kanter.
- Lokaliteten bør ses i sammenheng med miljøet og landskapet rundt Hobølelva.
- Området gis middels verdi.

Lokalitet 4 - Tomter Søndre

Områdebeskrivelse:

- Lokaliteten ligger i en sideravine mellom Hobølelva og Tomter kirke. Ett areal er avmerket vest for Tomter kirke, ca 100 m øst for Hobølelva, og et annet like vest for Tomter Søndre. Arealene er gitt felles innramming hvor også kirken inngår.
- Området utgjør et relativt kupert ravineområde med frodige bekkedrag, gårdsdammer og kantsoner.

Biologisk verdi:

- Ingen særlig interessante karplanter ble registrert på beitemarka (sølvbunke, løvetann, ryllik, kveke, hundekjeks, timotei, hvitkløver, fuglevikke, stornesle, høymol). I kantsonene ble skogstorkenebb, enghumbleblom, blåklokke og prestekrage registrert.
- Ved gården er det registrert to gårdsdammer. I den sørligste finnes stor andemat som den mest interessante enkeltart. Forøvrig har begge dammene et allsidig dyre- og planteliv (Bolghaug 1995).

Kulturhistorisk verdi:

- Ikke observert.
- Nærhet til Hobølelva og virksomheten knyttet til den.
- Tomter kirke ligger nær lokaliteten i øst. Tomter kirke er en middelalder-trekirke, ombygd til tømmerkirke på 1600-tallet (Mamen 1978).

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Lokaliteten blir beitet av storfe.
- Området er svært grasdominert med sølvbunke som den dominerende arten.
- Dammene ved Tomter er gitt nest høyeste vernekategori på grunn av allsidig av dyre- og planteliv med stor andemat som den mest interessante ved siden av liten vannsalamander (Bolghaug 1995).
- Lokaliteten bør ses i sammenheng med arealbruken langs Hobølelva.
- Isolert har lokaliteten lav/middels verdi.

Lokalitet 5 - Ødegården/Humlerød

Områdebeskrivelse:

- Lokaliteten ligger på begge sider av jernbanen ca 1 km SSØ for Tomter kirke. De to gårdene ligger nær hverandre, men er naturlig å behandle som to delområder.

Delområde 1: Ødegården.

Delområde 2: Humlerød.

DELOMRÅDE 1: ØDEGÅRDEN

Områdebeskrivelse:

- Arealet ligger sørøst for gårdsbebyggelsen på Ødegården.
 - Det består av relativt bratte ravinebeiter på østsiden av jernbanelinjen. Beiteområdene går gradvis over i utmark og skogsterreng lengst i øst. Nederst, på de flateste partiene, går naturengområdene over i kunsteng og dyrket mark.
 - Delområdet beites av storfe.

Biologisk verdi:

- Ingen interessante karplanter ble registrert (føllblom, hvitkløver, rødkløver, fuglevikke, harestarr, sølvbunke, engrapp, gulaks, nyseryllik, blåklokke, tunrapp, groblad).
 - Noen fine bjørker står øverst mot skogkanten.

Kulturhistorisk verdi:

- Ikke observert.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Området blir gjødslet med kunstgjødsel.
 - Ingen særskilte verdier utover et positivt landskapselement synes å foreligge.
 - Beitemarka vurderes til lav verdi.

DELOMRÅDE 2: HUMLERØD

Områdebeskrivelse:

- Humlerød (Humlerud) er et fraflyttet gårdsbruk med gammelt våningshus fra tidlig på 1800-tallet, hageanlegg og tilhørende beiteområder.
 - Beitene i delområdet består av forholdsvis bratte, vestvendte ravinebeiter.

Biologisk verdi:

- Ingen interessante karplanter ble registrert (føllblom, hvitkløver, gulaks, harestarr, blåklokke, legeveronika, tveskjeggveronika, sølvbunke, blåknapp, småmarimjelle, tepperot, hvitmaure, gulmaure, tepperot, mjødukt, bringebær). Kantsoner/mindre engområder er stedvis bevokst med steinnype og einer.
 - Rundt tunet finnes hageplanter som rips, stikkelsbær, eple, syrin og artsrike kanter mellom mindre engområder.

Kulturhistorisk verdi:

- Gammelt våningshus fra tidlig 1800-tall.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Områdene blir ikke brukt og er under gjengroing.
- Landskapsmessig har disse tidligere beitebakkene verdi, men i dag vurderes delområdet til lav verdi.

HELHETSVURDERING

- Lokaliteten utgjør en helhet som danner et U-formet landskapsrom med jernbanen i midten.
- Ravinebeitene holdes bare delvis i hevd, og landskapet oppleves som både representativt og idyllisk.
- Totalt vurderes området til middels/lav verdi.

Lokalitet 6 - Hollebøl/IgsiOmrådebeskrivelse:

- Lokaliteten ligger ca 2 km nordøst for Knapstad sentrum nær grensen mot Spydeberg kommune.
- Både Igsi og Hollebøl er to gårdsbruk med fin og tildels svært gammel tunbebyggelse. I tillegg finnes det flere eldre og storvokste løvtrær i området.
- Til gårdene hører det flere husmannsplasser.
- Det er naturlig å behandle arealet som to delområder.

Delområde 1: Hollebøl.

Delområde 2: Igsi.

DELOMRÅDE 1: HOLLEBØLOmrådebeskrivelse:

- Arealet er en beitemark sørøst for bebyggelsen på Hollebøl.

Biologisk verdi:

- Ingen interessante enkeltarter er kjent (fuglevikke, enghumleblom, blåklokke, sølvbunke, prestekrage, marikåpe, gulaks, tiriltunge, nyseryllik, mjødurt, hårfrytle).
- På kårboligen på Hollebøl finnes to majestetiske, fredete eiker (fra 22.8.1933, Fylkesmannen i Østfold 1976) sammen med flere storvokste asker på tunet.

Kulturhistorisk verdi:

- Våningshus i sveitserstil.
- Høylåven er laftet, fra tidlig 1700-tall, og er under restaurering med midler fra riksantikvaren. Bryggerhus og stabbur finnes også på gården.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Naturenga har lenge vært ubrukt av beitedyr, men i 1995 ble deler av området inngjerdet og tatt i bruk som sauebeite.
- Deler av området er tilplantet med gran.
- Kulturhistorisk er delområdet svært interessant.

Bygningssmiljøet er under tidsriktig restaurering. Flere brønner er tilknyttet eiendommen.

- Biologisk og landskapsmessig har området interessante store trær, mens naturenga er forfalt og er tilplantet og delvis gjengrodd.
- Området gis middels verdi.

DELOMRÅDE 2: IGSJ

Områdebeskrivelse:

- Igsj er en gård ca 500 m NNV for Hollebøl.
- Det avmerkete arealet er det kuperte hestebeitet like nord for gården.
- Ved gården finnes to fine gårdsdammer.

Biologisk verdi:

- Ingen interessante enkeltarter er registrert (hvitkløver, føyblom, bitterbergknapp, stemorsblom, smørbukk, tepperot, smyle, sølvbunke), men her finnes flere storvokste asker.
- Ifølge gårdbrukeren på Igsj, fantes det tidligere grov nattfiol ved en husmannsplass nær ved gården. I dag benyttes stedet som landsted.
- Gårdsdammene inneholder et verneverdig dyreliv. Her er blant annet funnet stor og liten vannsalamander og stor andemat som de mest interessante forekomster (Bolghaug 1995). Alle disse artene er rødlistet i Norge (Størkersen 1992).

Kulturhistorisk verdi:

- Våningshus i sveitserstil med høy grunnmur (tørrmur) av grov stein. Tilhørende laftet bryggerhus og vedskjul/hønehus.
- Tufte etter smie.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Kulturhistorisk er stedet svært interessant. Gårdsbebyggelsen er innbyrdes tidsriktig og i god stand.
- Den historiske opplevelsen styrkes ved de gamle trærne på gården.
- To åpne gårdsdammer tilhører også denne fine rammen. De er begge gitt høyeste verneverdi på grunn av sjeldent dyre- og planteliv (Bolghaug 1995).
- Naturengområdet er grasdominert og beites av hest. Det bærer preg av kunstgjøsling.
- Delområdet vurderes til i overkant av middels verdi.

HELHETSVURDERING

- Gårdene Hollebøl og Igsj har begge fine bygningssmiljøer med tidsriktige naturelementer.
- Gårdsdammene på Igsj har veldokumenterte biologiske verneverdier (Bolghaug 1995).
- De fleste av de omkringliggende beitearealene trenger til restaurering.
- Området ligger nær Hylliåsen som er et viktig friluftsområde i Spydeberg.
- Et større areal vil gi et bedre helhetsinntrykk hvor endel kulturpåvirket naturmark inngår. En slik upresis avmerking er

gitt på kartet.

- Lokaliteten vurderes totalt til middels/høy verdi.

Lokalitet 7 - Hobøl kirke m/prestegård

Områdebeskrivelse:

- Lokaliteten ligger ca 3 km SSV for Elvestad, 500 m øst for Rv 120. Lokaliteten ligger i et variert jordbruksområde med lunder, skogsbyrn og frodige bekkedrag og kantsoner med edelløvskog.
- Prestegården med tun og hageanlegg omslutter delvis kirken slik at kirkebakken og prestegårdstunet fungerer som en enhet.
- Området oppfattes som et regionalt viktig kulturlandskapsområde i Østfold (Asheim 1993).

Biologisk verdi:

- Svært gamle og storvokste asker omkranser kirken.
- Hageplanter i prestegårdshagen.
- Ingen interessante enkeltarter er kjent herfra, men arealet er mangelfullt inventert.

Kulturhistorisk verdi:

- Alderstegent kirkegårdsmiljø med mange gamle enheter. Steinkirke fra 1100-tallet, hovedbygning fra 1822, lysthus fra omkring 1800 (Mamen 1978).
- I prestegårdshagen finnes en terrassehage fra 1700-tallet. Hagen er nylig restaurert.
- Gravhauger er kjent i området fra før kirkens tid.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Hovedbygningen og lysthuset er fredet og underlagt riksantikvarens anbefalinger. Hagen er nylig restaurering etter anbefalte retningslinjer.
- Landskapsmessig og kulturhistorisk er området svært interessant.
- Biologisk og landskapsmessig er trærne alder og utseende interessante.
- Engfloraen er delvis manglende og er ikke undersøkt.
- På grunnlag av de kulturhistoriske verdier, samt en rik naturstruktur, gis området høy/middels verdi.

Lokalitet 8 - Bliksland

Områdebeskrivelse:

- Lokaliteten ligger ca 1 km sørøst for Tomter kirke. Arealet er todelt; en ravinebakke nord for Bliksland gård, og en vest for gården som grenser mot jernbanesporet.
- Området er et helhetlig og variert jordbrukslandskap med dyrket mark, ravinebeiter, frodige bekkedrag, kantsoner, alléer og kulturhistorisk interessant bygningsmiljø med tilhørende hageanlegg.
- Interessante gårdsdammer finnes på Bliksland.
- Naturengområdene beites av storfe.

Biologisk verdi:

- Ingen interessante karplanter er kjent herfra (føllblom, hvitkløver, blåkoll, marikåpe, enghumleblom, prestekrage, blåklokke), men arealet synes mangelfullt inventert.
- En bjørkeallé finnes her samt noe osp og poppel. Kantvegetasjonen har mye selje og gråor.
- Enkelte trær er døende og huser en mulig interessant, virvelløs fauna sammen med ulike råtesopper.
- Dammene omkring bebyggelsen regnes som særlig interessante da de har potensiale for stor vannsalamander. Imidlertid er de ofte pumpet tørre pga konflikt med brønnloven (Bolghaug 1995).

Kulturhistorisk verdi:

- Våningshus opprinnelig fra 1700-tallet, senere omgjort omkring 1850.
- Hageanlegg med spor fra flere tidsepoker.
- Tilknyttet Bliksland finnes det tufter etter to husmannsplasser.
- Rester etter en bekkeqvern finnes 200 m nord for eiendommen.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Lokaliteten utgjør en landskapsmessig helhet og har kulturhistorisk interessante trekk.
- Det finnes to tørrlagte dammer på gården. Med tanke på kulturlandskapsverdier burde disse igjen få vann slik også grunneier ønsker (Bolghaug 1995).
- Våningshuset er originalt og intakt, og det er under restaurering.
- I alléen er flere trær alderstegne og døende.
- Botanisk mangler lokaliteten dokumentasjon for en interessant eng- eller kantflora.
- Arealet har et godt potensiale for funn av biologisk interessante arter. Med dagens kunnskap vurderes lokaliteten til i overkant av middels verdi.

Lokalitet 9 - Bærøe/TjernsliOmrådebeskrivelse:

- Området ligger ca 5 km øst for Ringvoll og Rv 120, 2,5 km øst for Fv 214.
- Området ved Tjernsli (Kjernsli) er et åpent jordbruksområde tilknyttet herregårdsmiljøet på Bærøe gård 500 m mot øst. Det åpne området omslutes av skoglandskap.
- Her finnes flere skogsarbeiderplasser omkring Bærøetjern.
- Et utmarksbeite tilknyttet våtmarksområdet er avmerket i nordenden av tjernet. Arealet inkluderer plassene Slorebråten og Tjernsli.
- En høyspenttrasé går berører området i nordvest.
- Ved Bærøe gård finnes gamle, storslagne bygninger hvor eldre storvokste trær preger tunet.
- Nord for gården Bærøe går en skogsbilvei. Ved enkelte høydedrag langs denne finnes en lindeskog med sjeldent artsinventar. Dette arealet er upresist avmerket.

Biologisk verdi:

- Nord for Bærøetjern finnes kantvegetasjon med skogstorkenebb, enghumbleblom, mjødukt og hvitbladtistel. I beitemarka er ingen interessante arter registrert (sølvbunke, rødkløver, blåklokke, prestekrage, hundekjeks, stornesle, føyblom, hvitkløver, blåkoll). I fuktpartier mot innsjøen finnes slåttestarr, stjernestarr, gråstarr, myrhatt, hårfrytle og blåtopp omkranset og ispedd ulike vierarter.
- En snau km nord for Bærøe gård, ved skogsbilveien, finnes en fin lindeskog med blant annet myske (Lye & Gauslaa 1990). Myske er sjelden i Østfold med bare to kjente lokaliteter utenfor Jeløy hvorav denne er den ene (Båtvik 1992a).
- Rundt Bærøe finnes store eiker.
- En bjørkeallé går inn til gården.
- Engarealene omkring gården består hovedsakelig av fulldyrket eng (400 daa).

Kulturhistorisk verdi:

- Verdifulle bygninger og bygningsmiljø. Skogsarbeiderplasser tilknyttet en stor skoggård er forholdsvis sjeldent i fylket.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Lokaliteten, i vid betydning, er landskapsmessig, kulturhistorisk og botanisk interessant. Flere interessante elementer finnes nær hverandre, men hvor de mellomliggende arealer har mindre kulturlandskapsverdi.
- Sjeldent med utmarksbeite tilknyttet vann og myrområder.
- De lettest tilgjengelige delene av engområdet blir gjødslet.
- 300 m øst for Bærøe gård, utenfor avmerket areal, finnes en dam som er gitt nest høyeste verneverdi på grunn av god tilstand, men uten at spesielle arter ble konstatert (Bolghaug 1995).
- Totalt vurderes arealet til middels/høy verdi.

Lokalitet 10 - HøgåsOmrådebeskrivelse:

- Lokaliteten ligger på vestsiden av Hobølelva og Rv 120, ca 3 km sør for Ringvoll ved grensen til Våler.
- Området er et delvis løvskogsbevokst ravineområde med helning øst mot Hobølelva.
- Beiteområdet strekker seg helt ned til elva, mens på østsiden av elva finnes en frodig svartor-sumpskog.
- En nedlagt husmannsplass i nord har også kvaliteter som bør nevnes. Området deles derfor i to delområder hvor den upresise innrammingen går noe inn i Våler.

Delområde 1: Langs Hobølelva vest.

Delområde 2: Husmannsplassen nord for Høgås.

DELOMRÅDE 1: LANGS HOBØLELVA VESTOmrådebeskrivelse:

- Arealet strekker seg i sør fra Fv 286, ved kommunegrensen

mot Våler, langs vestsiden av Hobølelva, inklusive sidebekken nord for Høgås, tilsammen drøyt 800 m langs elva.

Biologisk verdi:

- Består av fine kantsoner med fuktmark og beitearealer.
- Arealet er ikke godt botanisk undersøkt, men inneholder interessante elementer som storengkall, hvitbladtistel, blåkoll, ballblom og jåblom. Forøvrig er det registrert rikelige forekomster av mer trivielle arter som skogstorkenebb, enghumbleblom, marikåpe, hårsveve, føllblom, hvitkløver, løvetann, mjødurt, rødkløver, stjernestarr, engsyre, fuglevikke og sølvbunke.
- Storfe slippes seint på beitet (tidlig juni).
- Arealet kan inneholde interessante vårblomstrende arter.

Kulturhistorisk verdi:

- Spor etter tidligere teglsteinsverk ved elva.
- Tufter etter husmannsplass i delområdet.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Delområdet er ett av flere områder med fint beitelandskap omkring Hobølelva.
- Området blir beitet av storfe og blir svært forsiktig gjødslet.
- Enkelte interessante karplanter i regional sammenheng med storengkall, ballblom og jåblom som de mest interessante rester etter en frodig og fuktig slåttengflora.
- Vurderes til middels/høy verdi.

DELOMRÅDE 2: HUSMANNSPLASSEN NORD FOR HØGÅS

Områdebeskrivelse:

- Husmannsplassen ligger ca 1 km nord for Høgås (Høyås) i enden av en dårlig skogsvei.
- Tidligere var det beitemark her omgitt av skog på alle kanter.

Biologisk verdi:

- Det er få interessante arter registrert her (hegg, skogstorkenebb, enghumbleblom, marikåpe, hvitbladtistel, føllblom, sølvbunke, kveke, stornesle, bringebær, veitistel, mjødurt, einstape). Det finnes imidlertid en bra forekomst av ballblom her, en art som etterhvert er blitt sjelden i Østfold.
- Noe av beitemarka er tilplantet med blågran.
- Rester etter hageplanter.

Kulturhistorisk verdi:

- Tufter etter husmannsplass.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Området er lite. Det er ikke hevdholdt og er under sterk gjengroing.
- I tillegg er det innplantet et mindre felt med blågran.
- Området må restaureres for å øke kulturlandskapsverdiene, men her finnes et klart potensiale.

- Forekomst av ballblom er særlig interessant.
- I dag framstår arealet med lav/middels verdi.

HELHETSVURDERING

- Lokaltiteten inngår som typisk del av beitelandskapet rundt Hobølelva. Her finnes spor etter en rik kulturhistorie, men det er lite igjen av dette.
- Det finnes også enkelte relativt gode kulturmarksarter som ballblom, jåblom og storengkall.
- Området synes som et gunstig restaureringsobjekt.
- Området vurderes i dag til i overkant av middels verdi.

Lokalitet 11 - Skjelfoss

Områdebeskrivelse:

- Lokaltiteten ligger nord og nordvest for Skjelfossgårdene (Skjelfoss-), like vest for Rv 120 ved Ringvoll og grenser i øst mot Fv 219.
- Arealet ligger omkring en sidebekk nordvest for Hobølelva. Området er et småkupert ravineområde omgitt av skogklede åser.
- Lokaltiteten blir beitet av hest.

Biologisk verdi:

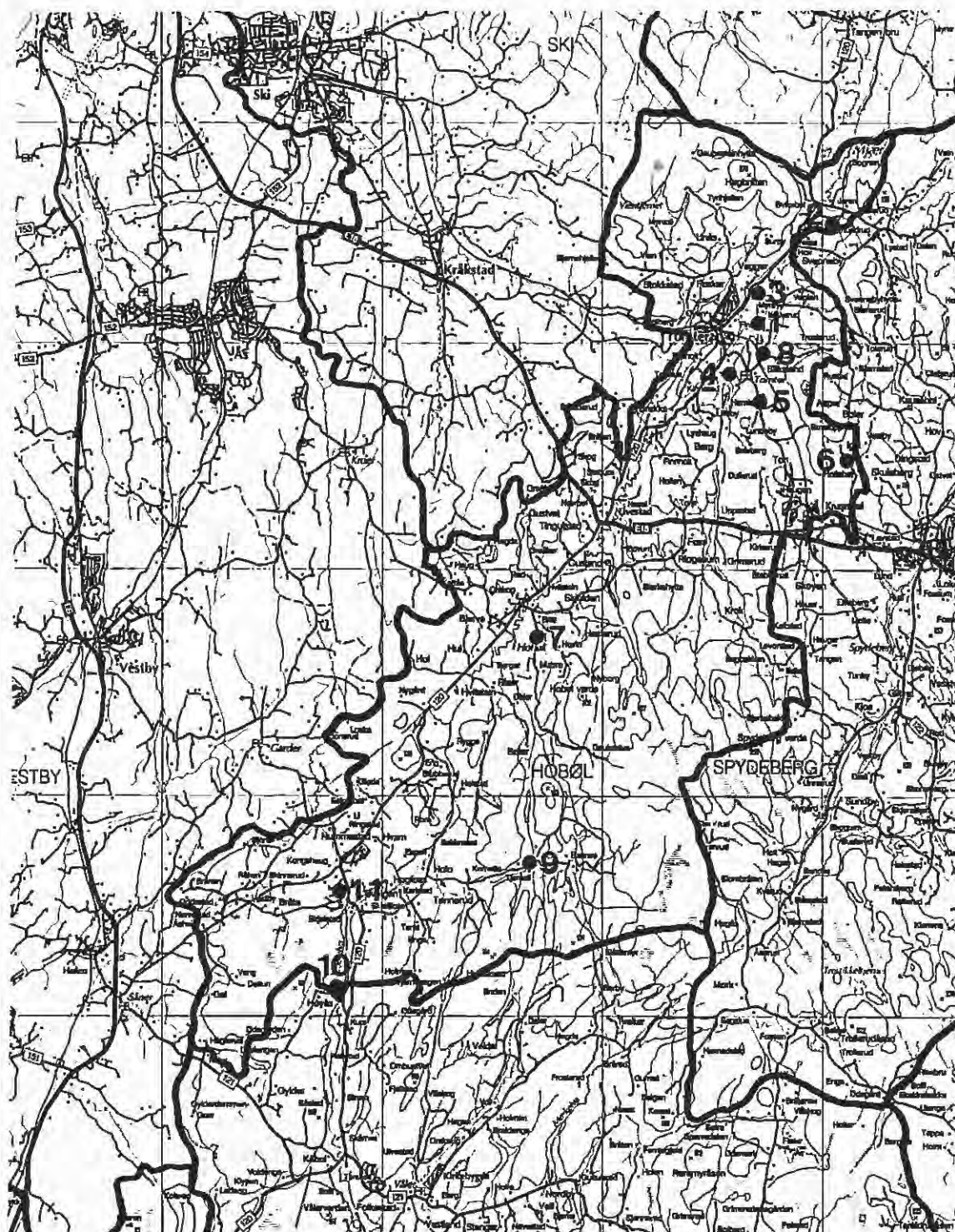
- Ingen særlig interessante karplanter er registrert her, men arealet er mangelfullt kjent (føllblom, hvitkløver, blåkoll, marikåpe, blåklokke, prestekrage, ryllik, nyseryllik, rødsvingel, sølvbunke, tunrapp, timotei, tiriltunge).
- Et gjengroingsareal i nordvest domineres av ospeoppslag i kantsonene.

Kulturhistorisk verdi:

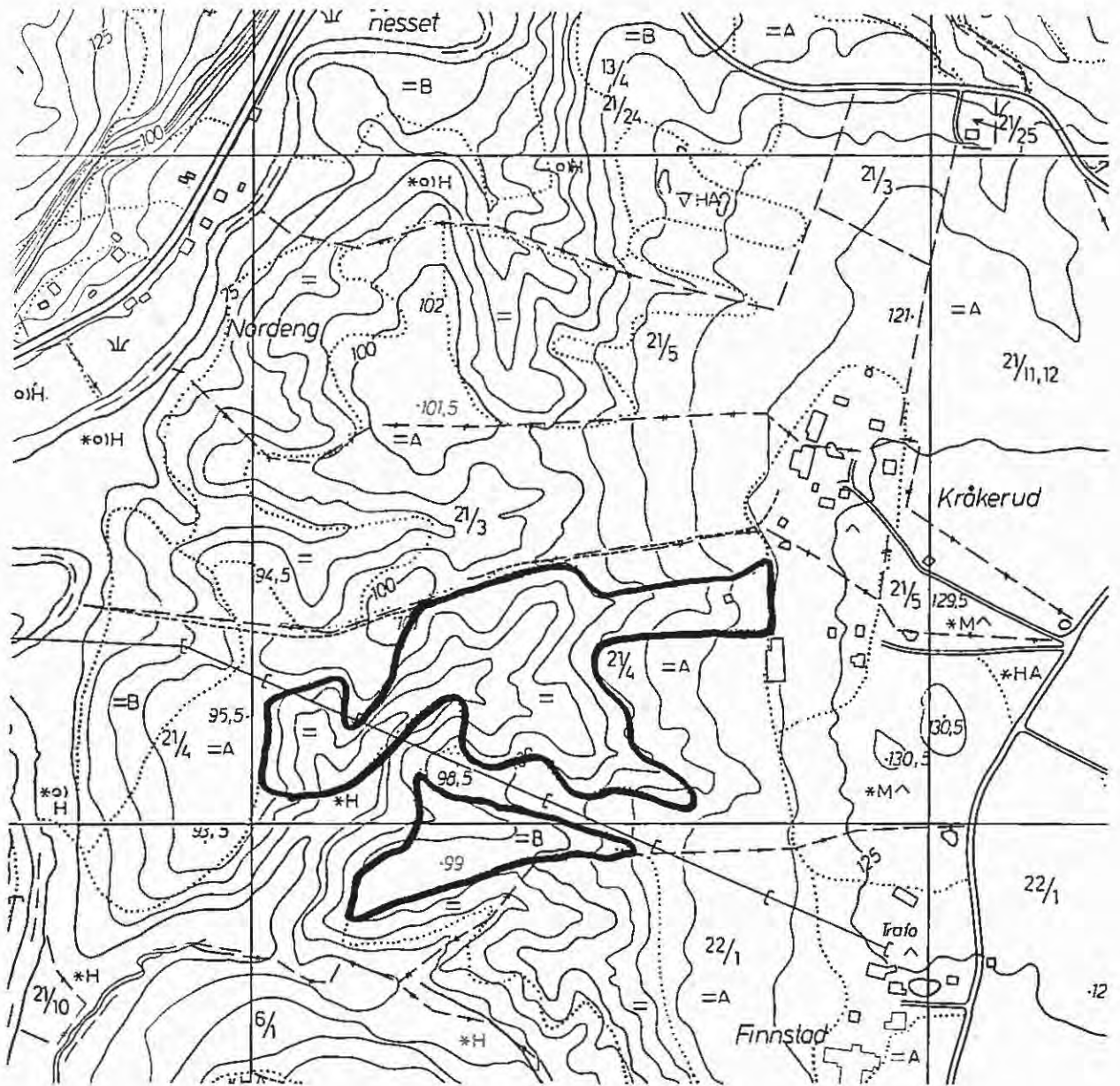
- Skjelfoss mølle ved Hobølelva ca 300 mot sør.

Allmenn tilstand/andre verdier/verdivurdering:

- Området er landskapsmessig og kulturhistorisk interessant, dog uten påviste, biologisk interessante funn.
- Enga blir forholdsvis snaubeitet og er grasdominert.
- Områdene blir gjødslet på våren.
- Arealet kan oppleves fra Rv 120.
- Lokaltiteten vurderes til middels verdi.

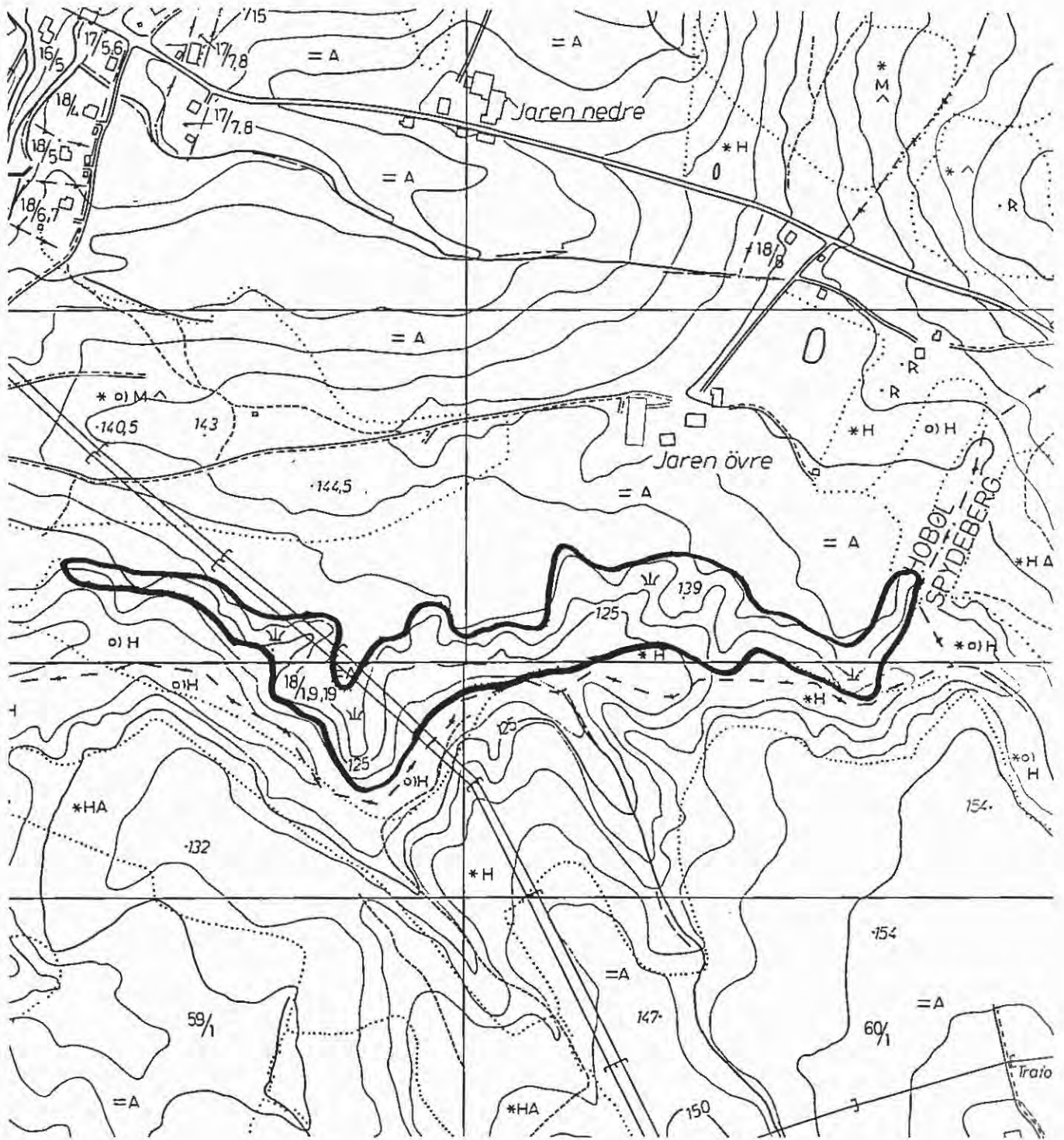

**Hobøl kommune med avmerkete områder gitt nærmere omtale.
(Målestokk, rutenett 5 km.)**

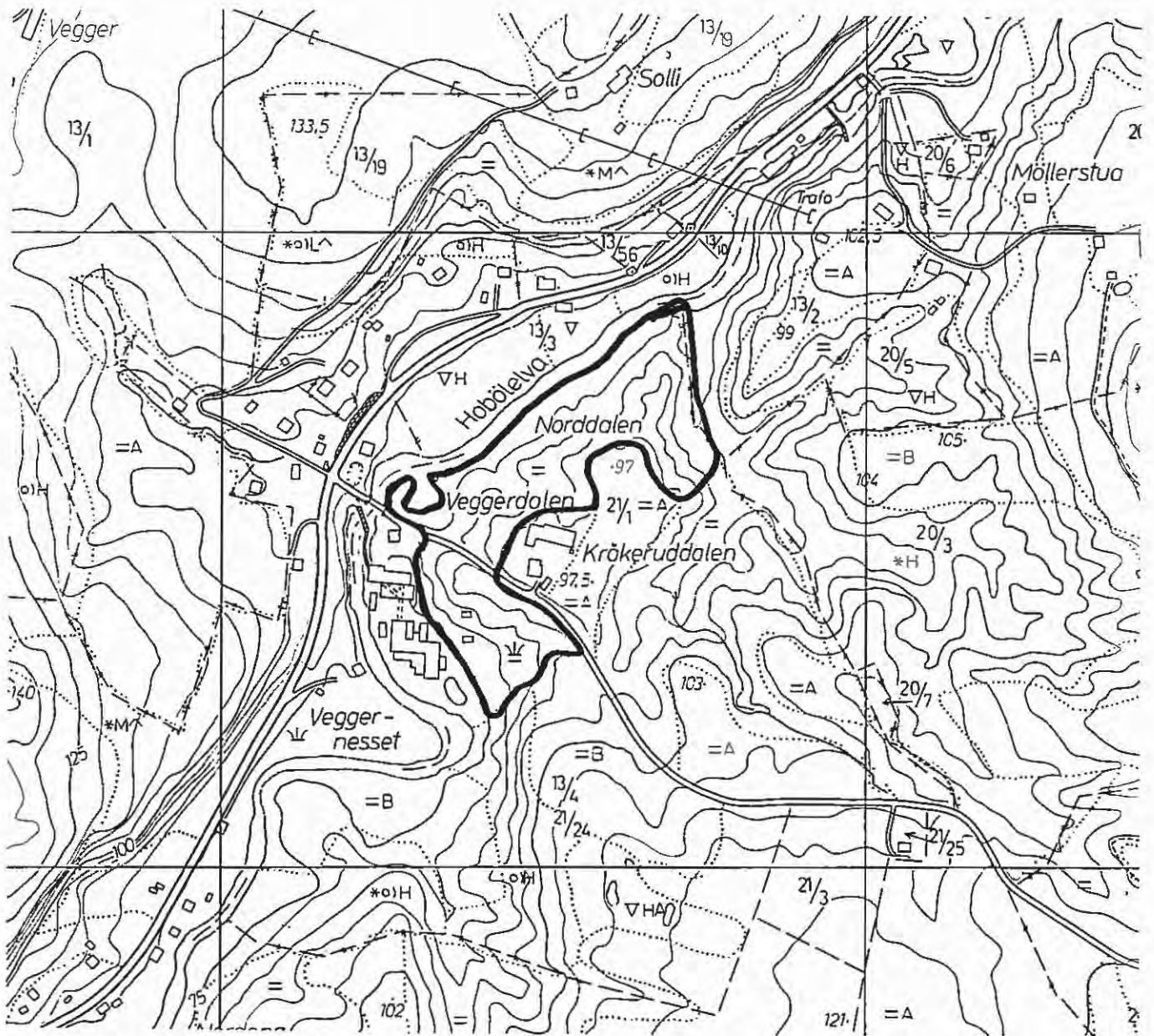
HOBØL

Lok. 1: KRÅKERUD

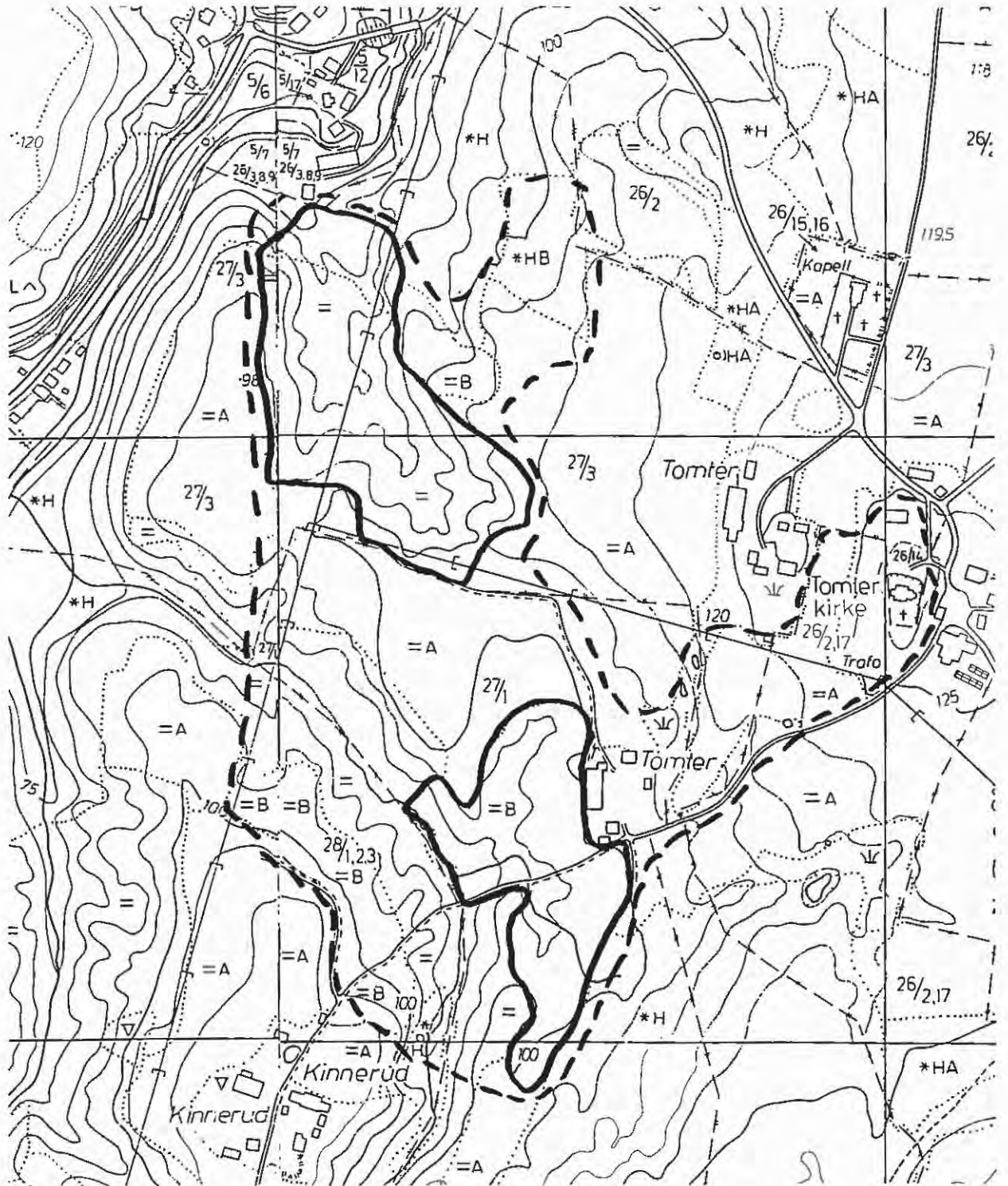
HOBØL

Lok. 2: JAREN

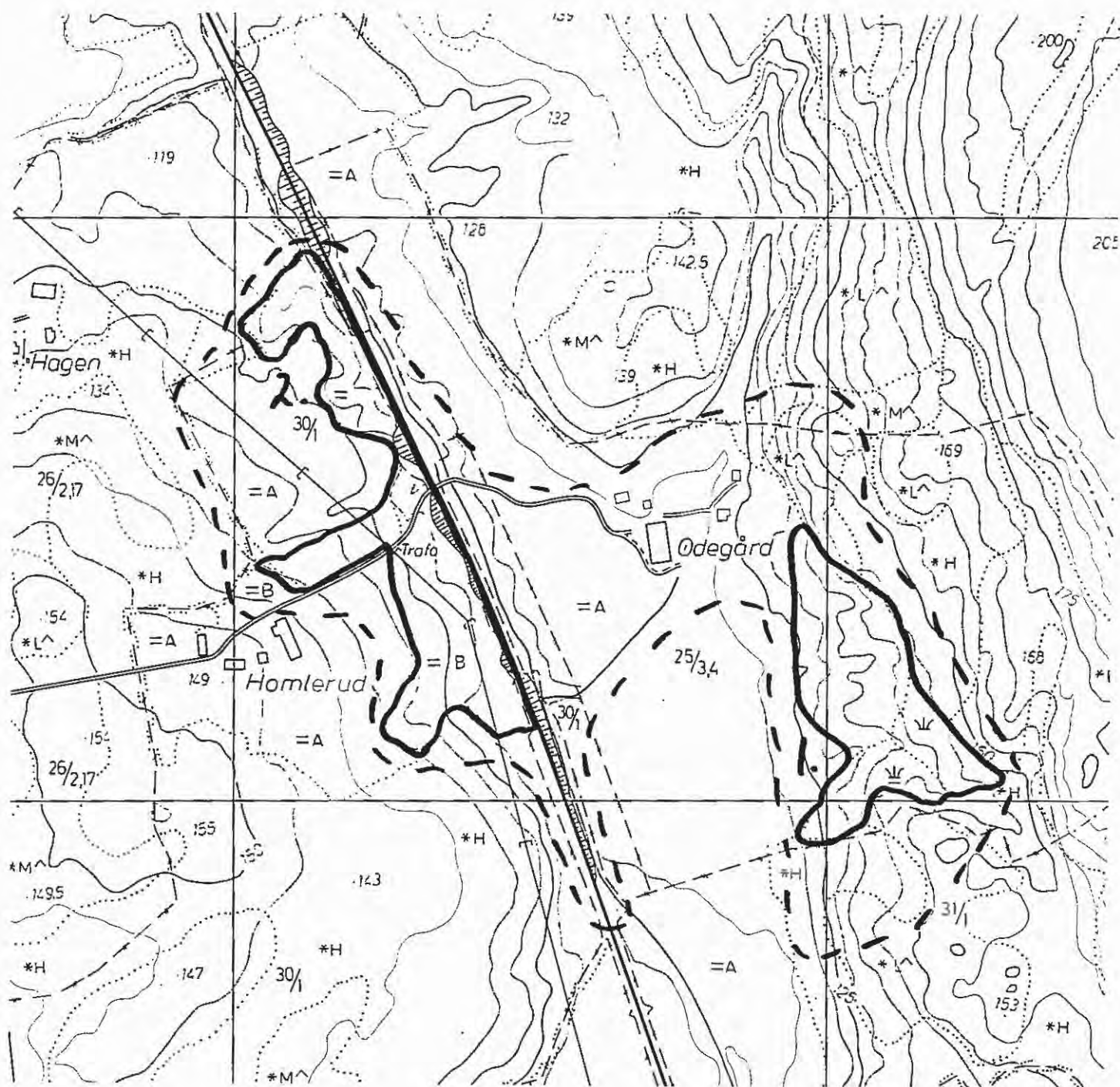
HOBØL

Lok. 3: KRÅKERUDDALEN

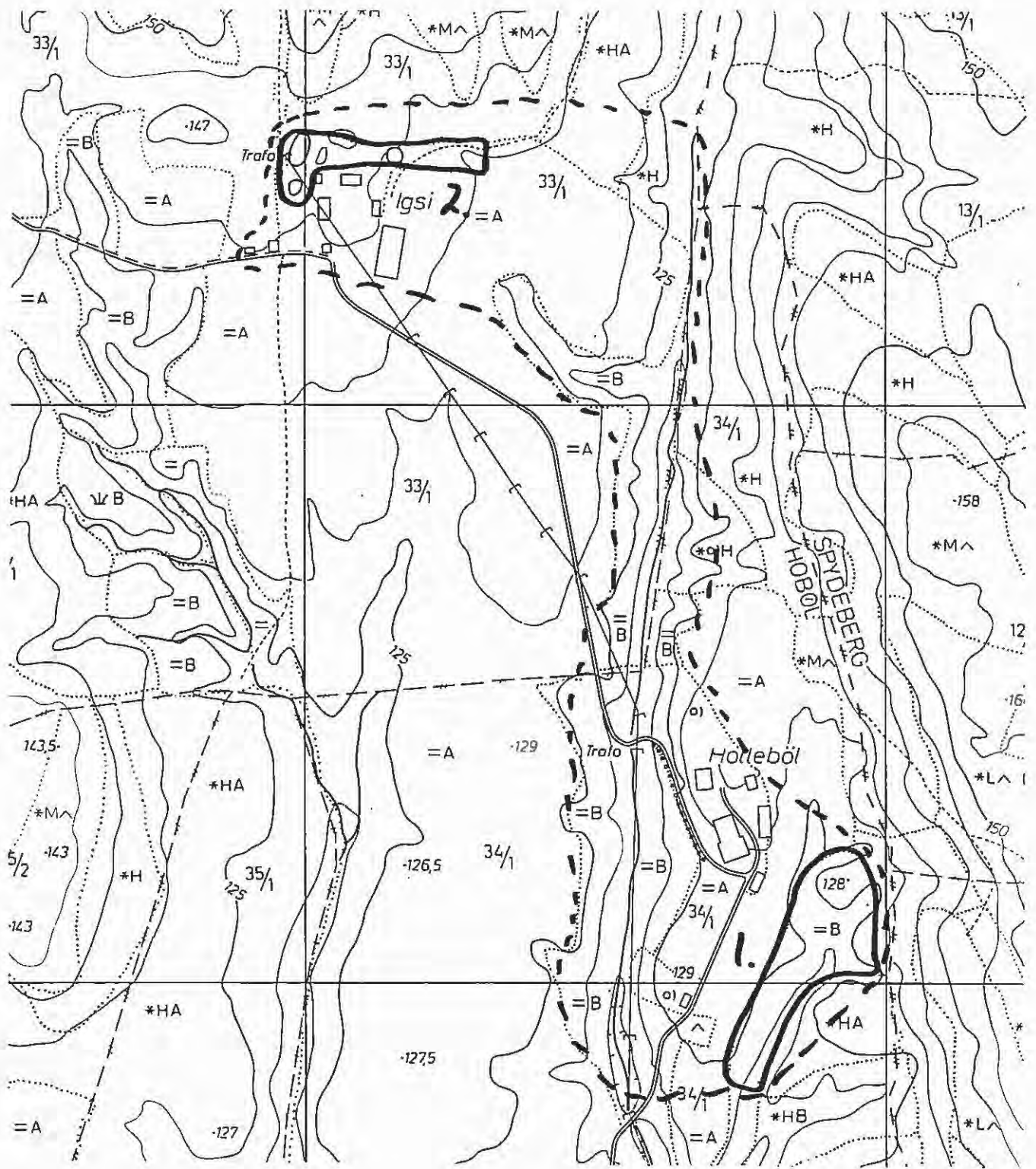
HOBØL

Lok. 4: TOMTER SØNDRE

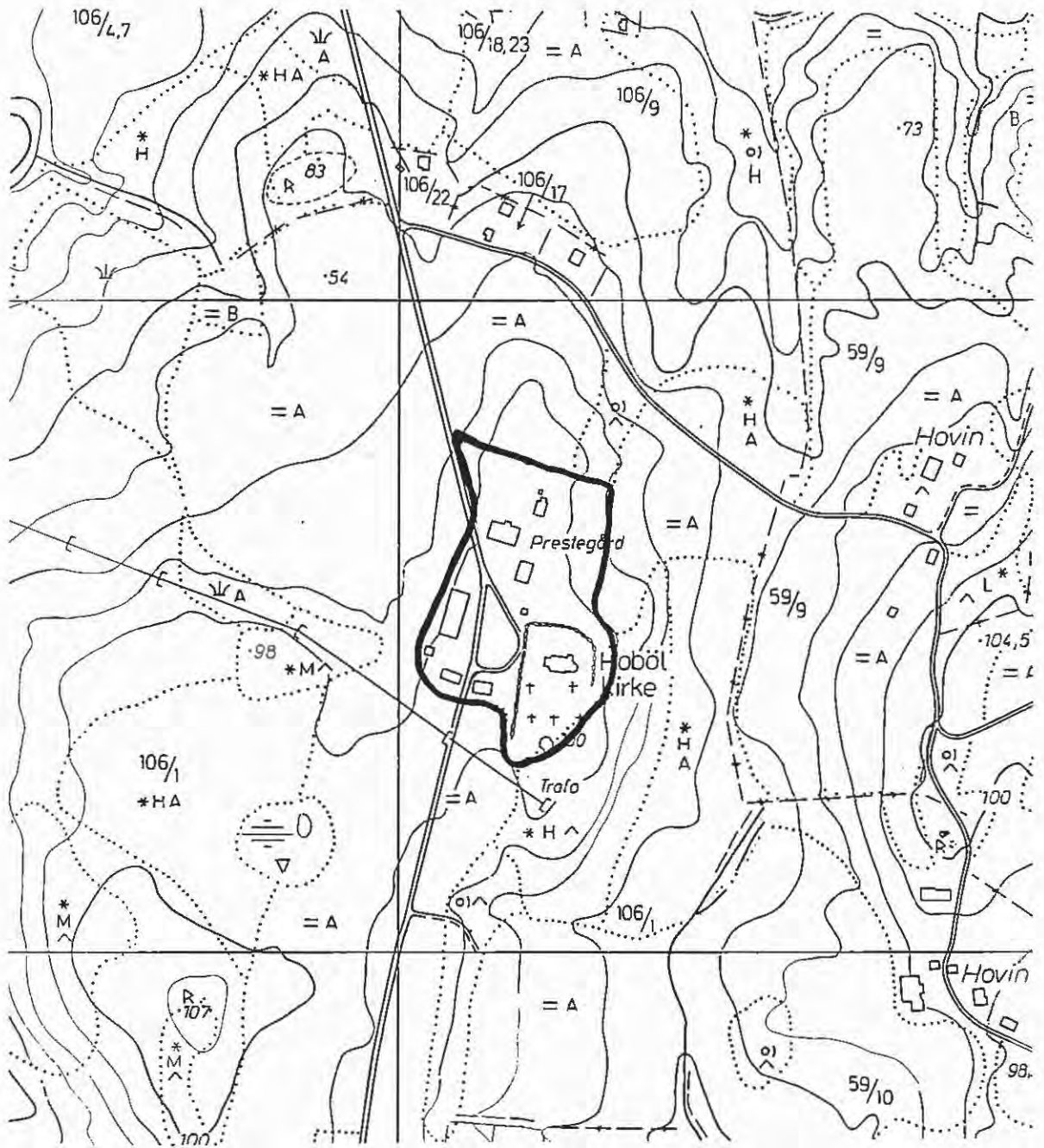
HOBØL

Lok. 5: ØDEGÅRDEN/HUMLERØD

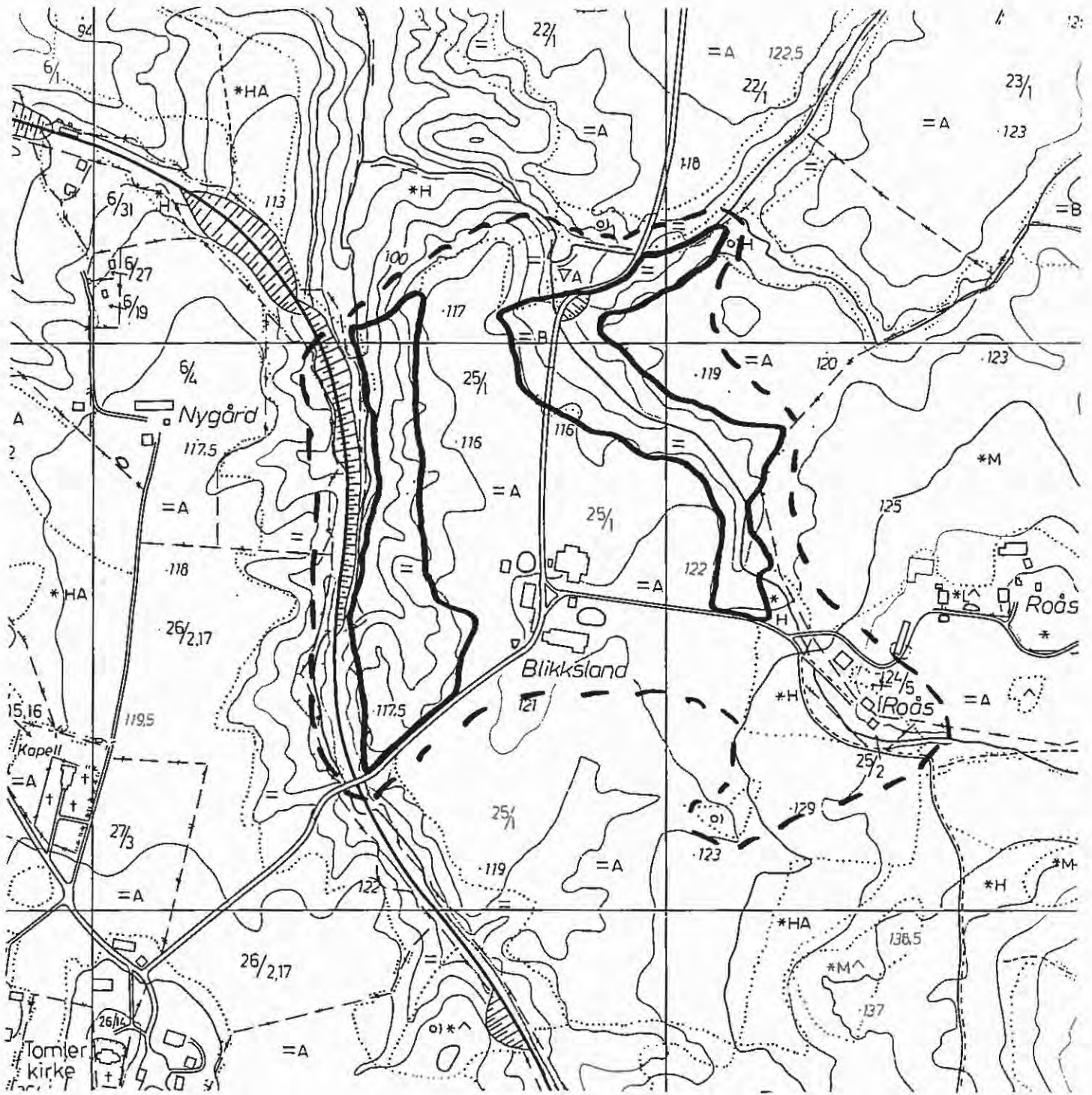
HOBØL

Lok. 6: HOLLEBØL/IGSI

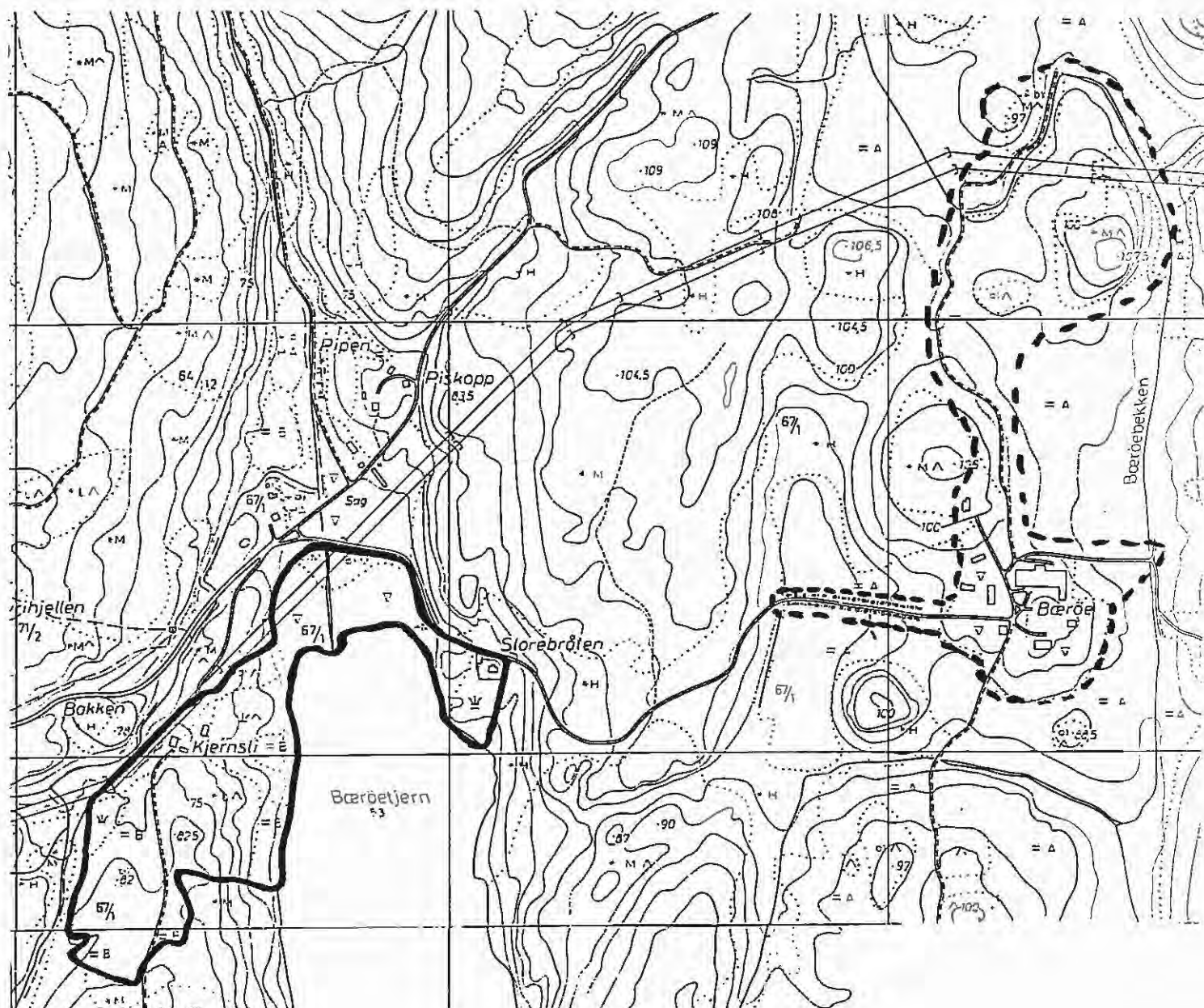
HOBØL

Lok. 7: HOBØL KIRKE M/PRESTEGÅRD

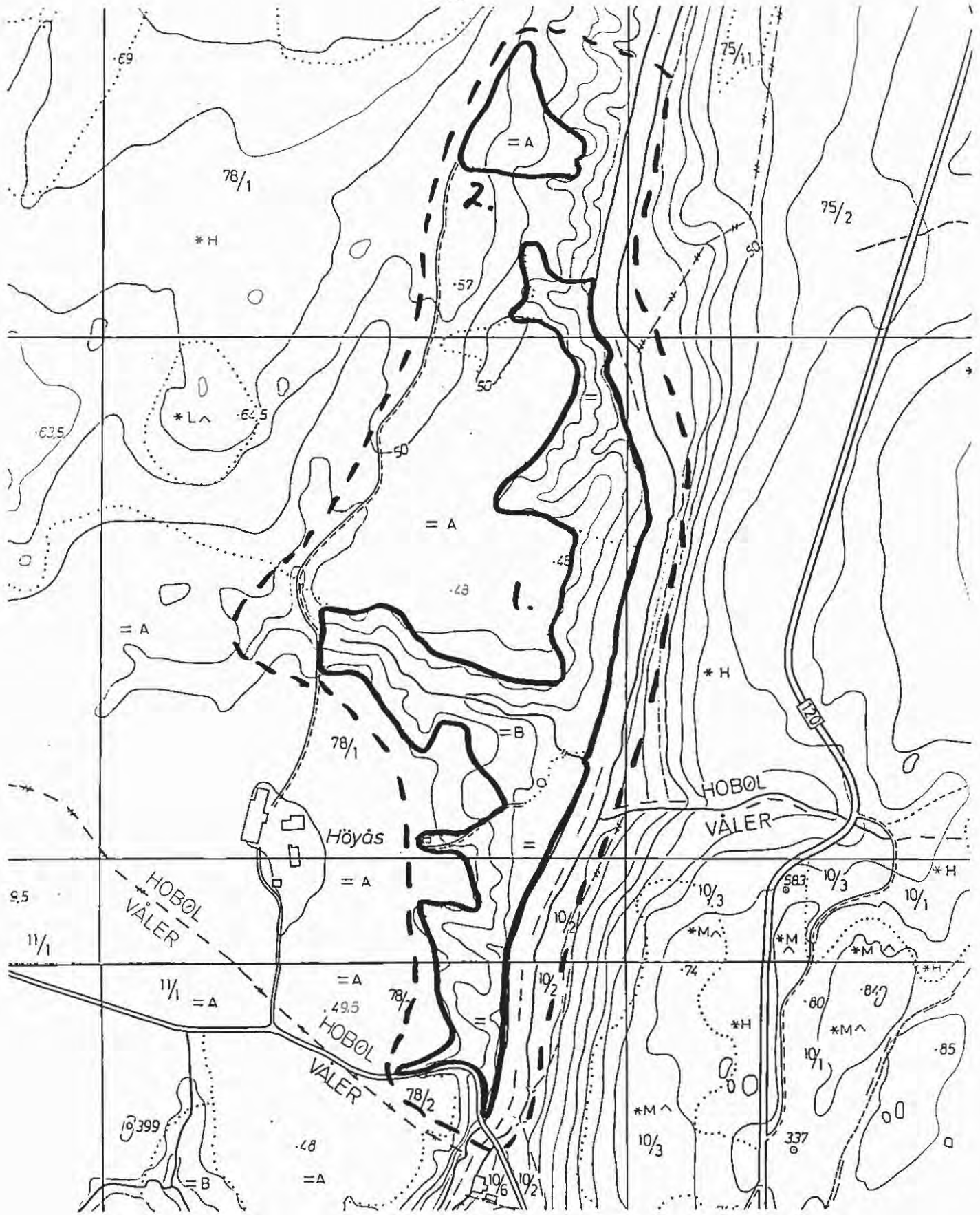
HOBØL

Lok. 8: BLIKSLAND

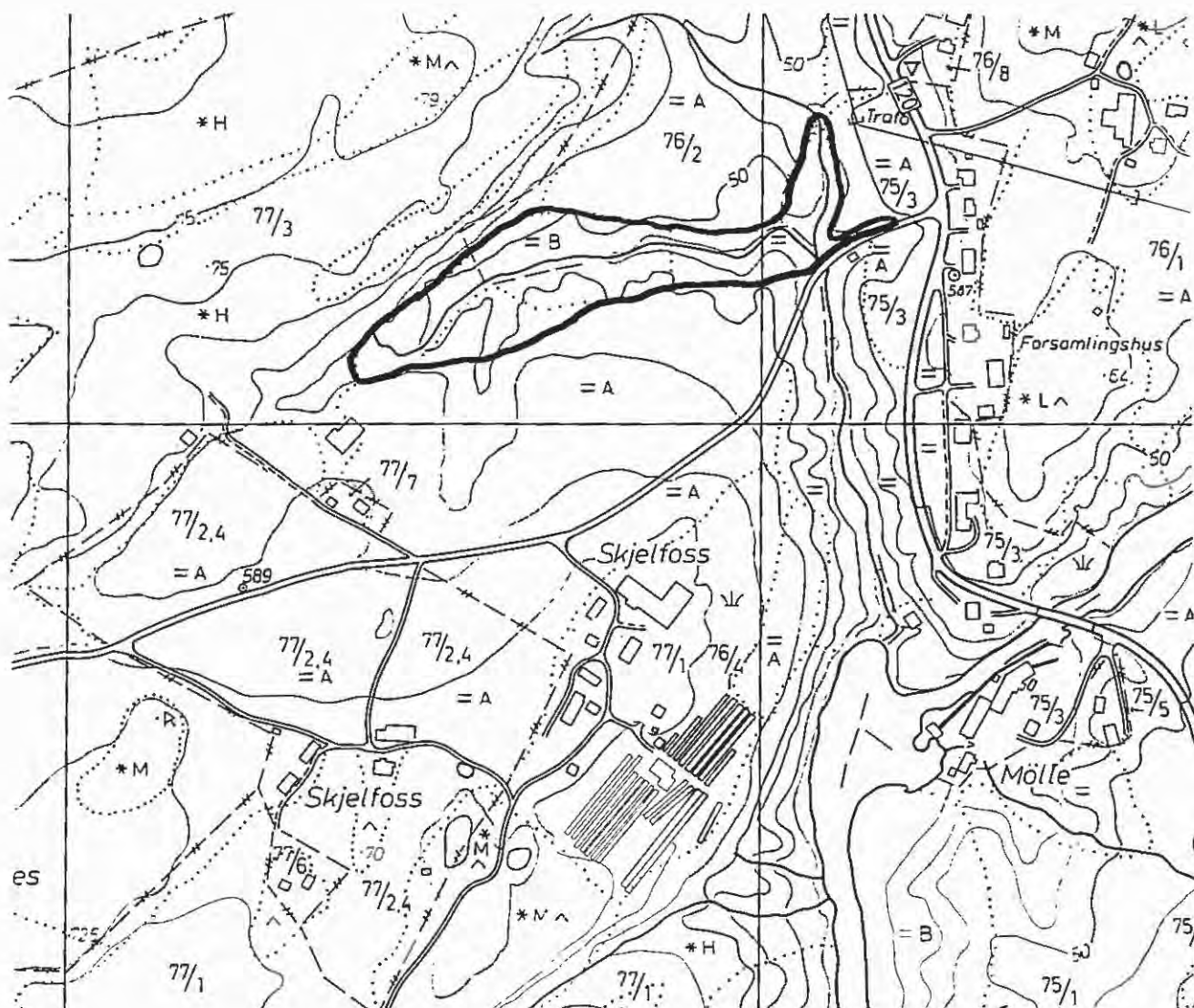
HOBØL

Lok. 9: BÆRØE/TJERNSLI (nedfot. 30%)

HOBØL

Lok. 10: HØGÅS

HOBØL

Lok. 11: SKJELFFOSS